

N j i v a

I./5.—6.

27./III. 1921.

STEFAN SÁGADIN:

Lex fundamentalis.

Če si predočimo, kakšne borbe so se vršile v državah za ustavo, in da se v naši državi borimo za njo že nad dve leti, obenem pa vidimo, da na Angleškem, največji državi na svetu, učiteljci modernega parlamentarizma, ustave sploh nimajo, nas mora ta pojav zlasti v sedanjem trenutku siliti k razmišljanju, *kaj je ustava, čemu je potrebna, kakšen pomen ima za državno življenje in kaj smemo od nje pričakovati?*

1.) Ideja ustave kot temeljnega zakona države, ki se mu pripisuje večja moč kakor drugim zakonom, se pojavlja šele v 16. stoletju pod imenom «lex fundamentalis». Sicer že Aristoteles razlikuje med «politeia» in «nomoi», razumevajoč pod prvo skup pravil, ki se odnašajo na najvišje organe države, kako se oni postavljajo, kakšne so njihove kompetence in v katerem odnošaju stoje posamezniki proti njim; tudi starim Rimljanom pojem ustave ni čisto tuj. Izraz «*rem publicam constituere*» (od tod od 18. stoletja «konstitucija» = ustava) se rabi, kadar zahtevajo posebno važni politični dogodki premembo najvišje oblasti in se to poverava izrednim «magistrom», ali po naše, «ustavotvorni» skupščini. Toda v srednjem veku je prekinjena vsaka kontinuiteta s starim. Ustavna vprašanja dobivajo obliko pogodb; pogodben je odnos med cesarjem in papežem, pogodben med cesarjem in knezi, pogodben med knezi in staleži. Pisanih zakonov v srednjem veku je malo; pogodbe pa se morajo napisati. Jelinek vidi baš v tem neko zvezo s postankom pojma *pisane* ustave, ki se pojavlja koncem 16. stoletja pod imenom «lex fundamentalis» in predstavlja osnovni zakon, ki ima večjo veljavo kot drugi zakoni in na katerega je celo kralj vezan, tako da ga sam ne more spremeniti. Vendar ideja o pogodbi ostane v veljavi vse do francoske revolucije, ko jo zamenja ideja narodne suverenosti. Še dolgo se to, kar danes po materialni vsebini imenujemo ustavo, smatra za pogodbo med vladarjem in staleži, pozneje ljudstvom. Tako se naziva v angleški revoluciji od Cromwella (1647) izdelana ustava «*agreement of the people*» (narodna pogodba). Isti odmev nam zveni poldruho stoletje pozneje iz Rousseaujevega «*Contrat social*». Pogodbeni značaj ustave seveda izključuje uporabo principa večine; pogodbe se morajo sklepati s pristankom vseh pogodbenikov, *soglasno*, in samo na ta način tudi spreminjati. Teorija takozvanega prirodnega prava, ki raztegne svoja proučevanja tudi na bistvo «*legis fundamentalis*», gre druga pota na Angleškem, druga na kontinentu. Angleži (Hobbes) jo smatrajo

kot državotvorno pogodbo. Toda praktični Angleži si potrebo soglasnosti tolmačijo po svoje: volja večine se ima smatrati tudi kot volja vsakega poedinca (Locke); tako je za teorijo rešeno načelo soglasnosti, za prakso pa načelo večine in s tem tudi odstranjena vsaka formalna razlika med ustavnimi in navadnimi zakoni.

Pri Nemcih (Böhmer, Wolff) se razlikuje med državotvorno pogodbo in zakonom, s katerim se utesnuje vladarjeva oblast po narodu. Za prvo se zahteva soglasnost, za drugo princip večine. Prva zgubi kmalu vso praktično vrednost, druga pa pride pod vpliv *teorije o razdelitvi oblasti* v zakonodavno, izvršilno in sodno, kakor jo razvija Montesquieu na podlagi proučevanja državnega življenja na Angleškem, kjer je šel po padcu Stuartov (1688) razvoj hitrim korakom parlamentarni vladavini nasproti. Zakonodavna, izvršilna in sodna oblast v državi morajo biti v odnosu ravnoteže. Iz tega sledi samo po sebi, da zakonodavna oblast ne more sama tega odnosa odrediti, to pristojna neki višji oblasti: *ustavotvorni*. Zakonov te oblasti ne more menjati zakonodavna oblast, to so zakoni druge vrste, ustavni. Montesquieujev nauk je imel velik vpliv na angleške kolonije v Severni Ameriki. Te kolonije se l. 1776. pretvore v samostalne države in *si dajo* svoje ustave; 1787. pa ustavo Zedinjenih držav Severne Amerike, ki še v bistvu danes velja. V ameriških ustavah pride novo načelo do izraza: načelo *narodne suverenosti*. Ustavo si daje narod sam, on jo izglasuje. Ustavotvorna oblast pripada narodu.

Idejo narodne suverenosti prevzame od Amerikancev francoska revolucija in Sieyès formulira iz nje svoj nauk o *pouvoir constituant*, iz katere izvirajo vse druge oblasti, *pouvoirs constitués*. Pod temi idejami je bila ustvarjena prva francoska ustava od 3. septembra 1791., obenem prva ustavna listina v Evropi.

2.) Kakor je prvim ustavam severnoameriških držav predhodila Bill of Rights, tako je tudi že 26. avgusta 1789., torej dve leti pred prvo evropsko ustavo, francoska narodna skupščina sprejela predlog Lafayettea in proglasila *«človeške in državljanske pravice»*. Te pravice je prevzela tudi prva francoska ustava in od takrat so sestavni del vseh ustav v Evropi, četudi je katalog teh *«svoboščin»* zdaj ožji, zdaj širji. Državljske svoboščine pomenijo po svojem bistvu meje državne intervencije. Do tu in ne dalje! govore državnim oblastvom, zakonodavni in izvršni, nasproti v imenu posameznika.

V starem veku je bilo pravo države brez mej. Država je mogla neomejeno razpolagati z življenjem, premoženjem, svobodo in celo z vero svojih državljanov. To je bila *«majestas populi Romani»*. Z razpadom države je to vse šlo v zgubo; v srednjem veku ni država, ki stoji državljanom ali podanikom nasproti, ampak *vladar osebno*, on si pridobiva razne pravice, stopnjema, iz različnih naslovov. Šele šola prirodnega prava pripravlja pot novi *državni* ideji, obenem pa položi s svojim *«jus politiae»*, ki ga kot glavno pravo pripisuje državi, temelj poznejšemu absolutizmu. Pravo policije je v prvi vrsti dolžnost države, da skrbi za javni red in splošno dobrobit državljanov. Kdor pa ima dolžnosti, mora imeti tudi pravice; in kakor je dolžnost brez mej (kje

neha splošna dobrobit?) tako tudi pravice. Samo «jus divinum» se ne sme prekoračiti: ne sme se zapovedati, kar Bog prepoveduje. Vendar šola prirodnega prava skrbno neguje izvorno pravo svobode, ki ga tudi država mora respektirati. Iz izvornega prava svobode se razvije potom diferenciacije večje število «svoboščin», «ki stojé kot pogoji, pod katerimi je stopil poedinec v državno zvezo, državi tako nedotakljivo nasproti, da je samo njihovo zlorupotrebno preprečiti upravičena» (Jellinek).

V sodobni državi imajo te «temeljne pravice državljanov» dvojni značaj: prvo to, kar upravna veda naziva *pridržek zakona*, in ki pomeni, da se samo na podlagi zakona more poseči v okrožje teh pravic, torej omejitev izvršne oblasti; drugo pa, da so temeljne pravice pod gotovimi pogoji tudi za redno zakonodajno oblast nedotakljive, ampak samo ustavotvorni oblasti dostopne, torej omejitev zakonodavne oblasti. To so n. pr. svoboda vere in vesti, svoboda vede, osebna svoboda, svoboda imetka, stanovanja, kretanja, zborovanja, društva itd.

V bistvu pomeni taka omejitev zakonodavne oblasti v parlamentarni državi, kjer v vseh stvareh ultima racione odločuje narod po svojih volilcih, nezaupanje v redno zakonodavno oblast. Čim večje je to nezaupanje, tem večja važnost se polaga na temeljne državljske pravice. Na Angleškem, kjer imamo parlamentarno vladavino v dovršeni obliki, tega nezaupanja ni in zato tudi tam izhajajo — brez ustave. Politične stranke vedo, da bi vsaka izraba politične moči služila za precedens nasprotni stranki. «Angleški narod je v svoji stoletni politični šoli si priučil veliko umetnost, spraviti v sklad interese stranke z obćim dobrim in zato premore dovršiti smelo delo, državo po eni stranki vladati» (Redslob). Na kontinentu pa politična zrelost še ni tako daleč. Bojazen zlorupotrebe momentane politične moči ene stranke je še globoka in tem bolj opravičena, čim manjša je civilizacija. Zato so temeljne pravice še potrebne.

Načelo razdelitve oblasti, načelo narodne suverenosti in pa katalog osnovnih državljskih pravic, to so do danes temelji državne ustave. Ti temelji pa pomenijo skupno ono, kar Esmein imenuje «la libert  moderne».

3.) Organizacija državnih oblasti služi politični svobodi naroda, osnovne državljske pravice služijo državljski svobodi poedinca. Oboje je po dosedanjih ustavah zadostovalo, da zajamči nemoteno udejstvovanje vseh državljanov v političnih stvareh in neoviran razmah gospodarskih sil poedincev v svobodnem tekmovanju. Praktično življenje v tej «modernej svobodi» pa je pokazalo, da politične pravice same še ne zadostujejo za ustvaritev prave demokracije. Politična in gospodarska svoboda služita v prvi vrsti močnejšemu. Močnejši, ki v gospodarski tekmi more zaslužniti slabejšega in se okoristiti z njegovim znojem, zaslužnil ga je tudi politično. Politične svobode hasnijo malo, ako žive celi sloji ljudstva v gospodarski odvisnosti od močnejših, ali kakor tako lepo pravi Tocqueville (de la d mocratie en Am rique), «nasprotuje samemu sebi, da bi bilo ljudstvo istočasno ubožno in suvereno».

In kakor so nam svojedobno «človečanske in državljske pravice», politična svoboda prišle iz Amerike, tako nam tudi sedaj Amerika po

Wilsonu («Nova Svoboda») kaže nova pota. «Stare politične formule ne odgovarjajo več našim današnjim nalogam. One se čitajo kakor dokumenti iz davno minulih časov. Stari programi strank izgledajo kakor svojina veka, ki ga je človeštvo že pozabilo... Nam se stavlja v dolžnost, da ustvarimo *ново socialno urejenje*, ki bo v skladu s srečo in napredkom celokupne velike mase državljanov» (Wilson). *Socialna pravičnost* v človeškem društvu, to je danes klic širokih mas naroda ustavotvorcem moderne države. Poleg državljanskih *pravice* naj se najdejo tudi državljanske *dolžnosti*, dolžnosti, ki jih ima pojedinec proti državi in društvu, in dolžnosti, ki jih ima država in društvo proti pojedincu. Ideološki Rusi so mislili, da morejo najti in ustvariti to novo svobodo v bolševizmu, torej neki vrsti preobrazbe politične strukture društva, v izboljšanju politične svobode. Rezultat vidimo. Praktični Nemci pokazali so nam drugo pot. Drugi del njihove ustave (od 11. avg. 1919.) nosi naslov «Osnovne pravice in osnovne *dolžnosti* Nemcev», in drugi oddelek tega dela napis: «Družabno življenje». Pustimo na stran, koliko se jim je posrečilo s tem ustvariti ono «novo svobodo». Tudi pri naši ustavni borbi jo iščemo. In če bo nad posameznimi člani pravnik tudi majal z glavo, nič ne de. Vse, kar je danes pravo, je bilo prvotno le program. Svečan državni program bodo za sedaj tudi ustavne določbe, v katerih se naša družba bori za ustvaritev socialne pravičnosti. In vendar glasen in viden kašipot bodočemu zakonodavstvu. Politično svobodo so nam priborili naši predniki; mi jo v ustavi samo registriramo. «Novo svobodo» priboriti si moramo mi. Naša ustava bodi zanj *«lex fundamentalis»*.

STANKO LAPAJNE:

Ustava in jezik.

Potrebo, spregovoriti k jezikovnemu vprašanju bodoče ustave, imamo zlasti Slovenci, ki smo se po nesrečni rapalski pogodbi skrčili skoro na število manjšinskega naroda. Vender, če bi šlo za predlaganje jezikovnega zakona s podrobnimi določbami o mejah veljave posameznih jezikov, bi moral prepustiti besedo izkušenejšemu branitelju naših jezikovnih pravic pod prejšnjimi razmerami, najmanj pa upravnemu juristu. Potreba takega podrobnega jezikovnega zakona se je izkazala v češkoslovaški republiki, kjer so izdali poseben jezikovni zakon z dne 29. februarja 1920., št. 122 zb. z. in n. in ga opremili z garancijami ustavnega zakona, h kateremu izide še posebna jezikovna naredba. Enake važnosti, kakor v Češkoslovaški, jezikovno vprašanje v naši državi z enojezičnim narodom in majhnimi odstotki tujejezičnih državljanov nima. Za nas bo zadostovalo, da ob času, ko polagamo pravne temelje državi, pravilno pojмимо njene narodnostne razmere in mislijo države v tem pogledu in da damo temu pravilnemu pojmovanju čim krajšega, določnejšega, pri tem praktično uporabljivega izraza v jezikovni določbi

ustave. Ako se kasneje izkaže potreba, izdati podrobnejši jezikovni zakon, naj bo mogoče, ga opreti na jezikovno določbo ustave. Lotim se te naloge tem rajše, ker ne najdem v nobenem predloženih ustavnih načrtov, tudi ne v definitivnem, sklenjenem 19. februarja t. l. od ustavnega odbora konstituante, vsem navedenim postulatoma ustrežajoče rešitve.

Za razmere 19. in 20. stoletja, iz katerih je izšla cela vrsta narodnih držav, se priporoča razločevati med *politično in administrativno* stranjo jezikovnega vprašanja. Politična se rešuje, navadno še pred postankom države, na bojnih poljanah, gotovo pa od političnih faktorjev. Za našo kraljevino jo je rešil srbski meč v zvezi s hrvatsko in slovensko politično modrostjo na dan našega ujedinjenja. Administrativna stran jezikovnega vprašanja pa zasleduje izgraditev jezikovnega prava na teh že ustvarjenih njegovih političnih osnovah. Ta druga naloga pripade nam juristom.

I. Prvo in glavno politično osnovo našega jezikovnega prava tvori *suprematija srbohrvaščine in slovenščine* nad vsemi ostalimi jeziki v državi. O tej suprematiji ne more biti dvoma: Srbi, Hrvati in Slovenci smo ustanovitelji države, naša in le naša imena se nahajajo v mednarodno priznanem imenu države, naše grbe obsega državni grb, naše barve državna zastava. Senžermenska mirovna pogodba (čl. 51) nas izrečno imenuje «večinski» narod napram drugim «manjšinskim». Vendar ni odveč izraziti to suprematijo tudi v ustavi, zlasti da odklonimo primerjanje političnih razmer naših manjšin z našimi lastnimi pod Avstrijo. Po določbi čl. 19. avstr. ustav. zak. št. 142 iz l. 1867. so veljala (boljše so imela veljati) vsa avstrijska plemena in v deželi navadni jeziki enakopravnim. Radi te določbe je spadala Avstrija k narodnostnim državam s kopico enakopravnih plemen in jezikov. Naša država *ni narodnostna, ampak narodna* država, ne pozna sovlade v njej prebivajočih narodov in njih jezikov, ampak nadvlado našega srbsko-hrvatsko-slovenskega naroda in njegovega jezika. Drugi narodi bodo uživali pri nas jezikovne pravice manjšin, zajamčene jim v obeli mirovnih pogodbah. Konkretizirane, ne morejo segati dalje, kakor so zajamčene našim državljanom pod Avstrijo in Madjarsko. Na te manjšinske pravice opozarjam radi tega, ker jih ne sme kršiti niti jezikovna določba naše bodoče ustave.

Druga, tudi že podana politična osnova našega jezikovnega prava obstoji v *pariteti obeh narečij* našega jezika, srbohrvaščine in slovenščine. Tudi o njej ni čuti resnih dvomov: vsaka omejitev načelne ravnopravnosti teh narečij bi stala v nasprotju ne le z zgodovino postanka države, ampak tudi z vsemi drugimi gori navedenimi določbami ustave o uradnem imenu države, državnem grbu in državni zastavi.

Tretjo, iz ujedinjenja sledečo politično pridobitev najdem v *pariteti obeh pisem*: cirilice in latinice. Na njej so interesirani zlasti Srbi in Hrvati, med katerimi je enakopravnost obeh pisem v preteklosti ponovno tvorila sporno točko. A tudi nam Slovencem je po ujedinjenju ležeče na tem, da se čita naše pismo na skrajnem vzvodu države; radi da sprejmemo razširjenje pravne veljave cirilskega pisma notri do

laške meje. Po judikatu avstr. drž. sodišča z dne 25. aprila 1882., izišlem v jezikovnem sporu med Rusini in Poljaki, bi bile že «v pojmu narodnosti in jezika obsežene ob enem zadnjemu lastne posebne pismenke».

Vpoštevajoč vse tri politične osnove našega jezikovnega prava, bi imela ustava izrekati, da so «srbohrvaščina in slovenščina, cirilica in latinica v državi enakopravne». Suprematija naših narečij napram drugim jezikom bi bila s to formulo izražena sicer le molče, kar pa zadostuje z ozirom na večkrat pozvane ustavne določbe o imenu, grbu in zastavi države.

Protičev ustavni načrt in prvotni *vladni* (Pašičev) nista bila za tako enakopravnost. Predlagala sta, naj se uvede kot službeni jezik v vsej državi srbohrvaščina, v slovenskih krajih *poleg nje* tudi slovenščina; srbohrvaščino nazivata jezikom, slovenščino dijalektom. Protila je torej nevarnost, da se proglasi *državnim* jezikom srbohrvaščina, slovenščina le *deželnim*. Protičev načrt je sicer pripuščal, da se morejo slovenske stranke in javni organi obračati na vse urade v državi v slovenskem dijalektu; vladni tudi te izjeme ni poznal, tako da bi bili imeli že zagrebški uradi moč, zavračati slovenske vloge. Ta nevarnost utesnitve enakopravnosti slovenščine s srbohrvaščino je danes odstranjena, ker se je ustavni odbor konstituante 19. februarja t. l. z veliko večino izrekel za sledečo formulo (čl. 3): «Službeni jezik Kraljevine je srbsko-hrvatsko-slovenski».

Z zadovoljstvom in ponosom morem ugotoviti, da je s to formulo odkazano slovenščini v ustavi enako odlično mesto, kakor srbohrvaščini, in da so ravnokar dognane politične osnove našega jezikovnega vprašanja v njej izražene krepko in kratko. Manj nam more ugajati ta definitivna formula čl. 3 kot juristom. Fikcija, da imamo le en jezik (lepa s političnih vidikov) gre juristu malo daleč, ker govorimo dejanski v srbohrvaščini *ali* slovenščini in pišemo v cirilici *ali* latinici. Zloben interpret bi mogel formulo čl. 3. izreči neizvedljivo, strogo logični bi mogel terjati, da se izdajaj vsaka odredba državnih uradov na vsakem kraju države v obeh narečjih in obeh pismih kumulativno. Pariteta obeh pisem v formuli ali sploh ne prihaja do izraza ali le prav skrito, če se namreč smatra, da se je s posebnim navajanjem srbsčine in hrvaščine v formuli mislilo na obe pismi, v katerih se pišeta, ker jih drug znak sploh ne loči. Jasnejše bi prišla misel definitive formule do izraza z besedami: «Službeni jezik Kraljevine je srbohrvaščina ali slovenščina, službeno pismo cirilica ali latinica».

II. Z golo uzakonitvijo superiornosti naših narečij napram drugim jezikom in enakopravnosti narečij med seboj se pa juristi ne moremo zadovoljiti. Občutek imamo, da bi ustvaril *lex imperfecta*, nedovršeno v dvojnem pogledu: po *vsebinii*, ker ne pove, v čem bo obstajala superiornost našega jezika, oziroma enakopravnost narečij, in po *sankciji*, ker ne določa posledic za ravnanje proti pravni normi. Z drugimi besedami: juristu in praktičnemu življenju ne more zadostovati uzakonitev političnih osnov našega jezikovnega prava, oba zahtevata še izgraditev njegove *administrativne* strani, vsaj v navedenem dvojnem pogledu.

K temu silijo nas še skušnje, napravljene s čl. 19. avstr. ustavnega zakona. Ta je v svojem prvem stavku uzakonil enakopravnost vseh plemen, iz katere se sploh ni dalo izvajati konkretnih političnih pravic. V drugem stavku čl. 19 je bila uzakonjena konkretnije «enakopravnost vseh v deželi navadnih jezikov v šoli, uradu in javnem življenju»; a tudi ta formula v praktičnem življenju ni zadostovala. Državnopravna veda je končno obupala nad interpretacijo čl. 19. in ga, dasi je stal v državnem temeljnem zakonu, proglasila za gol program brez praktične uporabnosti, dokler ne izide k njemu podroben jezikovni zakon.

Češkoslovenska republika se je ognila podobno nejasni poti in sprejela med ustavne zakone uvodoma navedeni *podrobni* jezikovni zakon. V njem izhaja, v soglasju s senžermensko pogodbo, predvsem z načela češkoslovenskega «oficijelnega, državnega» jezika. V tem državnem jeziku «se yrši uradovanje vseh sodišč, uradov, zavodov, podjetij in organov republike, se izvrše njih oglasi in vnanja označenja». Že od državnega jezika so pripuščene izjeme. Posebne, druge določbe veljajo za jezik samoupravnih jedinic, zopet druge za jezik parlamenta (ki ga določi poslovnik), za jezik državnega zakonika (določen s posebnim zakonom), za poveljevalni jezik armade itd. itd. S temi mnogimi in obširnimi jezikovnimi določbami pa jezikovno pravo češkoslovaške republike še vedno ni dograjeno.

Tudi načrti k naši ustavi niso pustili v nemar administrativne strani jezikovnega prava. Najobširnejše se peča ž njo *Smodlaka*, ki predlaga srbohrvaščino kot *državni* jezik, kot jezik dvora, narodne skupščine, vojske in vseh državnih oblastev in ustanov; slovenščina naj bi bila v Sloveniji izravnana z državnim jezikom, samoupravna telesa pa si naj določujejo sama svoj uradni jezik, a so v gotovih poslih zavezana, posluževati se državnega jezika; jugoslovanski državljani, ki niso dovolj večji državnega jezika, se morejo posluževati svojega jezika v narodni skupščini in v občevanju z državnimi oblastvi v vsej državi. *Protić* se zavzema za to, da bodi srbohrvaščina v vsej državi, a v Sloveniji poleg nje tudi slovenščina, *službeni* jezik; slovenščina se more rabiti vrhutega v vlogah in dopisih na urade izven Slovenije; govori, vprašanja in interpelacije v parlamentu se morejo staviti v srbsčini, hrvaščini ali slovenščini. S *Protićevim* soglaša prvotni vladni (Pašičev) načrt, a brez zadnjih dveh določb. Načrti parlamentarnih strank kolebajo med *državnim in službenim* srbsko-hrvatsko-slovenskim jezikom v Kraljevini.

Pojem «službenega jezika v Kraljevini» je širši od pojma «državnega», ker se tiče vse javne službe, ne le državne (tudi samoupravne). A v tem obsegu, kot jezik vse javne službe v državi, naš jezik ne bi bil izvedljiv, ker bi ga morali tirjati notranjim jezikom tudi najmanjših samoupravnih edinic, n. pr. nemških, madjarskih občin. Uzakonitev našega jezika kot državnega je v tem pogledu korektnješa, zato pa ne urejuje veljave našega jezika v ostali, nedržavni javni službi. *Smodlaka* se je potrudil, navesti primere, v katerih bi se morale tudi samoupravne tujejezične edinice posluževati našega državnega jezika; z navajanjem teh izjem je pa njegov jezikovni § 11. narastel na dol-

gost, kakršne ustava ne prenaša. Pa tudi če bi bile njegove izjeme izčrpne, bi ž njimi jezikovno vprašanje v državi še dolgo ne bilo rešeno brez ostanka.

Saj tvori službena raba našega jezika, državna in samoupravna, le majhen del njegove splošne rabe; zlasti bi ne prišla superiornost našega jezika in enakopravnost vseh njegovih narečij in pisem v *zasebno-pravnem* prometu do nobenega izraza.

Definitivna formula čl. 3. se je odločila za srbsko-hrvatsko-slovenski službeni jezik Kraljevine (notabene *ne* v Kraljevini). Službeni jezik Kraljevine je istoveten z državnim jezikom; zato je v definitivni formuli zagotovljena veljava našega jezika le v najožjem obsegu, t. j. pri državnih uradih. Njena pozitivna vsebina je gotovo korektna, a sama ob sebi umljiva, ker pri državnih uradih vendar ne moremo uvesti drugega kot našega jezika. Za vse ostalo jezikovno občevanje, javno nedržavno in zasebno, pa pušča definitivna formula veljavo našega jezika nezakonjeno. Pokazati hočem, da moremo tudi v tem pogledu storiti v ustavi korak naprej.

Tiste poti sicer ne nasvetujem, katero je poskusil Smodlaka in katero je šla češkoslovaška republika, ker bi morali zanjo ustvariti podoben jezikovni zakon. Za tak zakon zaenkrat nimamo potrebe, ker se naravni razvoj jezikovnih razmer ne more veliko oddaljiti od norm najvestnejše izdelanega jezikovnega zakona. Pač pa dovoljujejo posebne jezikovne razmere naše države, da uberemo drugo pot.

III. Naša država je takorekoč enojezična. Prevladajoči naš jezik govori do 90 % prebivalcev. Ostali ga, če ga ne govore, gotovo *razumejo*. Izjeme so redke, za ustavodavca nepoštevne. Isti dejanski stan moremo ugotoviti glede poznavanja posameznih narečij med pripadniki nam skupnega jezika. V Slovencih je sicer šele peščica takih, ki bi srbohrvaščino popolnoma obvladovali v cirilici in latinici, a tudi le peščica onih, ki bi slišane in pisane srbohrvaščine ne *razumeli*; v par letih izginje tudi še ta peščica, in tisti Srbohrvati, ki bi mogli trditi, da ne *razumejo* slovenščine. Iz tega sledi, da more ustavodavec z mirno vestjo in brez tirjanja kake žrtve izhajati iz *dejstva splošnega razumevanja našega prevladajočega jezika v vsej državi*.

Na to dejstvo more opreti splošno *dolžnost razumevanja* (notabene ne znanja) našega jezika kateregakoli narečja in jo tirjati za ves jezikovni promet, javni in zasebni, od vseh državljanov, naše in tuje narodnosti, od vseh fizičnih, juridičnih oseb in vseh oblastev. To dolžnost more staviti pod tisto najsvetejšo sankcijo, katero poznamo že nad sto let za poznavanje zakonov, namreč da se nerazumevanje našega jezika v državi sploh ne opravičuje.

Ker za jezikovno občevanje nikakor ni treba, da obvladujemo nasprotnikov jezik (da torej govorimo ali pišemo v enem in istem jeziku), ampak zadržuje, da razumemo njegov jezik, on pa naš — to činjenico so praktično uporabljali neoslovanski kongresi — prihajam z ozirom na naše razmere do mogočnosti sledeče jezikovne formule v bodoči ustavi: «*Z nerazumevanjem srbohrvaščine ali slovenščine, cirilice ali latinice se ne more nihče v državi izgovarjati*».

Ako bi pa parlamentarne stranke ne mogle več odstopiti od sklenjene definitivne formule čl. 3., naj njegovo vsebino konkretizirajo in sankcionirajo s sledečo dopolnitvijo: «*Službeni jezik Kraljevine je srbsko-hrvatsko-slovenski. Z njegovim nerazumevanjem se tudi sicer ne more nihče v državi izgovarjati.*»

S sprejemom te formule bi objela naše državljane poleg politične vezi nova kulturna, izvirajoča iz ustavno uzakonjene dolžnosti splošnega razumevanja našega državnega jezika. Obetam si od nje še druge koristi. Ene vrste jezikovni spori bi bili v kali zatrti: Najmanjša tujejezična samoupravna edinica bi bila dolžna, državni jezik razumeti ter v enem njegovih narečij ali pisem pisane vloge sprejemati in reševati. Slovenski trgovec bi bil siljen, sprejemati cirilsko pismo, srbski latinsko; če bi ga ne sprejela, bi imel sodnik pri roki jasno normo, ju z izgovorom nerazumevanja zavrniti. Predlagana formula sploh ne uvaja nobene novote, ker se dejanski uporablja v medpokrajinskem uradnem in neuradnem občevanju že dve leti, prvi najtežji dve upravni leti. Pomeni le pozakonitev in ustavnopravno zagotovitev faktično nastalega stanja.

Podobno misel, dasi v manjšem obsegu, je uzakonil § 4. češkoslovaškega jezikovnega zakona z določbo, da se smatra češka rešitev na slovaško vlogo ali slovaška rešitev na češko vlogo za rešitev v jeziku vloge.

Končno korist bi zadobil od predlagane formule naš jezik sam, ker bi bil ustvarjen sileč povod za spoznavanje in približevanje njegovih narečij, čemur bi sledilo bogato medsebojno oplojevanje in emancipiranje od tujejezičnih navlak («dijalekat»).

Z opuščenjem slovenskega narečja bi se sicer naše jezikovno vprašanje še bolj poenostavilo, a na tako opuščenje zaenkrat ne smemo misliti radi neodrešenih Primorcev in Korošcev, s katerimi ne smemo zgubiti najmogočnejše vezi — enake govorce.

GOJMIR KREK:

Izenačenje zasebnopravnih zakonikov po načrtih stalnega zakonodajnega sveta v Beogradu.¹

Zasebnopravni odsek stalnega zakonodajnega sveta, o čigar ustroju in nalogi je že poročal kolega *Dolenc* (prim. Njiva, šte. 1/2), je pričel delovati. Predseduje mu državni svetnik v pok. Gjorgje B. Nestorović, člani pa so mu sledeči po ministru za pravosodje imenovani teoretiki in praktiki: Živojin Perić, dr. Dragoljub Arandjelović, dr. Lazar Marković, dr. Živan Spasojević, vsi profesorji beograjske univerze; dalje Mi-

¹ Po poročilu, podanem na zborovanju društva «Pravnik» v Ljubljani dne 27. januarja t. l.

hajlo Tadić, predsednik prvostopenog suda za mesto Beograd, Dobri-voje S. Petković, odvetnik v Beogradu, dr. Ivan Maurović, profesor v Zagrebu, dr. Hugon Werk, odvetnik v Zagrebu, pa pisec teh vrst. Vsi člani so se odzvali ministrovemu pozivu na prvo sejo, ki se je vršila dne 15. januarja t. l. v Beogradu. Baš ta prva seja je bila velike važnosti za bodočnost našega zasebnopravnega zakonodajstva, ker se je sklepalo o smernicah za izenačenje dotičnih zakonov. Zaradi tega se mi vidi potrebno, da izve tudi javnost, predvsem naš pravniški svet o sklepilih, ki so bili storjeni na omenjeni seji. Pri tem nočem zatajiti svojega stališča osobito glede občega državljskega prava, ki je pač najvažnejši in najkočljivejši del zasebnopravnega zakonodajstva, vrhutega moja stroka.

Napotil sem se v Beograd približno s sledečimi mislimi: Potrebnost enotnega državljskega zakonika je podana z ozirom na enotnost države in na dejstvo, da je tačas teritorij okrog 14 milijonov prebivalcev glede zakonodaje razcepljen na pet delov: 1.) Srbija, 2.) Hrvatska in Slavonija, 3.) Slovenija, Dalmacija in kos Istre, 4.) Medjimurje in Vojvodina, 5.) Črna gora. Vsaka skupina pomenja v razmerju k ostalim skupinam pravzaprav inozemstvo, v kolikor prihaja v poštev zakonodajstvo. Da je to nevzdržno stanje, ni treba utemeljevati. Unifikacija prava je sedaj tem bolj potrebna, ker predvideva naša ustava po vladnem načrtu (čl. 71) vsem pokrajinam vkupno vrhovno sodišče.

Vendar ta očitna potrebnost izenačenja zasebnega prava ni tako nujna, da bi ji morali žrtvovati kakovost bodočih zakonov, zlasti državljskega zakonika. Tudi v nemški državi so imeli pred uvedbo državljskega zakonika iz leta 1896. vsaj četvero ozemelj z različnim zasebnim pravom: deželne občega ali pandektnege prava, pruskega deželnege prava, francoskega prava in ozemlje saškega državljskega zakonika. Čeprav je bila pristojnost državnega zakonodajstva glede celokupnega državljskega prava ugotovljena že z državnim zakonom iz leta 1872., in dasi je bilo skupno vrhovno sodišče v Lipskem ustanovljeno že leta 1877., so faute de mieux izhajali v teh razmerah razcepljenega prava vedarle še do leta 1900., ko je stopil skupni državljski zakonik v veljavo.

Ta primer nam kaže, da se nam vsaj glede državljskega prava ni treba preveč pre nagliti. Naš skupni, obči državljski zakonik bodi dober, bodi najboljši, kar zmoremo, in to že iz dveh praktičkih vidikov: 1.) ker se novim predpisom prilagodujejo ne samo pravni, temveč tudi gospodarski in socialni odnošaji, in 2.) ker bi imela vpeljava kateregakoli skupnega zakonika za seboj delo večletnih študij, tako za teorijo, kakor za prakso, in v marsikaterih ozirih gotovo tudi boj z dejanskimi odnošaji, preden bi se udomačil. Že iz teh vidikov bi moral biti novi zakonik takšen, da mu je mogoče prorokovati kar najdaljše življenje, in da bi ne bilo potrebno, ga kmalu izpremeniti ali novelirati.

Noben zakonik izmed onih, ki veljajo sedaj v naši kraljevini (osobito torej avstrijski iz leta 1811., srbski iz leta 1844. in črnogorski iz leta 1888.), ne ustreza tej zahtevi glede kakovosti, ker so vsi ti zakoniki ali vobče, ali pa vsaj v eni ali drugi smeri nedostatni. Vsi bi bili več

ali manj potrebni izdatnega noveliranja ali prilagoditve zahtevam modernega socialnega in prometnega življenja, pri čemer niti razmeroma najboljšega ne smemo izvzeti: avstrijskega, ki je ne glede na druge očitne napake zlasti z ozirom na tiste pravne misli in stavke nesprejemljiv, ki nasprotujejo pravnemu čutu narodovemu. Ravno v zadnjem pogledu bi nam morala biti zvezda-vodnica zahteva, da bodi naš civilni zakonik domač, poljuden, slovanski. Iz teh in mnogih drugih razlogov ne more biti govora o proširjenju enega ali drugega sedaj veljajočega zakonika na vse ozemlje naše kraljevine. Civilni zakonik ureja pravne odnošaje ne samo za dobo nekaj let, niti samo za dobo človeškega življenja, temveč sega pogostoma daleč preko te dobe (nepremičninsko, rodbinsko, dedno pravo itd.). V primeru proglastitve enega izmed veljajočih zakonikov za skupnega, bi bilo treba neštevilnih prehodnih, asimilacijskih določil, ki bi sama zase obsegala cel zakonik. In končni rezultat bi bil navzlic temu le polovičarstvo.

Brezdvomno potrebujemo enoten državljanski zakonik, toda preveč se nam ne mudi. «Es ist ein schicksalsschwerer Entschluss», je poudarjal *Gierke*, «wenn ein Volk es unternimmt, mit einem Schlage durch ein Bürgerliches Gesetzbuch sein Privatrecht neu zu ordnen»; dvojno usodepoln ukrep tedaj, ako naloga zakonodalčeva ni samo obrazovati, nadaljevati in razvijati že veljavno pravo, temveč nadomestiti več različnih pravnih sestavov z enotnim novim pravnim sistemom, ki mora brezobzirno prodreti premnogo uživelih in starodavnih pravnih stavkov, navad, običajev in šeg in ki sega neredko celo v npravnostno prepričanje ljudstva. Vrhutega po moramo vpoštevati dejstvo, da živimo v dobi preosnavljanja in evolucij, da ne rečem revolucij, in da se bodo posledice izrednih dogodkov pojavljale še dolgo časa na vseh koncih in krajih. Brezdvomno bi enotno zakonodajstvo valove ublaževalo in pomirjevalo in blagodejno vplivalo na kaotične razmere. Na drugo plat pa velikopotezno zakonodajstvo naravnost predpostavlja kolikor toliko konsolidiranih razmer, in predpostavlja predvsem, da spoznamo in razumemo drug drugega in se zavedamo, kakšne nazore in potrebe imajo onstran pokrajinskih meja. Ne odrekamo sami sebi «poklica k zakonodajstvu» in nočemo počakati, da se pravo samo razvije, pa si tudi nasprotno nikakor ne smemo domišljati, da se da pravo stresti takorekoč iz rokava in «narediti» ob zeleni mizi ali v učenjakovi sobi, ne da bi prej temeljito proučevali in ugotavljali dejanske odnošaje in potrebe poedinih pokrajin in plemen.

Iz teh in drugih razmotrivanj se mi je izcimljevalo mnenje, da se naj po temeljitih predpripravih posvetujemo skrbno, vsestransko in temeljito, brez prenapete prenačice, izdelovanju *povsem novega* civilnega zakonika, ki bi naj ustrezal našim sedanjim razmeram, ki bi vpošteval jugoslovansko mentaliteto in ki bi naj seveda uporabljal vse pridobitve modernega pravoznanstva. Sistem in okostje bi morda lahko prevzeli po eni izmed najmodernejših civilnih kodifikacij ali načrtov, ki bi nam bili vsi tudi za vzgled glede marsikaterih posameznih pravnih ustavov in stavkov, ki jih smatra teorija upravičeno za posrečene in ki

so se obnesli tudi v praksi. Vobče pa bi naj bilo to vendarle *samostojno* legislativno delo, prvi moderni in v resnici jugoslovanski civilni zakonik.

Pri vsej znanstveni in narodni navdušenosti pa sem se zavedal velikih težkoč, ki jih povzroča pri nas v veliko večji meri kakor drugod različno kulturno, da ne rečem, civilizacijsko stanje našega naroda v raznih pokrajinah. V tem oziru bi se izenačenje ne smelo forcirati. Ne dvomim sicer, da je pravo rezultanta v državnem življenju učinkujočih narodnih, socialnih, gospodarskih sil. Toda končna zmaga v tem boju mora biti naravnim potom pribojevana. Vsak nasilen oktroy od zgoraj mora izzvati odpor, in veliko vprašanje je, če ne podleže končno vendarle zakonodalec močnejši sili dejanstev, spričo katerih je lahko zakon povelje brez učinka. So gotove tvarine, glede katerih se izenačenje ne bo dalo izvesti. V mislih imam zlasti nekatera poglavja rodbinskega osobito zakonskega (bračnega) in dednega prava, glede katerih imamo tuptatam dokaj utrjeno in vsled tega vpoštevanja vredno običajno pravo. Glede takih tvarin bi se smel in moral omejevati obči državljanski zakonik več ali manj na glavna načela in bi se niti recipiranj takih načel ne smel upirati, ki se izključujejo med seboj ali si vsaj nasprotujejo v bistvenih točkah. Izvrševanje in izpeljava bi se morali prepuščati uvodnemu zakonu in poedinim izvrševalnim zakonom, ki jih izda državna zakonodajna oblast na posamezne pravne skupine. Tako postopanje bi se priporočalo na primer vsaj deloma tudi za nepremičninsko pravo, ker nekateri deli naše kraljevine ne samo da še nimajo zemljiškopravnega prava, temveč niti godni niso za vpeljavo tega prava. Tudi zakonsko imovinsko pravo se more morda urediti v obče zadovoljstvo samo z uporabo regijonalnega sistema. Vendar bi bilo toplo priporočati, da omejimo vprašljivo postopanje izključno na globoko v dotičnem narodnem, gospodarskem ali socialnem življenju zasidrane pravne nazore in sestave, ki jih smatrajo druge pokrajine za povsem nesprejemljive in neznosne. Vobče pa ne bi smeli biti preveč ozkosrčni in bojazljivi, čeprav na nevarnost, da se trenutno zamerimo temu ali onemu plemenu. Kajti vrhovno načelo bodi vsekdar enotnost prava. Za uresničenje neupravičenih centrifugalnih teženj ni mesta v zakonu, čigar glavni namen je, združiti plemena in politične enote potom prava.

To bi bile le nekatere misli mojega programa. Morda se temu ali onemu ne zde ravno najvažnejše. Prav gotovo pa je mnogo izmed nas, ki jih smatrajo po večini za samoumevne, banalne. Tudi jaz sem med njimi. Ne smemo pa pozabiti, da sem odpotoval pod vtiskom vesti, da se namerava podobno kakor IX. in X. poglavje srb. kaz. zak. proširiti ves srbski kazenski zakonik in kazenskopravni red na vse ozemlje naše kraljevine. Osredotočil sem bil naravno svoje misli na vprašanja, ki bi morala postati najbolj akutna, ako bi se bilo namerjalo kaj podobnega tudi glede zasebnopraavnih zakonov. Za sedaj se mi mora verjeti, da sem o svoji nalogi razmišljeval malo dalje in globlje. Tukaj in sedaj bi ne bilo umestno razpravljati o podrobnostih. Nameravam tako o važnih, načelnih vprašanjih po vrsti razpravljati podrobneje na drugem mestu, čim mi bodo to dopuščali mnogostranski posli.

Doslej sem očrtal in nuce nekatera razmotrivanja, ki so me spremljala na moji poti v Beograd. Moje prvotno mnenje pa je zadobilo v enem, toda važnem pogledu nekoliko drugo smer, ko sem bil poslušal izvajanja svojih gg. tovarišev iz Beograda, zlasti gospoda predsednika *Nestorovića* in gospoda profesorja *Arandjelovića*, ki sta po prečitanju preglednega referata gospoda dr. *Werka* o stanju zakonodajstva v poedinih pokrajinah izrazovala svoje mnenje in ga obrazloževala tudi z opazovanji iz prakse. Dobro znano je bilo sicer tudi meni, da se naslantja srbski gradjanski zakonik v večjem svojem delu na obči državljanski zakonik, ki velja pri nas v Sloveniji; kar se ne ujema, izvira iz večine iz hvalevrednega vpoštevanja srbskega življa. Česar pa nisem slutil, je dejstvo, da se je ta zakonik navzlic svojemu deloma nemškopravnemu izvoru in značaju v Srbiji *uživel*, da ga tam ne smatrajo za neljubega potomca tujega prava, temveč da se je vobče udomačil in priljubil. To dejstvo je bilo za mene mnogo tehtovitejše kakor pa dejstvo, da je srbsko zasebno pravo le formalno drugo, materialno pa da se vobče ujema z našim. Odločilnega pomena pa je postalo to dejstvo za moje stališče v zvezi z naslednjimi razmotrivanji: Naš obči državljanski zakonik velja materialno in formalno v obnovljeni obliki in z vsemi modernimi dodatnimi zakoni vred v skupini Slovenija-Dalmacija-Istra. On ima zakonito veljavo v prvotni, malodane neizpremenjeni obliki v skupini Hrvatska-Slavonija. Čeprav ne razglašen kot zakonik, je po veliki meri recipiran v skupini Bosna-Hercegovina in se tam vobče *dejansko* uporablja, v kolikor ne prihaja v poštev muslimansko in domače običajno pravo (osobito na polju imobiliarne, dednega in rodbinskega prava). Vemo tudi, da stoji Opšti imovinski zakonik črnogorski pod močnim vplivom našega občega državljanskega zakonika, oziroma njegovih rimskopravnih elementov, v kolikor ni tudi on vpošteval specifično narodnega prava in kajpada izvzemši rodbinsko in dedno pravo, ki ni kodificirano. Končno zasledujemo tudi v pravu Medjimurja in Vojvodine vpliv našega zakonika. In od nikoder ni bilo glasu, da nasprotuje pravo našega zakonika *kot celota* pravnemu prepričanju ljudstva. Le v nekaterih tvarinah nikakor ni hotelo priti do prijaznega razmerja med pravom in ljudstvom, tam, kjer uveljavlja starodavno običajno pravo upravičeno zahtevo, da se vpošteva.

Če sem se oziral na ta *dejanski* pravni položaj, sem moral priti do zaključka, da bi bilo pač neumestno, podreti že podano skupno podlago, raztrgati niti, ki vežejo vsa privatna prava naše kraljevine, in ustvarjati povsem novo pravo, čigar kakovost in zmožnost, da se uživi, je ostane vendarle veliko vprašanje. V tej smeri sem si moral predočiti, da je smatrati naš obči državljanski zakonik, čeprav je v marsikaterem pogledu zgrešen in zastarel, izmed vseh pri nas veljajočih civilnih zakonikov za tistega, ki bi bil najbolj pripraven, da se v razmeroma kratkem času ne samo adaptira, temveč tudi udomači v vseh pokrajinah naše kraljevine. Brezdvomno in tudi od strani srbskih članov priznано je naš obči državljanski zakonik v obliki, v kateri velja v Sloveniji, Dalmaciji in Istri, izmed vseh v Jugoslaviji veljajočih zakonikov tudi

najboljši in — kar je takisto važno — najprikladnejši za moderniziranje zastarelih uredb in za sprejemanje narodnemu pravnemu čutu odgovarjajočih novih določil. V bistvenih točkah izkušeni zakonik, ki varuje kolikortoliko pravno kontinuiteto, je vsekako bolj pripraven, da jači pravno življenje, množi in utrjuje notranji mir, dviguje нравno in socialno stanje narodovo in s tem tudi sloves in gospodarski položaj v razmerju k inozemstvu, kakor pa povsem nova kodifikacija, o kateri danes nihče ne ve, kakšna bode, predvsem pa, ali bode ljudstvo zadovoljno ž njim. Prilagodil sem se torej v tem pogledu mnenju skoraj vseh članov zakonodajnega sveta, da se naj vzame za podlago nadaljnjemu zakonodajnemu delu naš obči državljanski zakonik z vsemi novelami in modernimi dodatnimi zakoni, ki veljajo v skupini Slovenija-Dalmacija-Istra. To mnenje se mi je zdelo tem bolj prepričevalno, ker ni upati, da bi dospeli v doglednem času do obče zadovoljivega, povsem samostojnega načrta, kakor bi si ga bil jaz želel v prvi vrsti. Tako govore torej predvsem praktiški nagibi za pot, po kateri misli zakonodajni svet priti do primerne rezultata. Poudarjam tudi na tem mestu, kakor sem to storil že o priliki diskusije o tem poročilu na zborovanju društva «Pravnik», da tudi glede našega občega državljskega zakonika nikakor ne gre za kako proširjenje na vso kraljevino. Bojazen, da bodo tudi pri tej priliki prezrti domači, narodni pravni nazori, je neutemeljena. V kolikor pa se morejo in morajo vpoštevati, bode kajpada predmet razpravljanja in sklepanja pri specialnih debatah. Doslej se niti o tem še ni obravnavalo, kako daleč in globoko sme *vobče* segati adaptacija: ali bo šlo za popolno revizijo zakonika ali več ali manj le za poedine popravke in dopolnitve, ki so izvedljive brez juristično-tehniških, gospodarsko-političnih, državno-političnih in drugih važnih težkoč. Odločilni bodo v tem oziru pač razni praktiški momenti; pred vsem stališče, ki ga bo zavzemal zakonodajni svet glede večje ali manjše nujnosti zakonika, glede obsega zaželjenih korektur, glede večje ali manjše odložnosti obsežnih, globoko v zakonikov sestav segajočih reform itd. Brezdvomno bo ravno v tem oziru odločitev ena izmed najtežjih in najkočljivejših nalog zakonodajnega sveta. Zaradi tega bi se po mojem mnenju priporočalo, da bi se že sedaj začeli teoretiki in praktiki, posamezniki in korporacije, ukvarjati s tem velevažnim vprašanjem in kolikor možno vsestransko in izčrpno priobčevali in utemeljevali svoje želje glede izprememb in dopolnitev. Naj se to zadevo ne smatra zgolj za zadevo strokovnjakov-pravnikov, da ne zapademo napaki, ki jo kaže prvi načrt nemškega državljskega zakonika iz leta 1888. Naj se vidi v našem enotnem zakoniku zadevo vsakega poedinega državljsana, zadevo vsega naroda. Pred vsem bi bilo želeti, da sodelujejo na omenjeni način že sedaj vse javne in zasebne korporacije in organizacije: pokrajinske vlade, zbori višjih sodišč, univerze (ne samo juridične fakultete), odvetniške, notarske, zdravniške, trgovske in slične stanovske zbornice, gospodarske organizacije raznih vrst (zadruga, banke, borze itd.), znanstvena društva in društva, ki naj zastopajo interese svojih članov s pogledom na zasebno pravo itd. Brez izdatnega gradiva nam arhitekti primerne hiše ne bodo mogli zgraditi.

In ta hiša, ki si jo gradimo, ne bodi nikaka «justična palača», v kateri se čutijo samo juristi doma, temveč dom nas vseh, v katerem naj bi vsi, sedanjiki in njih potomci, živeli udobno in zadovoljno. Da dosežemo ta vzvišeni smoter, se moramo ne samo zavedati svojih lastnih želja, temveč z združenimi močmi spoznati želje svojih sodržavljanov in jih po možnosti vpoštovati.

Kot učitelj državlanskega prava sem se tu s tem pravom ukvarjal podrobneje. Zasebnopravni odsek zakonodajnega sveta pa ima razen tega tudi nalogo, da izdeluje načrte za zakone o organizaciji in pristojnosti sodišč, za civilnosodni postopek, za trgovinski zakonik in za menični red. Glede teh načrtov sva zastopala prof. Maurovič in jaz na vseh merodajnih mestih z vso odločnostjo stališče, da se morajo v odsek pozvati tudi zastopniki civilnopravnega, oziroma trgovinskega prava na zagrebški in ljubljanski univerzi. Nadejati se je, da se bo upravičena želja, katere izpolnitev se zdi *conditio sine qua non* uspešnega delovanja, primerno vpoštevala.

Naj omenim končno še glavno vsebino na prvi seji storjenih sklepov: 1.) Že izdelani načrt zakona o organizaciji in pristojnosti sodišč je popraviti in dopolniti in potem vposlati vsem članom zasebnopravnega odseka v oceno. 2.) Kot podlago načrta zakona o civilnosodnem postopanju naj se vzame prednačrt iz leta 1915., ki je bil izdelan na osnovi avstrijskega civilnopravnega reda. Tudi ta načrt se naj dopoljša čim prej vsem članom v oceno. 3.) Za trgovinski in menični zakon sta bila takisto že izdelana načrta, in sicer leta 1912., ki se naslanjata na novelirani nemški trgovinski zakonik, oziroma na svetovno menično pravo, sklenjeno v Haagu leta 1912. Ta načrta sta tiskana in se bo ž njima ravno tako postopalo, kakor s prej omenjenimi načrti. 4.) Kot poslednja točka pride na vrsto obči državljanski zakonik, ki mu bo podlaga naš obči državljanski zakonik z vsemi novelami in dodatnimi zakoni, kakor veljajo v Sloveniji, Dalmaciji in Istri.¹ Posamezne dele načrta bodo izdelali poedini člani zakonodajnega sveta. Po seji in neoficielno se je delo že deloma in začasno razdelilo. Po dotičnem pogovoru bi imeli izdelati prof. Marković rodbinsko pravo, prof. Maurovič splošni del obveznega prava, prof. Arandjelović posebni del obveznega prava, dr. Werk odškoditveno pravo, moja malenkost splošni del državlanskega zakonika.

Iz mojega poročila naj posnamejo naši pravniki, da je bila naša bojazen, da se namerava razširiti srbski gradjanski zakonik ali celo srbski civilni postopek na vso kraljevino, neutemeljena. Menim, da smejo biti zadovoljni z rezultatom zlasti naši praktiki, ki so jim pri nas veljavni zakoni posebno pri srcu.

¹ V poročilu, ki ga objavlja načelnik ministrstva pravde Sava M. Šapčanić v 6. številki beograjskega Arhiva za pravne i društvene nauke, str. 479, se je vrinila pomota, v kolikor govori o izpremembah in dodatkih, «koji su spomenuti u Uvodnom Patentu».

FRAN WINDISCHER:

Naša eksportna in importna trgovina

Ne edini, ali važen trg za naš les je Italija. Les služi ali lastnim potrebam te dežele ali pa gre v laški roki na druge strani na iztoku.

Naravno, da postaja želja in tendenca v naših trgovskih krogih vedno izrazitejša, da se otresemo čim največ možno posredovanja drugih. Čim bolj se širi trgovska samozavest, tembolj se uveljavlja v trgovskem stanu našega naroda gospodarsko pravilno stremljenje, da skušamo brez tretje vmesne roke prodajati v deželi porabe, kjer je možno, v zadnjo roko konsumentu, obrtniku ali zasebniku. Sočasno se utrja prizadevanje, da postrežemo sami po svojih izvoznicarjih tudi oddaljene kraje, kjer obstoja potreba po naši robi. Ni lahko prevesti to zdravo gospodarsko načelo iz teorije v prakso producentom in prodajalcem v deželah, ki so še mlade v lastni vnanji trgovini, malo še poznane na svetovnih tržiščih. Eksportna kupčija je težavna. Težke skrbi dela celo narodom, ki so, kakor Čehi, gospodarsko dokaj naprednejši od nas. Ne glede na težavnost finančnega problema in na riskantnost, na prevozne in vkladalne težave prihaja mnogokje tudi okolnost v poštev, da je graditev potrebnih eksportnih organizacij težavna ter da je premagati stare običaje in kupčijske zveze, ki so se vživele v desetletjih. Moment vztrajnosti in starih navad velja tehtovito tudi v mednarodni trgovini. V naši lesni trgovini je imel do časov vojne Trst veliko vlogo za našo kupčijo. Ondotni posredovalci si ne dajo radi izviti iz rok svoje stare pozicije, ki jim je dajala delo in zaslužek. Na razne načine se skuša onemogočiti, da pride naš trgovec na tem emporiju do samostojne veljave. Ovire vseh vrst se mu stavljajo nasproti zlasti v prometu, za skladišča in druge prostore. Naše stremljenje mora iti v tem pogledu za tem, da si osiguramo v laški luki svoboden, nemoten izhod — tranzit. Dalekovidnejši krogi med Italijani bodo tako stremljenje sami podpirali, ker morajo paziti, da ne oškoduje tržaške prekmorske trgovine in plovitbe, če se nasilno duši naša trgovina, iščoča naravnega izhoda in pōta v svet. Vse to gibanje bo zadelo še na dokaj težav in ovir. Mislimo pa, da bodo tudi v Italiji počasi obdržali veljavo tisti, ki že danes v razgovoru priznavajo, da celo z laškega stališča sodeč, ni gospodarsko zdravo, ščititi v Trstu nepotrebno vmesno in posredovalno trgovino, ki draži robo obrtnim in industrijalnim porabnikom v Italiji sami. Nasprotniki se bodo branili in segali morda, kakor se to sicer že sedaj godi, tudi po nasilnih sredstvih. Na obeh straneh je nacionalna razburjenost latentna in živa. V takih časih je težko, da zmaguje obzir za praktične potrebe gospodarstva. Počasi in postopoma pa se bodo vsled sile gospodarskih potreb in dejstev razmere pač omilile in se bo podal položaj, ki ga rabi trgovina. Ne pozabimo: Težko je prodajati tam, kjer ne kupuješ ali obratno. Odločitev vprašanja, kako se obranimo tujega vpliva in tuje odvisnosti, je v veliki meri odvisna od našega ponosa in naše gospodarske zrelosti, od naše sposobnosti, delavnosti in podjetniške živalnosti. Popolnoma napačno je, če kdo misli, da smemo iskati

edino pomoč v oblastvenih ukazih in prepovedih. Ukrepi gospodarske politike so potrebni, obrambna sredstva morejo koristiti in podpreti, odločiti ne morejo. Prepovedi in gromenje malo lasne, če je velik del lastnih ljudi tak, da pozabi na domovino popolnoma in iz same dobičkaželjnosti pomaga smrtnemu sovražniku s tihotapstvom držati svoje pozicije proti nam, kakor smo videli dolge mesece na Reki ob času d'Annunzia. Danes trpe naši ljudje mučeništvo na Koroškem in na Štajerskem, zakotna in tihotapska trgovina pa je iz naših krajev v najlepšem cvetu prav v te kraje. Isto je z Ogrsko. Enaka sramota se godi res tudi od nasprotne strani, ali zato treba s tem žalostnim dejstvom le računati in ga počasi zatreti. Nemogočih stvari na drugi strani od ljudi ne smemo zahtevati. Mi nikdar ne bomo zagovarjali stališča, da sme iz gospodarskih razlogov trpeti nacionalni in državni interes, ki je prvi. Pisali smo tudi vedno proti temu, da bi smel en stan, pa če je še tako važen in močan, v državi dandanes brutalno izrabiti svojo pozicijo in zahtevati n. pr., da mu gredo tudi doma svetovne cene za njegov produkt brez ozira na druge stanove v državi. Zakaj potem bi moral on tudi svoje dajatve napram državi in delavcem uravnati po drugem merilu. Ali predaleč gre, kdor zahteva, da se iz nacionalnih ozirov ne prodaja naše lesne robe v deželo, ki spada med naravna razpečališča za naše provenience. Ali naj nas zaloge uduše, ali naj jenja delo, ki je mnogokje edini vir naših krajev in prebivalcev? Naš les nima monopolnega položaja zase napram Italiji niti sedaj in ga bo imel še manj, ko se uredi razmere v krajih, ki gravitirajo na Črno morje, ne glede na Bosno. Nepotrebni reči ne kupovati in frčkati denar, je pravilno. Ali, kje je narod dovolj odgojen za to, da bi držal bojkot. Poglejte, kako se stepo ljudje za drage pomaranče, fige, rozine, dateljne, mandeljne! Če ne pride blago po legitimni poti, zaneso ga tihotapci, država je ob dohodke, železnice ob voznino, blago pa je slabše in dražje. Drugo blago je potrebno in nepogrešno. Manufakture mi nimamo doma. Uvažati moramo. Zahtevati moramo zase, da si smemo izbirati svobodno, kje bomo kupovali. Kdor je vezan kupovati, je gospodarski suženj. Kupili bomo tam, kjer dobimo najboljše po najugodnejši ceni. Odločilen bo tudi moment, da naročeno res dobimo o pravem času potrebe, n. pr. zimsko blago za zimo. Prijateljem bomo dajali prednost, ali geslo «svoji k svojim» ima meje in zahteva tudi od prodajalca resne dolžnosti. Vzemimo živo življenje. Češko blago je boljše od laškega, brez primere. Nam so Čehi dragi in ljubi. Naša iskrena želja je, da se požive kupčijske zveze in zgoste. Ponovno smo pisali o tem in govorili iz prepričane duše. Dejstvo pa je, da od novega leta sem hodi k nam več laške manufakture nego kdaj prej, ne samo v Slovenijo tudi sicer v Jugoslavijo. Lepo pomladno vreme zvabi ljudi, da živalno kupujejo obleko. Komu homo dali krivdo, če vemo, da je iz Češkega dobiti blago s kolosalnimi zamudami. O kakem vsaj približno rednem prometu s poštnimi paketi ni govora. Vsled tega zastoja, čigar vzroke ne bomo razmotrivali danes, trpe trgovci veliko škodo. Ljubezni ni vzgajilo lansko leto, ko so naredili trgovci zelo slabe izkušnje s tečaji češke krone, ki so se malo vabljivo obračunavali po mescih. Pa sedaj

glavno! Češko blago je po izjavah vseh trgovskih strokovnjakov boljše, a cena je visoka, previsoka, da bi mogla vzdržati sedaj pri nas konkurencu slabjšega laškega blaga. Kupovalna sila širokih slojev za obleko je zelo oslabela. Najpotrebnejše življenje stane toliko, da ljudje z normalnimi našimi zasluži le z malim novcem razpolagajo za obleko. Da se oblečejo, segajo po ceni robi. Promet je žila-vodnica gospodarskega prometa. S Češko imamo slab promet največ vsled ovir v Avstriji. Za les, ki sili na jug, pa krvavo manjka vagonov. Odločilne važnosti je, da se posreči odstraniti permanentne težave v blagovnem in paketnem prometu s Češko in zagotoviti gladek, točen promet. Naš izvoz lesa, ki ga leži obilno na zalogah, se poživi, čim obvladamo vagonsko mizerijo. Naše lesno gospodarstvo ima težko stališče in je po mnenju strokovnjakov v takem položaju, da bi se moglo reči: Les naj ostane rajše doma nego da bi šel na svoje običajno tržišče.

MILOŠ ŠTIBLER, Beograd:

Državna akcija za kmetijski in rokodelski kredit.

Osnovo za organizacije kmetijskega in rokodelskega kredita predstavljajo kmetijske in rokodelske (obrtne) kreditne zadruge. Ipak se je to samopomočno sredstvo povsod izkazalo kot nezadostno¹ in države so morale započeti posebne akcije, da se kmetijstvu in rokodelstvu zagigura zadosten in cen kredit. S podobnimi akcijami so se bavile menda že precej vse moderne države, a v glavnem imamo tri različne tipe ali načine, po kojih se je postopalo. Za primer naj služijo: Srbija, Francoska in Nemčija.

V kraljevini Srbiji najdemo lep vzgled za kmetijsko-kreditno akcijo. Z zakonom «o potpomaganju zemljoradničkih zadruga» iz leta 1900 je vlada odredila, da mora uprava državne klasne lotrije iz svojega čiste prihoda predati gotove procente vsako leto Savezu srpskih zemljoradničkih zadruga v Beogradu in to tako dolgo, da se doseže skupna vsota 2,000.000 dinarjev. Po členu 4. imenovanega zakona «mora Savez iz teh sredstev dovoljevati posojila zemljoradničkim zadrugam, in sicer: V kmetijskih strojih in kmetijskem orodju; za nabavljanje živine, delovne, priplodne in plemenske; za nabavljanje ljudske in živinske hrane; v strojih za razna proizvajalna podjetja (n. pr. za izdelovanje sira, masla itd.) in sploh v predmetih ali za nabavljanje predmetov, s katerimi se morejo doseči čisto gospodarski, pridobitni cilji». Do svetovne vojne je prejel Savez na temelju te akcije okroglo 1,500.000 dinarjev in to brezobrestno.

¹ Glej razpravo «Bistvo kmetijskega in rokodelskega kredita» v št. 4. «Njive».

Na Francoskem je vlada začela za ureditev kmetijskega kredita veliko akcijo leta 1897. Takrat je o priliki podaljšanja privilegija morala emisijska Narodna banka izročiti kmetijskemu ministrstvu vsoto 40.000.000 frankov; razen tega se je morala zavezati, da bo isti oblasti dala letno gotov procent iz čistega poslovnega dobička, a najmanje 2.000.000 frankov. Do svetovne vojne se je na ta način nabralo okroglo 80.000.000 frankov. Kmetijsko ministrstvo je iz tega fonda dovoljevalo ceno posojila zvezam kmetijskih zadrug. V ministrstvu se je v odseku za zadrugarstvo, odnosno v odseku za kmetijski kredit sestavila posebna komisija, kateri se je poveril zadatek, da iz tega fonda dovoljuje posojila kmetijskim združnim zvezam.

V Nemčiji je najznamenitejša ona akcija, ki jo je začela pruska vlada leta 1895. z ustanovitvijo posebnega državnega denarnega zavoda pod imenom «Pruska osrednja združna blagajna» («Preussische Zentralgenossenschaftskasse»). Država je v početku vložila 5.000.000 mark, a do leta 1918. se je državna vloga povišala že na 125.000.000 mark. Zadruge, kmetijske in obrtne, se morejo udeležiti s posebnimi deleži, vendar znašajo te osnovne vloge zadrug jedva kaka 2.000.000 mark. Za obveze zavoda odgovarja i vloga države i osnovna vloga zadrug. Uprava zavoda je v rokah države. Kredit se dovoljuje zvezam kmetijskih in obrtnih zadrug, izjemoma tudi poedinim zadrugam, razen tega raznim drugim altruističnim denarnim zavodom, ki se bavijo s kmetijskim in obrtnim kreditom.

Kratka kritika prednjih slučajev:

Postopanje, ki ga je usvojila leta 1900 Srbija, je bilo za srbske prilike zelo primerno. V zemlji je bil samo en Savez kmetijskih zadrug, država je torej mogla istemu poveriti denar, ki je imel služiti kmetijskemu kreditu. S tem je izostalo snovanje novega zavoda in sestavljanje novega činovniškega aparata. Istotako je izostalo birokratično upravljanje cele akcije. Država je dala denar, a oni, katerim je namenjen, t. j. zadrugarji, so ta denar s pomočjo svojega Saveza sami upravljali. Razen tega leži velika prednost srbske metode v tem, da se ni izročila cela predvidena vsota (2.000.000 dinarjev) naenkrat, nego v manjših letnih zneskih. Na ta način je rastle državna pomoč nekako v istem razmerju, kakor so rastle kreditne potrebe zadrugarstva same.

Francoski slučaj opozoruje na to, kako se more v službo take akcije staviti emisijska (novčanična) banka. Kapital sam tudi tam raste po nekem vnaprej predvidenem redu od leta do leta. Uprava vse akcije pa je po francoski metodi skozinskoz birokratična. Niti poseben zavod se ni osnoval, nego je kmetijsko ministrstvo samo prevzelo upravo nase, namesto da dovoli denar in odredi pravec delu, a izvrševanje prepusti nekemu drugemu zavodu, ki bi stal samo pod stalnim nadzorstvom vlade.

Nemčija, oziroma Pruska, je osnovala poseben zavod. Stavila je na razpolago mnogo kapitala, a pogrešila je v tem, da je pridržala sebi tudi upravo zavoda. Izkustvo poslednjih 25 let dokazuje, da je ta okolnost stalno dajala povod za borbe med zadrugarstvom in osrednjim zavodom. Uprava zavoda je izključno ščitila interes države in ni vedno

dovoljno vpoštevala koristi zadrugarstva. Razen tega je uprava često šla tako daleč, da je hotela dajati združnim organizacijam razne naredbе. Zadrugarstvo se je v tem upravičeno smatralo ogroženo v svojem avtonomnem pravu, kar je dajalo povoda za nova nesoglasja. Redno povečevanje osnovnega kapitala v nemškem načrtu ni predvideno. Potrebna povečevanja so bila vsled tega zavisna od vsakokratnih strankarskopolitičnih prilik. Novo pa je v pruski akciji, da je ista zamišljena za vse produktivne sloje srednjega stanu, osobito za kmetijstvo in obrtništvo.

Za kateri način se naj odloči Jugoslavija?

Vprašanje o ureditvi kmetijskega in rokodelskega kredita je postalo pri nas aktualno. Imamo že nad 5000 zadrug, ki naj pospešujejo gospodarstvo srednjega stanu, a ne morejo delati toliko, kolikor bi bilo potrebno. Vzrok nezadostnemu delovanju so posebne prilike na našem denarnem trgu: Deloma pomanjkanje, deloma silna draginja denarja. Vlada je takoj uvidela potrebo državne intervencije in tako se je začela ena akcija s strani kmetijskega ministrstva, druga s strani ministrstva trgovine in industrije. Prva je zamišljena za kmetijski, druga za rokodelski kredit. Škoda, da so odločevale zopet posebne naše partijske prilike, ki so preprečile jedinstveno, skupno akcijo za kmetijski in rokodelski kredit. Sicer pa morebiti o tem še ni govorjena zadnja beseda, dasiravno so detajli za eno akcijo — namreč rokodelsko — po zaslugi energičnega ministra dr. J. Kukovca že precej fiksirani.

Najidealnejša rešitev vprašanja bi bila sledeča: Osnuje se s posebnim zakonom denarni zavod («Glavna kreditna zadruga»), v kojega vložiti država gotov začetni kapital brezobrestno. Razen tega se vnaprej odredi gotov procent čistega letnega prihoda Državne klasne lotrije, da bi na ta način rastle osnovni kapital od leta do leta, kakor bodo rastle gotovo tudi kreditne potrebe kmetijskega in rokodelskega zadrugarstva. Krediti bi se dovoljevali samo združnim zvezam, a te bi po gotovih predpisih dajale denar naprej lokalnim zadrugam. Zveze revidirajo zadruge, poznajo torej najtočneje njihovo stanje. «Glavni kreditni zadrugi» jamčijo zveze, a mogel bi se v slučaju potrebe najti način, da istotako tudi vsaka lokalna zadruga jamči za gotove zneske neposredno «Glavni kreditni zadrugi». To se je z uspehom prakticiralo pri slični akciji na Madžarskem. Zadržne zveze, ki bi hotele poslovati s centralnim zavodom, bi vložile po pruskem vzorcu posebne deleže, ki bi predstavljali zraven državne vloge osnovni kapital zavoda. «Glavna kreditna zadruga» bi služila po uspešnem pruskem primeru i kmetijskemu i rokodelskemu kreditu. Pogoj bi samo bil, da se vsak, ki hoče kredit, organizira v zadruge, ker se na ta način sigurnost kredita silno poveča.

«Glavna kreditna zadruga» pa bi mogla poslovati tudi z ostalimi altruističnimi zavodi, ki se bavijo s kmetijskim in obrtnim kreditom. V poštev pridejo tu občinske in okrajne hranilnice v Sloveniji in Dalmaciji in «kotarske pripomočne zaklade» v Bosni-Hercegovini. Prve so pri nas vsakomur znane kot vrlo solidni javni denarni zavodi, ki se v prvi vrsti pečajo s hipotekarnim kreditom in služijo v tem pogledu

v odlični meri tudi našemu kmetijstvu. Bosanske «kotarske pripomočne zaklade» so slične našim javnim hranilnicam. Njih je nad 50, skoraj vsak «kotar» (okraj) ima svojo. Za zavod jamči narod vsega kotara. Upravo voli narod sam, kakor pri naših občinskih in okrajnih hranilnicah. A razlika je v poslovanju, ker se «kotarske pripomočne zaklade» bavijo razen hipotekarnega v veliki meri z osebnim kreditom in zelo pogosto tudi s kreditom v naravi: kupujejo hrano in razne druge potreščine ter jih dajejo narodu na kredit. Z našimi hranilnicami bi se dalo poslovati neposredno, ker so to skoro sami veliki zavodi, z bosanskimi «zakladami» pa bi se poslovalo preko «Centrale kotarskih pripomočnih zaklada», ki že obstoji pri zemaljski vladi v Sarajevu.

Razen osnovnega kapitala, vložnega od države in interesentov, bi se predvideli za «Glavno kreditno zadrugo» še razni drugi načini za pribavljanje denarja. Mogla bi sprejemati vloge ne samo od svojih interesentov, nego od vsakogar. Dalje bi se bavila z reeskantom in bi tako predstavljala neposredno in najcenejšo zvezo med kmetijstvom in obrtništvom na eni in Narodno banko na drugi strani. Tudi bi se ji moglo dovoliti izdajanje zadolžnic.

Upravo bi imeli sami interesenti — združne organizacije in ostali altruistični zavodi. Predvidele bi se štiri izborne skupine: kmetijske zadruge, rokodelske zadruge, občinske in okrajne hranilnice v Sloveniji in Dalmaciji, «kotarske pripomočne zaklade» v Bosni-Hercegovini.

Vsaka skupina voli primerno število članov uprave. Vlada odredi samo pravec delu in postavi svojega komisarja, ki stalno nadzira poslovanje. Torej čim največja avtonomija v izvajanju velike akcije. Da pa se upravo natera v čim najopreznije poslovanje, moglo bi se predvideti, da za obveze zavoda odgovarjajo v prvi vrsti deleži interesentov, v drugi vrsti vloga države.

Po vseh izkustvih, ki jih moremo doslej konstatirati na sličnih akcijah v drugih državah, bi bila tu predložena solucija najidealnejša. Ako pa bi iz kakršnihkoli razlogov prišlo do drugačnih zaključkov, osobito ako bi se hotelo napraviti dve paralelni akciji, eno kmetijsko in eno rokodelsko, tedaj bi se tu zamišljeni načrt moral nekoliko premeniti, ali tudi uspeh ne bi bil tako popoln kakor s skupno akcijo.

MIROSLAV AMBROŽIČ:

Narodna telesna vzgoja.

Že od nekdanj je vprašanje narodne telesne vzgoje pereče vprašanje kulturnega snovanja narodov. Neprecenljivo važnost so polagali na to vprašanje že stari Grki. Znano nam je sicer, da so pred starimi Grki gojili telesne vaje že Egipčani; da so uporabljali še mnogo poprej stari azijski narodi telesno gibanje v zdravilne namene, toda prvo ni bilo dovolj znatno razvito, drugo pa spada v stroko zdravstvene telesne vadbe, ki v našem primeru ne pride toliko v poštev. Začetek narodne

telesne vzgoje moramo iskati pri starih Grkih. Od teh se nadaljuje to vprašanje skozi vso zgodovino kulturnih narodov, pojavljajoč se z različno silo in obliko v različnih narodih in časih.

Glavno stremljenje je v tem pogledu merilo za harmonično izenačbo fizičnega in duševnega napora, ki naj bi prinesla za najvišji razvoj posameznika potrebno ravnovesje njegovih organskih funkcij. Toda vse, kar se je v pogledu telesne vzgoje brez ozira na načelno-teoretično stran vprašanja izvršilo do novejših časov, je imelo z današnjega vidika nekako lajiško lice, to pa vsled tega, ker v tistih časih niso imeli za racionalno telesno vzgojo dovolj razrešenih vprašanj, predvsem fiziološke vede, ki nam v današnjih dneh, dasi mlada in ravno v stroki telesne vzgoje še nepopolna, vendar nudi neizmerno več in nam služi za podlago pri praktični vadbi. Edino o starih Grkih bi mogli trditi, da so morda instinktivno res zasledili pravo pot ter brez znanstvene utemeljitve po lastnih izkušnjah zadeli tisto, kar marsikateri narod danes kljub napredku vede še le išče. Nikakor pa ne moremo odrekati velikih zaslug na tem polju velikim možem, ki so predvsem spoznali vrednost telesne vzgoje in to svoje spoznanje udeleževali tako, kakor je bilo pač takrat mogoče, toda z vso energijo in tudi z znatnimi uspehi. To so n. pr. Petrarca (1304—1374), Vergerio, Ramboldini da Feltre (1378 do 1446), Rabelais (1492—1510), Luther (1483—1546), Zwingli (1484 do 1581), Camerarius (1500—1574) in eden najznamenitejših pedagogov, Slovan Jan Amos Komenský (1592—1670); dalje Locke (1632—1704), Rousseau (1712—1778), Basedow (1733—1790) in Guts-Muts (1759 do 1839). Poznejši Pestalozzi (1746—1827), Ling (1776—1839), Jahn (1778 do 1852) in Spiess (1810—1858) so dosegli že prav znamenite uspehe, posebno se mora omeniti Ling, ki je ustanovitelj slavne švedske telesne vadbe. Najznamenitejši mož v tem pogledu zadnjega časa pa je gotovo Čeh dr. Miroslav Tyrš (1822—1865), ustanovitelj slovanske telesne vzgoje, sokolskega vzgojnega sistema. Ling, Jahn in Spiess niso bili samo teoretiki, teorijo so prenesli v prakso, ter prakso kolikor toliko znanstveno podprli, o Tyršu pa moramo ugotoviti, da je *poleg tega* izdelal tudi do tedaj še nepoznan, znanstveno utemeljen sistematičen program vzgoje, ki nadkriljuje še danes vse druge. —

Če že govorimo o važnosti telesne vzgoje, moramo vsaj v splošnem ugotoviti njeno potrebo in vrednost.

Potreba je nastala brez dvoma takoj po spoznanju, da je človek v vsakem, tako tudi v strogo fizičnem oziru podvržen vaji. Vsakega gibanja, ki ni človeku prirojeno¹, se človek nauči še le z vajo, n. pr. dovršene hoje, teka, plezanja, gibanj, ki jih potrebuje v življenju, kakor igranja na razne instrumente, uporabe različnih orodij i. dr. Ko je torej človek spoznal, da se gibanj lahko priuči, je sledil svojemu spoznanju ter se vadil predvsem onega, kar je potreboval za ohranitev sebe in svoje družine, z drugim besedami v boju za obstanek, prvotno mišljeno v najvišjem pomenu besede. Najprvo sta prišla v tem pogledu v poštev

¹ Prirojenih zmožnosti pa prinese človek ob rojstvu na svet manj kakor višje razvite živali.

lov in vojna. Toda to, kar je tukaj navedenega, ne moremo smatrati za telesno vzgojo strogo v tem smislu, kakor jo imamo mi v svojem primeru. To je bilo bolj nekako vežbanje v gotov namen, bolj podobno temu, kar nahajamo danes pri naučevanju raznih poklicev, v katerih pride v poštev predvsem neka posebna telesna izvežbanost, kakor n. pr. v kovaštvu ali pri izurjevanju vojakov.

V tem smislu lahko govorimo o važnosti in vrednosti telesne vzgoje z ozirom na poviševanje individualne spretnosti, ki ima tudi svoj znamenit pomen. Obenem pa ne smemo pozabiti, da zavisi od istega vežbanja tudi vzgoja poguma, če je vežbanje zvezano z neko nevarnostjo, ki pa v resnici največkrat ne obstoji, temveč si jo vežbanec vsled nepoznanja vaje samo predstavlja.

Potentakem lahko prisojamo vzgojno korist tudi onim vajam, ki jih drugače smatramo za vežbanje gotovemu praktičnemu namenu posvečene telesne spretnosti že brez ozira na to, da je fiziološki vpliv zmerno gojenega vežbanja, če ni to enostransko, tudi v zgoraj omenjenem smislu isti, kakor pri naših vajah, ki imajo sicer drugačen vzrok in so vsled tega, ker so gojene smotreno, temu vzroku odgovarjajoče, tudi bolj izdatne.

Omenjeni vzrok, oziroma povod, za našo telesno vzgojo izhajata iz ugotovljenega dejstva, da vsak organizem potrebuje gotovo množino gibanja, množino, ki je individualno različna in se mora dopolnjevati v individualno različnih odmerkih, odgovarjajočih organizmu v vseh tistih pogledih, v katerih se posamezniki med seboj razlikujejo tako po svoji telesni uspelosti, starosti, spolu, kakor po odnošajih, v katerih posameznik živi, to je z ozirom na poklic, ki mu pripadajo, na prehrano, ki so je deležni in na trenutno razpoloženje, v katerem se nahajajo.

Smoter telesne vzgoje je namreč ta, da telesna vadba deloma kot nekak «surogat» za posamezniku potrebno gibanje na eni strani vzpostavi kolikor mogoče točno harmonijo med telesno in duševno napetostjo, nadomesti tako eno ali drugo v prilog obema s pridržkom, da eno ali drugo napetje ni pretirano, na drugi strani pa vpliva *poplemenjevalno na človekov značaj* ter v gotovih ozirih pripomore do dosege najvišje mere *intelektualne delavnosti*, kar tvori posebno, četudi z ostalim neločljivo tesno spojeno poglavje, o katerem bomo govorili še v naslednjih odstavkih. — Tako n. pr. dela nekdo v svojem poklicu samo fizično; njegove mišice se napenjajo ter se tako razvijajo do skrajne dosegljive meje. Največkrat se godi to bolj ali manj enostransko; udje, ki neprestano ali naporneje delajo, se krepko razvijajo, ostali pa zastajajo. Ta človek potrebuje ne samo s stališča estetičnega motrenja za prospevanje lastnega organizma gotovo mero duševnega navora in izenačenje v fizičnem naporu, četudi se, kakor nam je znano, organizem kolikor toliko lahko prilagodi delu posameznika. — Drugi ima zopet naporno duševno delo, do fizičnega navora vsled tega, ker ga ovira njegov poklic, ne pride; njegove mišice počasi utrpljujejo, organsko delovanje slabi, kar občuti predvsem prebava, ki vsled svojega pomankljivega delovanja slabi zopet splošni organizem in to se nadaljuje

tako daleč, da človek izgubi tudi potrebno odpornost proti ogrožajočim boleznim. — Oba omenjena človeka pa poleg tega ne dosežeta nikoli one harmonije, ki je za normalnega človeka neobhodno potrebna vzpodbuda za delo, predvsem za krepko voljo in energijo za delazmožnost in vztrajnost.

To bi bila na kratko očrtana potreba in vrednost naše današnje telesne vzgoje, ki v resnici ni strogo «telesna», temveč ima ogromen direkten vpliv na vse človekovo življenje, snovanje in ravnanje, ne všteti indirekten vpliv, ki ga ima vsa družba pri vzgoji na posameznika in mnogokrat tudi obratno.

Tudi smoter, ki ga zasledujemo s telesno vzgojo, smo na kratko očrtali, in če imamo tega pred očmi in se zavedamo obenem, da nam je za obstoj in napredek naroda treba zdravega in krepkega ljudstva, potem *moramo* priznavati telesni vzgoji naroda posebno važnost ter stremeti za tem, da jo pospešujemo kar najbolj mogoče.

Narodi so prihajali do tega spoznanja ter stavili na svoj dnevni red vprašanje telesne vzgoje v opisanem zmislu navadno takrat, ko so začutili že posledice nezdravega življenja, katerega mu je vsilila razdelitev dela po poklicih, bivanje v mestih, tovarniško delo in podobno. Kulturni razvoj narodov je prinašal vedno nove zahteve in potrebe, med katerimi se je pojavljala tudi potreba telesne vzgoje v različnih dobah in se je tudi reševala na različne načine.

Naš jugoslovanski narod ima mlajšo kulturo, poleg tega pa je živel tudi v takih razmerah, da vprašanje njegove telesne vzgoje ni bilo toliko važno do novejših časov. Živel je kot agrarni narod v prosti naravi, potem se je vsled tujih napadov v njem razvila tolika bojevitost, za katere udeleževanje je potreboval mnogo telesne vežbe (ne toliko vzgoje v ožjem zmislu), da ni prišel do razmotrivanja, kakor so naravno to potrebo začutili poprej drugi, v mirnem razvijanju živeči evropski narodi. Tudi je bil del našega jugoslovenskega naroda skozi stoletne dobe zaslužjen, in njegovi gospodarji mu niso dopuščali kulturnih razmahov, ki bi bili tlačiteljem nevarni. Zato se ne smemo čuditi, da najdemo prve pojave telesne vzgoje v našem zmislu šele v zadnjih časih, v drugi polovici minulega stoletja.

In celo tedaj izvor ideje, programa in načina telesne vzgoje ni naš lasten, temveč izvira v našem bratskem češkem narodu. Toda spoznanje je bilo vendar naše lastno; prevzeli smo najboljše in gojili tako, da se nam pred drugimi narodi ni treba sramovati.²

Prevzeli smo Tyršev vzgojni sestav in v naslednjih poglavjih hočemo ta sestav razložiti, utemeljiti in primerjati z drugimi sestavi evropskih narodov, da izpoznamo vrednost svojega ter si potem na podlagi svojega sestava izdelamo program našega telesno vzgojnega delovanja.

² K temu moram pripomniti, da n. pr. Italijani še danes nimajo svojega sistema za telesno vzgojo, temveč kopirajo nemškega Spiessa, pa tako slabo, da tam v narodu o kakih pravi telesni vzgoji niti govora ne more biti.

K. OZVALD:

Izobraževanje naroda.

Cilj.

Vprašanje izobraževanja je sploh težko vprašanje in je pot, ki drži od njegovih vrat, visoko zasuta z neuspehi. In še potencirano težak problem stopa pred reševalca, ako gre za izobraževanje širjih ljudskih vrst. Toda večkrat se ti najbližja in najprimernejša pot ponudi sama od sebe, če imaš cilj jasno pred očmi. To se pravi: najprej je treba vedeti, kaj da hočemo širiti pod imenom izobrazba, da ne bi nemara ljudem dajali kače namesto ribe.

Če bi različne ljudi vprašali za pomen besede «izobrazba», bi se najbrž pokazalo, da je ta beseda pravi kavčuk: enemu je izobrazba isto, kar manjša ali večja kepa znanja, drugemu isto kar prosveta, tretji jo bo proglasil za kulturo, četrti za civilizacijo in njene darove, kdo drug jo bo istovetil s kulturnoboječnim razpoloženjem itd. Kaj je torej tisto, kar res zasluži, da se naseli v ljudski duši kot — izobrazba?

Človek, ki mu v istini pritiče pridevek «izobražen», se mi zdi podoben rastočemu drevesu, to je enotni celoti, ki se neprestano razvija ter se na njej da razločevati troje nesamostojnih delov: korenine, deblo in pa bolj ali manj košati vrh. Drevesovim koreninam odgovarja tista temeljna izobrazba, ki jo posamezniku daj ljudska šola s tem, da mu dušo poji iz studencev narodovega duha ter ga vpelje v istinito življenje njegove ožje in širje domovine. Ne samo znanje vtepati, temveč otroku dati i prilike za versko in estetsko doživljanje, za socialno mišljenje in dejstvovanje, za resno hotenje in delo, to je naloga ljudske šole, kakor jo je prav pojmoval že Pestalozzi. Srednji šoli je, vsaj v nižjih razredih, stavljena ista naloga, samo da na širji podlagi.

In kakor nad koreninami deblo, tako se nad temeljno izobrazbo vzpenja *poklicna* ali *strokovna*, ki si jo pridobiš na ta način, da se (v delavnici, kmetijstvu, strokovni šoli) usposobiš za to ali ono življensko delo, sebi in drugim v prid.

A kar nad deblom košata krona in na njej bujen cvet in sad, to je na človeku najvišja in najredkejša oblika izobrazbe — *splošna* izobrazba ali morda bolje rečeno: «*izobrazba*».

Splošna izobrazba je vzgojni problem, ki so mu dalekogledni pedagogi v vseh kulturnih narodih že od nekdanj posvečali posebno pažnjo. In Kerschensteiner, ta veliki iskatelj novih vrednot na sedanjem poprišču vzgojstva, utegne imeti prav s trditvijo, da človek, ki so mu Grki pred dvema tisočletjema in pol rekli *ἀνθρώπος καλὸς καὶ ἀγαθός* (človek, lep po telesu in plemenit po duhu) in ki mu Angleži pravijo «gentleman», ni nič drugega, nego splošno, to je zares izobražen človek.¹

¹ Kerschensteiner, Grundfragen der Schulorganisation, 1910. Str. 27.

Kdo je bil *καλός και αγαθός*? V Ksenofontovem spisu o gospodarstvu (*Οικονομικός*) beremo, da Sokrat o priliki obišče moža, ki je o njem šel en glas — da ga diči *καλοκαγαθία*. In koga je našel Sokrat? Bil je to imovit posestnik z imenom Ishomah, ki ima svoje gospodarstvo v najlepšem redu, ki ljubeznivo in pametno ravna s svojo ženo in svojimi sužnji, ki od svojih dohodkov premišljeno daje v verske, državne in človeške namene, ki se v vsakdanjem življenju neprestano vadi v izpolnjevanju svojih vojaških in političnih dolžnosti in ki skrbno pazi na to, da se z ježo in drugačnim gibanjem ohrani zdravega.

In kdo je «gentleman»? To je lepo povedal angleški prirodoslovec Thomas Henry Huxley, ki je l. 1868. med drugim takole dejal delavcem: «Zares izobražen je tisti, ki so ga v mladosti tako vodili, da mu je telo vedno pripravljen sluga njegove volje ter da z lahkoto in rado opravi vsako telesu primerno delo; ki mu je razum jasen, hladen logičen stroj, enako močan, na vse plati pa enakomerno vršič svoj opravke, kadarkoli pripravljen, brez obotavljanja izvesti sleherni posel, telesni ali duševni; ki si je pridobil zanesljivo poznavanje velikih temeljnih resnic o prirodi in pa zakonov, po katerih snuje priroda; mož, ki je, čeravno ne atlet, vendar poln življenja in ognja, ki pa mu strasti brzda trdna volja in čigar hotenje se ravna po tenkočutni vesti; človek, ki se je navadil, da v prirodi in umetnosti umeva vse, kar je lepega, da sovraži vse, kar je nizkotnega, in da druge spoštuje kakor samega sebe.»

Bolj bistvena razlika med obojnimi pojmovanjem bi bila edinole v tem, da Huxley, slikajoč gentlemana, ne omenja izrecno odnošajev, v katerih izobrazba stoji do domovine, državljanov in raznih socialnih uredb; nemara pa se vse to za izobraženega Angleža razume tako samo po sebi, da se Huxleyu ne zdi potrebno, te stvari še posebe omenjati.²

In tudi tista «omika», ki S. Gregorčič, v lastno «obrambo» opozarja svoje po farizejsko pikolovske, to je edinole z razumom operirajoče kritike na njo, je — splošna izobrazba, češ:

Le tisto omiko jaz štejem za pravo,
ki voljo zadeva, srce in glavo,
vse troje!

Na podlagi teh velikih konfesij, bi torej lahko rekli, da je izobražen tisti, ki se je navadil *samostojno misliti*, pa *ocenjevati* svet in življenje, ki je obenem v stanu, *se vživeti v dušo drugega* človeka in ki ima trden, zaokrožen *značaj*.

Odtod sledi, da se pojem izobrazba nikdar ne krije s pojmom poklicna izobrazba ali strokovnjaštvo, sicer bi za najizobraženejšega človeka moral veljati — specialist. Zato je pač čisto dosledna trditev, da resničnemu izobražencu odgovarja le *eno* ostro nasprotje — *specijalist*, ki se, gluh in slep za ostali svet, kakor s kleščami drži svojega področja ter se neprestano suče v krogu svoje tesne rutine.³

² Gl. *Kerschesteiner*, l. c.

³ *Spranger*, Kultur und Erziehung, 1919 (članek «Grundlegende Bildung, Berufsbildung und Allgemeinbildung») — str. 34.

Samo «šolanje» potemtakem še ni zadostna izkaznica izobrazbe, tudi sama «matura» ne, niti samo «akademski» plašč ne; narobe — to so čestokrat le plahite za pokrivanje hude revščine. Izobražen je marveč samo tisti, ki se je usposobil za samostojno izvrševanje tega ali onega posla, bodisi pretežno z roko ali z umom, in ki *odtod* stoji v zvezi z (gospodarskim, socialnim, pravnim, političnim, нравnim) *življenjem*, to je z življenjem raznih kulturnih zajednic: naroda, države, cerkve, ki je kot kulturno bitje njih član. Tudi sajasto čelo delavca ali pa žuljava roka kmetijskih ljudi ni načelna ovira do prave izobrazbe.

Ni pa nemara tako, da bi poleg strokovne izobrazbe zadostovalo že to ali ono življensko naziranje (Lebensanschauung); ne, to bi zopet bilo le umsko, torej enostransko pojmovanje vzgoje. Zahteva se marveč *življenje življenja* (Lebensführung), ki je v organski zvezi s strokovno, oziroma poklicno izobrazbo; to se pravi, pridevek izobražen se sme priznati samo tistemu, ki je najprej *mož na svojem «mestu»*, a vrh tega tudi kot *član naroda, državljan in človek «ve in hodi pravo pot»* (S. Gregorčič).

S tem pa je tudi ugotovljena poglobljena smer vsemu zares izobraževalnemu delu. In ta smer drži: *od strokovne (poklicne) k splošni izobrazbi*, a ne narobe! (Ta v bistvu človeške duše utemeljeni postulat bo morala vpoštevati tudi bodoča reforma srednje šole.)

Pot.

Glavno vprašanje bodi takole stavljeno: Kako je mogoče splošno izobrazbo razširiti do te mere, da bomo res — *izobražen narod*? Toda kak neverni Tomaž me utegne pozvati, naj prej dokažem, da se sploh dá izobrazba v smislu gorenjih izvajanj zanesti med «nižje» sloje naroda.

No, kar se je že doseglo, mora biti pač tudi dosegljivo — to je nekaj evidentnega. In problem splošne ljudske izobrazbe v našem pomenu besede je majhni *danski* narod rešil v takem obmerju, da se danes ves ta v svojem jedru poljedelski narod upravičeno imenuje — *izobražen*. Da na Danskem «izobraženci» ne tvorijo več posebnega stanu (ker je ves narod izobražen), to je uspeh *«ljudske visoke šole»*, ki hočem v sledečih vrstah prikazati nje idejo, ustroj in vpliv.

Ljudska visoka šola ni isto, kar «university extension», ki ji gre v prvi vrsti za pōdajanje ali populariziranje znanja. Cilji ljudske visoke šole marveč leže pred vsem na etičnem torišču; svoje ime je ta uredba dobila odtod, ker se v njenem področju pretresajo visoke reči na čisto poseben, to je — *ljudstvu razumljiv* način. Ustanovitev te kulturne institucije, ki ji je idejne temelje zasnoval Nicolai Frederik Severin Grundtvig (1783— 1872) in ki se danska državnica ž njo lahko ponaša pred vsem svetom, je bila naravnost «pedagogično odkritje». Njen čudoviti plod je bil — kakor pravi A. Fischer — notranji preustroj ljudskih plasti; ljudska visoka šola je tisto do tedaj nemo maso poljedelskih sil dvignila na ono višino, kjer je duševno delo malone vsakemu članu naroda — druga narava.

Pa naj stopi stvar sama pred nas ter nam razkrije sestav svojih čudotvornih sil! Evo vam ljudske visoke šole na Danskem!⁴

1.) *Šolski cilj.* — Tisto, po čemer stremi ljudska visoka šola, in ne strokovni pouk (nemara v obliki obrtnonadaljevalne šole), ne pospeševanje poklica, ne te ali one vrste pomoč do kruha, temveč — *splošno človeška izobrazba, skupno razmišljanje* učencev in učiteljev o narodnih vprašanjih, zrelost in samostojnost sodbe, priprava na samostojno življenje in na to, da se v njegovih konfliktnih vsikdar pokažeš celega človeka, kratko: *šola za življenje!* «To je, česar nam manjka; profesor, učenjak ne more biti vsakdo in tudi ni treba, toda danski državljani, izobraženi in kaj prida državljani bi morali biti vsi» (Grundtvig). Mladina se naj temu načinu izobraževanja posveti z avtorizacijo izobrazbe same. Iz (te) šole se naj zopet vrne k svojemu poklicu, samo da z večjim notranjim veseljem, z večjo ljubeznijo do domovine, pa z idealnejšim pojmovanjem dela in življenja. Ne praktična korist, temveč kultiviranje človeka je cilj tej šoli.

Izpitov, izpričeval, podeljevanj posebnih pravic ta šola ne pozna; komur ni do izobrazbe same, ta ostani doma. In najlepše izpričevalo ne samo tej šoli, ampak tudi danskemu ljudstvu je činjenica, da se danes, po 30letnem delovanju te šole danski kmet nahaja na tako visoki stopnji izobrazbe, kakor nikjer drugod, da se je iz te šole razvilo vzorno zadružništvo in da je odtod država dobila celo vrsto znamenitih politikov.

Tega brezprimerne uspeha pa duševni oče ljudske visoke šole ni dosegel kar tako z lahkoto in brez napora. Grundtvigu je marveč kot pisatelju, duhovniku, politiku neprestano bil *en* cilj pred očmi: svoje apatično in v duševnem pogledu zaspano ljudstvo prepočiti z novim življenjem. V neprestanem boju proti nasilju in linavščini, borec se s topoglavostjo ljudstva in odporom višjih krogov, je vztrajno šel za svojim visokim ciljem ter ga slednjič tudi dosegel.

2.) *Učenci.* — Sprejemajo se samo v taki starosti, ki jamči za prilično zrelost duha. Kdor hoče obiskovati to šolo, ne sme imeti pod 18 in ne nad 30 let. Globoka pedagoški modrost je zlasti v tem, da se za splošno izobraževanje ne vzami brž prvi čas po končani ljudski šoli: takrat dečko ali dekle vse sile svojega telesa in duha posveti poklicu, ki si ga je izbral. In prav tako je globoko premišljen ukrep, po 18. letu širjim plastem ljudstva nuditi priliko do neke vrste šolske izobrazbe. Če se namreč šolski pouk pretrga, predno učencev duševno dozori, povzroča to — brzo razpadanje vsega v šoli pridobljenega znanja. In ob srednješolcu vidimo, da izobrazba učinkuje tem trajneje, čim delj je trajala in v čim zrelejši dobi jo je gojenec dobival. In da je pri nas veliko mladine ravno v tistih letih, ko dozoreva, brez šolskega pouka, to je usodepoln greh zoper duha — dočim se na Danskem baš prava

⁴ Kakor jo prikazujeta: *A. H. Hollman*, Die Volkshochschule und die geistigen Grundlagen der Demokratie, 1919 (XVI + 143 str.), in pa *A. Fischer*, Berufsbildung und Allgemeinbildung (v «Zeitschr. f. päd. Psychol. u. exper. Päd.», 12. letnik, 3. zv., zlasti str. 169 in sl.).

pravcata mladost ljudstva zbira okrog ljudske visoke šole. A vsem učencem skupna predizobrazba je tisto elementarno znanje iz ljudske šole in pa kolikor toliko izkustva iz poklica, ki je v danskih razmerah skoraj izključno — poljedelski.

3.) *Vnanja organizacija šole.* — Popolna učba traja dve leti ter obseza petmesečni zimski tečaj za moške in trimesečni letni tečaj za ženske; sicer pa je vsak tečaj za se zaokrožena celota.

Z ozirom na oskrbo je ljudska visoka šola nekaj internat, podoben veliki rodbini, ki si prizadeva, pod vodstvom šolskega ravnatelja in njegove familije učencem biti resničen dom s svojo gorkoto in prijetnostjo ter tako vplivati na vso osebnost učenca. Med učitelji in učenci vlada tovariška medsebojnost; oboji se sestajajo ne samo pri jedi, ampak tudi zvečer k svobodnemu izmenjavanju misli in pa k skupni igri.

Koliko trajne pobude odnese odtod mlad človek, ki je za dva zimska ali letna tečaja zapustil svoj običajni delokrog, da se posveti izobraževanju samega sebe — iz lastnega nagiba!

4.) *Nekoliko statistike.* — Kaj je te vrste «visoka šola» postala danskemu ljudstvu, o tem najuspešneje govori statistika. Leta 1905.—1906. je bilo na Danskem 71⁵ ljudskih visokih šol s 383 učitelji in 165 učiteljicami; a obiskovalo jih je 3493 moških in 3196 žensk. Samo 6 % teh učencev je bilo iz mesta, vsi drugi so bili kmetski, oziroma obrtniški sinovi. Do sedaj je na Danskem vsak tretji človek pohajal to šolo. Stroški za pouk in oskrbo so (1905.—1906.) za zimski tečaj znašali 162 kron; velik del učencev ima državne ustanove, zlasti služinčad (!) in vajenci.

5.) *Učni predmeti.* — Ljudska visoka šola pravzaprav neguje le eno učno panogo: domoznanstvo v najširšem pomenu besede. Ta snov obseza pred vsem zgodovino domovine, ki uči narodno preteklost spajati s sedanostjo, ki budi čut odgovornosti za domovino ter na ta način vzgaja k pravemu patrijotizmu. In z domoznanstvom je združen študij materinščine, poznavanje in gojitev nacionalne literature. Domoznanstvo in materinščina zavzemata dve tretjini vseh učnih ur. Iz drugih ved se vzame toliko, kolikor je treba za pojasnitev zemljepisnih, gospodarskih, državnopravnih razmer v domovini.

6.) *Učna metoda.* — Učba, kakor je sicer običajna po šolah, bi za te vrste učence bila čisto neprikladna. Steherno «sistematsko» predavanje do tem ali onem vodilu («Leitfaden») je zabranjeno; glavna stvar ni učenje in znanje, temveč vzgojevanje značaja, čiščenje mišljenja (Gesinnung), velikopotežno orijentiranje o vprašanjih, ki se tičejo življenja.

Zato se zgodovina tukaj ne sme «kritično» obravnavati, marveč bodi samo izobraževalna šola za bodoče življenje posameznika. Za ljudstvo zgodovina domovine ni nič drugega, nego živo pripovedovanje od ust do ust, od roda do roda o najznamenitejšem izmed tega, kar se je zgodilo v domovini in ž njo. In na ljudski visoki šoli se naj mladini zgodovina podaje tako, kakor jo pojmuje idealno ljudstvo. Zato se

⁵ L. 1914. je teh šol bilo 75, a učencev 7000. — Po fem ključu bi pri nas vsak trg imel svojo ljudsko visoko šolo!

In takega izobraževanja nam je nujno treba, kdo bi o tem dvomil. Kajti le v duhu in resnici započeta, na vse sloje raztegnjena izobrazba nas utegne kdaj pripeljati do — prave demokracije. Sicer se nam prav lahko primeri to, kar je imel v mislih Spencer z besedami: «New democracy is but old despotism differently spelt» (= nova demokracija je le drugo ime za stari despotizem).

FRANCE VEBER:

Znanost in vera.¹

V svoji zadnji razpravi sem določil spoznavanja kot avtonomna, verovanja pa kot heteronomna prepričanja. Da postanejo ta izvajanja še jasnejša, moram v sledečem na kratko označiti še bistvo takozvanega naravoslovnega in zgodovinskega spoznavanja.

A. Bistvo naravoslovnega spoznavanja.

Dandanes je pač vsakemu znano, da ima v naravoslovju prvo in glavno vlogo takozvana induktivna metoda. Kaj se pravi torej, nekaj na induktiven način spoznati? Mislimo si človeka, ki še nikdar ni videl, da padajo izpuščene železne kroglice na tla in ki naenkrat opazi ta pojav. Če vprašam tega človeka, kaj se bo zgodilo s kroglo, nahajajočo se v moji roki, če to kroglo izpustim, mi ne bo vedel nič povedati, in naj je še tako visok njegov siceršnji intelektualni razvoj. Ostroumnost tega človeka more biti tako velika, da se ta človek ne bo nikdar pregrešil proti nobenemu logičnemu zakonu, toda — če ta človek v resnici še nikdar ni de facto opazil, da padajo izpuščene kroglice na tla, in če o vsem tem do sedaj tudi ni še ničesar slišal — vsa njegova logika mu ne bo nič pomagala za odgovor na moje vprašanje, kaj se bo zgodilo s kroglo v slučaju, da jo izpustim. Ta človek bi si mogel pri vsej svoji ostroumnosti misliti, da bo krogla ostala v zraku, da bo zletela kvišku itd., kratko: pri vsej svoji ostroumnosti mi ta človek na moje vprašanje ne bo mogel dati prav nobenega točnega odgovora. Iz tega jasnega primera sledi torej, da obstoji bistvo induktivnega spoznavanja v *razlagi* dogodkov na podlagi in le na podlagi raznih posameznih in zgolj izkušenjski ugotovljenih slučajev. Naravoslovni zakon gravitacije ne pomeni nič drugega, nego spoznanje, da vsa izpuščena telesa pod normalnimi pogoji padajo na tla, *ker* so do sedaj vsa taka telesa padala

¹ Predstoječa razprava nadaljuje misli, priobčene pod istim naslovom v «Njivi» 1/2, Lj. 1921; zato je tudi za umevanje te razprave *neobhodno* potrebno točno poznanje moje prejšnje razprave. Pri tej priliki opozarjam cenj. čitatelja še na to, da najde razne pojme kakor *misel*, *predstava*, psihološka *podlaga*, *znanost* itd., ki igrajo tukaj važno vlogo, obširno orisane in utemeljene v mojem «Uvodu v filozofijo», 352 str., ki je pravkar izšel. (Izdala «Tiskovna zadruga».)

na tla in *ker* obstoji torej verjetnost, da bodo tudi v bodoče pod istimi pogoji padala na tla. Na prvi pogled se vidi, da se v resnici vse naravoslovne vede poslužujejo pri vsem svojem raziskovanju edino te metode in da vendar ne bo nihče dvomil, da pridejo vse te vede ravno na podlagi te metode do v resnici novih znanstvenih rezultatov. Je pa spoznavanje, ki ga dosežem le na podlagi te metode, v resnici tudi naše *avtonomno* prepričanje? Kmalu je pokazano, da je tudi to spoznavanje v resnici — spoznavanje in nobeno verovanje. Za veljavnost n. pr. zakona gravitacije nazadnje seveda ne morem nič drugega navesti, nego dejstvo, da se v vseh dosedanjih slučajih ni pojavil noben posamezen in temu zakonu nasprotujoč pojav. To dejstvo pa ipso facto zadošča za moje spoznanje, da se bodo *najbrž* tudi vsi bodoči zadevni pojavi pokorili temu zakonu. To zahteva namreč že načelo zadostnega razloga (*principium rationis sufficientis*). Vsi dosedaj ugotovljeni slučaji z našim zakonom strinjajočih se naravnih dogodkov so bili vendar obenem slučaji *nujnih* dogodkov, ker *slučajnih* dogodkov ni, kar bo dandanes priznal pač vsak, ki je absolviral katerokoli še tako zakotno srednjo šolo. Če pa se je do sedaj na *nujni* način z našim zakonom strinjalo toliko in toliko dogodkov zunanje narave, da, če so se s tem zakonom do sedaj na *nujni* način strinjali vsi dosedanja dogodki iz zunanje narave, tedaj je vendar jasno, da bo ta nujnost vsaj *najbrž* veljala tudi naprej, ker bi v obratnem slučaju vse to tudi do sedaj ne zaslužilo imena «nujnosti». Vemo pa, da se vse, kar se dogaja, *nujno* dogaja in da se je torej tudi do sedaj vse ono, kar se zgolj izkušenski strinja z našim zakonom gravitacije, *nujno* strinjalo s tem zakonom. Vprašam: Ali nam treba zato, da spoznamo omenjeno veljavnost induktivne metode, kateregakoli *ponavljanja* takih in sličnih misli, katerekoli *avtoritete* ali katerekoli lastne *čustvene* strani, stoječe na sebi popolnoma izven omenjenih razmotrivanj? Narobe je reči, da mora to veljavnost uvideti vsak normalno razvit človek brez vsega ponavljanja, brez vsake avtoritete in brez vsakega posebnega čustvovanja. Da se bo nekaj, kar se je vršilo pod gotovimi pogoji vedno do sedaj, pod istimi pogoji vršilo *najbrž* tudi naprej, to bi mogel spoznati le na podlagi teh misli tudi oni, ki ne stoji pod vplivom nobene avtoritete, ki mu manjka vsakega odnosnega čustvovanja, to bi mogel spoznati tak človek prvič ko vse to zamisli, torej tudi brez vsakega ponavljanja. Da se pa našim dijakom na srednjih šolah taki in podobni rezultati morajo opetovano ponavljati, to ni noben ugovor, ker ima to dejstvo stik le s pedagoško-naučnim vprašanjem, se pa nikakor ne tiče principelnega vprašanja, odkod jemlje *znanstvenik* taka in slična spoznavanja. Ravnotako ni noben ugovor proti avtonomnemu značaju tega naravoslovnega spoznavanja od mene samega omenjeno dejstvo, da sloni to spoznavanje na nebroju posameznih izkušenski ugotovljenih slučajev. Ti slučajji tvorijo ravno neobhodno *podlago* dotičnega induktivnega sklepanja in razlaganja, ki je, sloneče na teh *miselnih* podlagah in le na teh *miselnih* podlagah, avtonomno v smislu naše zadnje razprave in bi bilo heterenomno v smislu iste razprave le tedaj, če bi do istega sklepanja in razlaganja kot «naravoslovne» *misli s prepriča-*

njem (trditve) v principu mogli priti le na podlagi opetovanega ponavljanja *tega sklepanja in razlaganja samega*. To pa evidentno ne velja! Tudi vse naravoslovno spoznavanje je torej v resnici avtonomno prepričanje v našem smislu besede, in sicer, kakor smo videli, celo tam, kjer operira naravoslovje z induktivno metodo. Da pa je vse ostalo naravoslovno spoznavanje, namreč ono, ki sloni neposredno na *opazovanju* pojavov zunanje narave in sledi zakonom, ki stoje v *neposredni* zvezi le s tem *opazovanjem posameznih* zunanjih pojavov, torej vse spoznavanje takozvanih *prirgodopisnih* naravoslovnih ved (geografija, mineralogija, botanika itd.) naše avtonomno prepričanje, tega mi sploh ni treba posebe razkladati. Saj sloni vse spoznavanje te zadnje vrste *neposredno* na lastnem opazovanju dotičnih pojavov, torej — da se izrazim v smislu strokovne psihološke terminologije — na lastnih *predstavah* dotičnih pojavov, s katerimi predstavami le tudi vse dotične semkaj spadajoče naravoslovno-prirgodopisne *misli* nujno stoje in padejo. Tudi naravoslovno-prirgodopisno spoznavanje je torej evidentno le misel s prepričanjem, sloneča le na svojih neobhodnih psiholoških podlagah, namreč na dotičnih predstavah, ne pa na kateremkoli ponavljanju teh misli samih, ne na kateremkoli sugestivnem vplivanju in še manj na katerikoli lastni posebni čustveni strani. Razume se pa, da more iz naučno-pedagoških razlogov biti tudi tukaj v danem slučaju umestno, da se šolski mladini dotični rezultati opetovano navajajo, da se pri tem še vpošteva avtoritativni vpliv dotičnega učitelja in da se pri raznih takih in sličnih vprašanjih še apelira na čustveno stran dotičnih učencev (n. pr. pri geografičnem opisu njih lastne domovine itd.). Vse to pa evidentno nima nič opraviti s principijelnim vprašanjem, odkod izvirajo ta spoznavanja za znanstvenika, torej za onega, ki je tudi tukaj za vse zadevno »šolsstvo« zadnja »instanca«. Le-ta pa dohaja tudi do vseh teh spoznavanj zgolj na avtonomni način in bi prenehal v hipu biti znanstvenik, če bi se njegovi izsledki morali že v principu opirati na katerekoli nemiselne faktorje, ki sem jih v svoji zadnji razpravi mogel določiti kot neobhodno potrebne za vsako heteronomno prepričanje.

Vsa ta izvajanja morajo delati težkoče le še onemu čitatelju, ki ne vpošteva dejstva, da more vsako prepričanje biti obenem prepričanje *večje ali manjše stopnje*. Tako spoznam (sem avtonomno prepričan) z največjo stopnjo izvestnosti, da je n. pr. celota večja nego del, da meri trikotnik v Evklidovem prostoru 180° , da $2 \times 2 = 4$ itd. Ta izvestnost gotovo ne pripada nobenemu zgolj naravoslovnemu spoznavanju, ker smo že gori morali reči, da sledi iz vseh do sedaj izkušenski ugotovljenih slučajev nekega dogajanja le večja ali manjša *verjetnost* dotičnega dogajanja tudi za bodočnost. Toda ta verjetnost je kot taka tukaj vendar avtonomno, to se pravi le na podlagi dotičnih posameznih, miselno ugotovljenih slučajev ugotovljena: čeprav torej ne morem z isto izvestnostjo trditi, da bo jutri tudi izšlo n. pr. solnce, kakor mi je mogoče to glede dejstva n. pr., da je $2 \times 2 = 4$, in če torej kaže moja zadevna »naravoslovna trditve« po svoji naravi le neko večjo ali manjšo izvestnost, je vendar tudi ta trditev avtonomno prepričanje,

namreč avtonomno prepričanje s to in to stopnjo svoje izvestnosti. Kakor smo mi v smislu naše prejšnje razprave avtonomno prepričani, da $2 \times 2 = 4$, in sicer zdaj obenem prepričani z maksimalno izvestnostjo, tako smo mi v istem smislu avtonomno prepričani, n. pr. da bo tudi jutri solnce izšlo, a zdaj seveda le z večjo ali manjšo izvestnostjo. Ta izvestnost ali stopnja prepričanja sama se pa vendar že v principu ne tiče in ne more tikati naše svoječasne razlike med spoznavanjem — avtonomnim prepričanjem in verovanjem — heteronomnim prepričanjem, ker je znano, kar sem že zadnjič poudarjal, da more tudi verovanje biti prepričanje katerekoli, tudi najvišje stopnje, ostajajoč pa vendarle verovanje, to je heteronomno prepričanje. Mučeniki, ki so bili prelili svojo kri za Kristusov nauk, so bili o dotičnih dogmah prav gotovo *maksimalno* prepričani, torej gotovo mnogo bolj prepričani, nego more biti n. pr. neki meteorolog prepričan, da bo jutri recimo slabo vreme. Kljub temu njih prepričanje ni bilo in ni moglo biti *spoznavanje v istem smislu*, kakor velja to n. pr. o meteorološkem spoznavanju, *stonečem edinole* na dotičnih *miselnih* podlagah (opazovanjih dosedanjih posameznih slučajev). Kdor zna razlikovati med našim avtonomnim in heteronomnim prepričanjem na eni in med avtonomnim kakor heteronomnim prepričanjem te ali one stopnje na drugi strani, ta ne more več dvomiti, da je vse naravoslovno spoznavanje — bodisi naravoslovno v ožjem smislu besede bodisi prirodopisno — v resnici naše avtonomno prepričanje, torej vsaj v smislu naše zadnje razprave v resnici pravo — spoznavanje.

B. Bistvo zgodovinskega spoznavanja.

Bistveno drugače pa leže stvari — tako se vsaj zdi — pri zgodovinskem spoznavanju. Zgodovina figurira gotovo kot znanost poleg drugih znanosti in vendar ni dvoma, da igra tukaj prvo in zadnjo vlogo ravno naše v prejšnji razpravi orisano verovanje. Ali kam naj pride zgodovinar, če ne veruje dotičnim očividcem, poročevalcem, virom itd.? Sam se tukaj prav gotovo ne more več uveriti o resničnosti dotičnih dogodkov, ki jih več ni; tukaj je pa potemtakem v naprej izključeno vsako avtonomno prepričanje, ker ravno vsakemu zgodovinskemu spoznavanju v principu nedostaje vseh onih pogojev, ki smo jih svoj čas zahtevali za prepričanje, ki naj sloni le na svojih neobhodnih psiholoških podlagah. Zgodovinar ne more dogodkov, o katerih govori, ne opazovati, ne induktivno nanje sklepati, ne jih logično izvajati iz katerikoli miselnih zakonov. Zgodovinar je nazadnje navezan edinole na dotične poročevalce, katerim mora ali verjeti, ali pa svojo znanost opustiti. Ker pa je zgodovina vendar znanost in ker smo mi sami svoj čas znanost določili kot sestav spoznavanj, smo se ujeli zdaj v lastno zanjiko, ki nas zdaj sili, da priznamo vendarle tudi našemu heteronomnemu prepričanju značaj — spoznavanja. Priznam, da mora zgodovinar vsaj v nekem smislu verovati Tukididu, ko tolmači peloponeško vojsko, Jožefu Flaviju, ko govori o judovski vstaji, in Tacitu, ko riše prvo stoletje principata itd. Je pa to zgodovinsko spoznavanje v resnici le naše

verovanje, torej zgolj heteronomno prepričanje? Da temu ni tako, kaže sledeči kratki premislek: Zgodovinar gotovo ne more več sam opazovati dotičnih zgodovinskih dogodkov, toda isti zgodovinar ima pred seboj poročilo o teh dogodkih, ki ga more kot *znanstvenik*, torej na naš *avtonomni* način kritično premotriti. Poročilo je tukaj in vpraša se, ali je dotični poročevalec imel razlog, povedati resnico ali ne. Za ugotovitev tega vprašanja si je zgodovina, kakor znano, tekom stoletij ustvarila in razvila celo vrsto metod, s pomočjo katerih se dandanes na naš *avtonomni* način more dognati vsaj verjetnost dotičnega poročila. V to svrhu služi n.pr.: kritika tekstov, osebni, intelektualni in moralni odnošaji poročevalca, eventualna ustmena poročila, še nahajajoči se sledovi dotičnih dogodkov itd. Na podlagi vseh teh metod, katerih posluževanje je v svojem bistvu prav naše *avtonomno mišljenje*, se more dognati znanstvena vrednost dotičnih poročil, od katere je šele odvisno, ali je dotični zgodovinski izsledok v resnici spoznavanje ali pa le naše — verovanje. *Na sebi* je torej prepričanje zgodovinarja, da se je v tem in tem času vršila peloponeška vojska, gotovo heteronomnega značaja, ker sloni na izjavi dotičnega očitvidca, oziroma poročevalca, katera na sebi nima nič opraviti z zgodovinarjevo mislijo: v tem in tem času se je vršila peloponeška vojska, samo. Ker pa sledi iz resničnosti ali neresničnosti dotičnega poročila samo ob sebi obenem istinitost ali neistinitost dotičnega dogodka in ker se ravno ta resničnost ali neresničnost, oziroma vsaj verjetnost ali neverjetnost tega poročila more dognati po znanih zgodovinskih metodah *na naš avtonomen način*, postane tem *posrednim* potom dotično zgodovinsko prepričanje samo prepričanje *avtonomne* vrednosti, t.j. tako, da po svoji naravi ne zahteva več nobenega ponavljanja dotične misli same, tudi nobenega avtoritativnega vpliva od strani poročevalca in še manj seveda kake posebne čustvene strani zgodovinarja samega. Da pa je ugotavljanje znanstvene vrednosti kateregakoli zgodovinskega poročila v svojem bistvu naše avtonomno prepričanje, dokazuje naknadno še dejstvo, da igra pri tem ugotavljanju tudi tukaj prvo in zadnjo vlogo zgolj *miselno načelo zadostnega razloga*: Tudi nobeno zgodovinsko poročilo ni slučajno nastalo, temveč je imelo in ima v smislu istih nam že znanih splošnih zakonov svoje razloge, ki so ležali in leže tukaj v *psihološkem bistvu* dotičnega poročevalca. Po kvaliteti teh razlogov se pa določa znanstvena vrednost poročila samega in s tem obenem vprašanje glede istinitosti ali neistinitosti dotičnega zgodovinskega dogodka. Spoznavanje teh razlogov in motivov pa na sebi ni več nobeno zgodovinsko, temveč v svojem jedru zgolj *psihološko spoznavanje*, ki kot tako ne sloni več sploh na nobenem verovanju, temveč na splošnih in posebnih nam znanih in morda še neznanih psiholoških zakonih, kojih ugotavljanje se pa vrši na avtonomen način, in sicer v istem smislu na avtonomen način, kakor ugotavljanje vseh naravoslovnih zakonov. Če pa je ugotavljanje znanstvene vrednosti kakega zgodovinskega poročila kot tako naše avtonomno prepričanje, tedaj je jasno, da moramo isti avtonomni značaj pripisovati sedaj dotičnemu zgodovinskemu prepričanju samemu, ki — vsaj v kolikor naj je znanstveno — sloni na tem avtonomnem

ugotavljanju, izvirajoč iz njega kakor nujna posledica. Tudi jaz morem torej zgodovinsko spoznavanje določiti kot «čin razuma, s katerim sprejemamo svedočbo kake priče za resnično», pri čemer le zahtevam strogo ločitev med sledečimi pojmi: 1.) sprejemanje svedočbe kake priče za resnično; 2.) način tega sprejemanja; 3.) prepričanje o dogodku, o katerem dotična priča svedoči, *sámo*. Sprejemanje svedočbe za resnično na sebi sploh ni nobeno zgodovinsko, temveč — v kolikor naj je znanstveno — avtonomno razmišljanje o psiholoških razlogih za dotično poročilo, avtonomno zato, ker sloni le na poznanju logičnih zakonov sploh in psiholoških posebej. Genijalnost zgodovinarja obstoji ravno v tem, da naravnost instinktivno uporablja vse te zakone za odločitev dotičnega zgodovinsko-metodološkega vprašanja. Njegovo *prepričanje o resničnosti ali neresničnosti dotičnega poročila* je pa potemtakem prav naše *avtonomno* prepričanje, iz katerega sledi ravno obenem *avtonomna vrednost* njegovega *prepričanja o dotičnem dogodku samem*. Tudi vsako zgodovinsko spoznavanje torej v svojem jedru sploh ni več nobeno verovanje, temveč pravo spoznavanje v našem smislu besede. Tudi ta izsledek ne more delati nobenih težkoč onemu, ki zna tudi tukaj ločiti prepričanje samo od večje ali manjše izvestnosti tega prepričanja. Tudi zgodovinsko prepričanje, v kolikor je znanstveno, je le prepričanje z večjo ali manjšo izvestnostjo, a vendar avtonomno prepričanje, ker po svoji naravi ne sloni ne na ponavljanju dotične zgodovinske misli, ne na sugestivnem¹ vplivanju dotičnega poročevalca in še manj na kakih posebni čustveni strani zgodovinarja samega. In tudi tukaj so možni slučajni prepričanja naravnost maksimalne izvestnosti, ki pa vendar ni nobeno avtonomno, t. j. nobeno znan-

¹ O kateremkoli «avtoritativnem» ali «sugestivnem» vplivanju poročevalca na zgodovinarja se tukaj že zato ne more govoriti, ker se mora *znanstven* zgodovinar, kakor sem rekel, na naš *avtonomni* način prepričati o resničnosti ali vsaj verjetnosti dotičnega poročila. Vsako tako poročilo — bodisi da je izrecno napisano bodisi na kak drug način, n. pr. v umotvorih kake dobe za beleženo — je torej za zgodovinarja v istem smislu le *materijal njegovega avtonomno-znanstvenega razmišljanja*, kakor velja to n. pr. za pojave zunanje narave pri naravoslovcu, za duševnost pri psihologu, za količinske odnošaje pri matematiku itd. Zgodovinar torej ne «veruje» slepo svojemu poročevalcu kot neki «avtoriteti», temveč *ga z njegovim poročilom vred na avtonomen način, t. j. uporabljajoč najraznejše že znane logične, psihološke in druge zakone proučuje* in šele na podlagi tega *lastnega* proučevanja «jemlje dotično poročilo samo za resnično ali neresnično, za verjetno ali neverjetno». Kratko: zgodovinarju poročevalac s svojim poročilom vred ni in ne sme biti nobena «avtoriteta», temveč le *objekt* njegovega *lastnega logično-psihološkega razmišljanja, iz katerega le še izvira prepričanje zgodovinarja o istinitosti ali neistinitosti dotičnega sporocenega dogodka samega, to pa zdaj kakor nujni sklep iz svojih premis*. Iz tega pa samo ob sebi sledi, da tudi to *zadnje* prepričanje ni nobeno «verovanje», t. j. nobeno heteronomno prepričanje, temveč tudi spoznavanje, t. j. tudi *naše avtonomno prepričanje*, naj mu pripada sicer katerakoli stopnja izvestnosti. Kdor pojmuje zgodovino drugače, nima pojma o zgodovini kot znanosti!

stveno zgodovinsko prepričanje. Prepričanje te vrste so doživljali in še doživljajo osobito oni pseudo-zgodovinarji, ki jih pri kritičnem razmotrivanju o znanstveni vrednosti dotičnih poročil ne vodijo zgolj znanstveni interesi, temveč n. pr. osebne simpatije in strasti: Semkaj spadajo vse enostranske, takozvane tendenčne zgodovine, ki rišejo n. pr. le dobre ali slabe strani kakéga naroda, nekih mislecev, pisateljev, strank itd. Le v takih primerih gre tudi tukaj v danem slučaju sicer za prepričanja z maksimalno izvestnostjo, a nazadnje vendarle heteronomna, namreč na dotični posebni čustveni strani takih pseudo-zgodovinarjev sloneča prepričanja. Vsa ta prepričanja pa ne spadajo v zgodovino kot znanost, in se torej tudi ne smejo navajati kot kaka protiinstanca napram našemu postulatu zgodovine kot sestava tudi le avtonomnih prepričanj in nobenih verovanj. Kdor imenuje to znanstveno zgodovinsko prepričanje še verovanje, igra z besedami, t. j., spravlja zgolj ex definitione skupaj vse to, kar spada v smislu naših stvarnih psiholoških analiz po svojem bistvu narazen; taka oseba operira torej z najbolj banalnim sofizmom, ki se mu latinsko pravi *aequivocatio* in je popolnoma enakovreden n. pr. sledečemu: «Slovenski Narod» izhaja iz Narodne tiskarne; mi smo slovenski narod, torej mi izhajamo iz Narodne tiskarne...

Da pa postanejo končni zaključki naše zadnje razprave tudi napram pravkar orisanemu zgodovinskemu spoznavanju še jasnejši, moram opozoriti še na neko posebno stran tega spoznavanja, ki se tiče še v nekem posebnem smislu zgodovinske metode. Mislimo si slučaj, da poroča nekdo o dogodku X, ki je tak, da se na prvi pogled ne sklada z nobenim nam tudi sicer znanimi recimo naravoslovnih zakonov. Vsak razsoden človek bo tukaj na prvi pogled brez ozira na siceršnje svoje mnenje o dotičnem poročevalcu vsako tako njegovo poročilo a limine zavračal. Zakaj? Zato, ker sledi že iz tega nesoglasja dotičnega sporočenega dogodka s sicer znanimi in na podlagi vseh ostalih znanstvenih izkušenj veljavnimi zakoni napačnost dotičnega poročila in s tem implicite obenem neistinitost dotičnega dogodka samega. Če velja naš zakon gravitacije, tedaj je jasno, da mora pasti vsako poročilo o kateremkoli dogodku, nasprotujočem temu zakonu. Vsaj — in to je najmanj, kar mi mora priznati vsakdo brez izjeme — bo v tem slučaju vsak *znanstven* zgodovinar le z največjo opreznostjo moral čitati dotično poročilo in naravnost skušati, da dožene na avtonomen način motive, ki so dovedli poročevalca do njegovega poročanja o dotičnem dogodku kljub neistinitosti tega dogodka. Zgodovinar, ki bi drugače ravnal, bi nujno prekmalu zabredel na polje najtemnejših spekulacij in s tem sam vzel svoji stroki oni značaj, na podlagi katerega le zasluži zgodovina ime prave znanosti. Saj je znano, da se nahaja nebrot poročil o takih dogodkih, ki nasprotujejo vsem našim siceršnjim znanstvenim zakonom, in sicer ne samo v okviru takozvanih verskih poročil (n. pr. najraznejših evangelijev) katerekoli konfesije. Da, nahajajo se, kakor znano, celo poročila o takih dogodkih, ki ne nasprotujejo samo kateremukoli n. pr. naravoslovnemu zakonu, temveč naravnost temeljnim načelom naše logike. Rad bi videl zgodovinarja, ki bo spričo

takega poročila sploh kaj pomišljal, ali ga naj sprejme ali ne. Kakor tvore sploh vse znanosti neki organičen sestav, v katerem ne sme in ne more nasprotovati nobena posamezna znanost katerikoli drugi znanosti, tako je jasno, da mora tudi zgodovinar, v kolikor hoče biti znanost poleg drugih znanosti, vpoštovati obenem vse to, kar je od strani drugih znanosti morda že davno dognano, in sicer tem bolj vpoštovati, ker pripada ravno zgodovini v sestavu teh znanosti v smislu zgorajšnjih izvajanj tako mesto, da se naravnost *mora* posluževati rezultatov drugih znanosti (naravoslovja, psihologije itd.), če noče biti v resnici le sestav verovanj. Saj smo videli gori, da je n. pr. vsako naravoslovno spoznavanje v vsakem oziru avtonomno prepričanje, dočim velja to o zgodovinskem spoznavanju le v posrednem smislu besede. Ta posrednost avtonomnosti zgodovinskega spoznavanja pa zahteva ravno od zadnjega, da ne sme nikdar kršiti tega, kar je bilo v vsakem oziru avtonomno dognano. Vse druge vede, kakor naravoslovje, psihologija, seveda tudi logika, morajo biti zgodovini bistvene in neobhodno potrebne pomožne vede, ki pomenijo zanjo obenem oni *regulativ*, brez katerega bi tudi nikdar ne moglo priti do v resnici avtonomnih zgodovinskih prepričanj v našem smislu besede.

Iz vsega tega sledi pa samo ob sebi, in sicer tudi v tem slučaju, da imenuje kdo naše gori orisano avtonomno zgodovinsko prepričanje na dogmatičen način *verovanje* (*credere*), neka posebna stran *tega znanstvenega verovanja*, ki naknadno še enkrat potrjuje končne zaključke naše zadnje razprave.

C. Bistvo znanstvenega verovanja.

Videli smo, da je tudi vsako znanstveno zgodovinsko prepričanje po svojem bistvu naše avtonomno prepričanje, razlikujoč se od ostalih avtonomnih prepričanj le v posrednosti te svoje avtonomnosti. Zaradi te posrednosti pa se mora, kakor smo videli, vsako zgodovinsko prepričanje že vnaprej vjemati s siceršnjimi znanstvenimi rezultati, ki ga edinole morejo v svoji celokupnosti dovesti ravno do te posredne avtonomnosti. Iz tega pa nujno sledi, da mora sploh vsako verovanje, v kolikor mu naj pripada *znanstven* značaj v kateremkoli še tako oddaljenem smislu besede, vsaj z ozirom na svojo posredno avtonomnost biti *znanstveno utemeljeno*, ker pade sicer v prazen nič. Tudi pri verovanju — zdaj v kateremkoli smislu besede — se nahaja *le en kriterij*, po katerem se določa znanstvena vrednost tega verovanja; ta kriterij je vselej le odločitev vprašanja, v koliki meri se dotično verovanje z vsemi siceršnjimi znanstvenimi rezultati strinja, oziroma tem rezultatom nasprotuje. Nikakor ne trdim, da bi mogla dandanašnja znanost sama, t. j. na avtonomen način potrditi ali ovreči razna verovanja v ožjem smislu besede, kakor tudi ne trdim, da bi katerokoli verovanje bilo že zaradi tega tudi de facto napačno, ker je njegova vsebina dandanašnji znanosti morda še nedostopna. V smislu zgorajšnjih izvajanj le trdim, to pa z ono odločnostjo, ki mora biti v takem slučaju lastna vsakemu znanstveniku, da pade in mora pasti v prazen nič vsako verovanje, čigar vsebina *striktno nasprotuje* dognanim rezultatom katerekoli že

obstoječe znanosti. Tej moji trditvi se more upirati le oni, ki še morda dandanes sledi duhu, sevajočemu iz teh-le Tertulijanovih besed: «Credo, quia absurdum», ali pa tistemu znanemu nauku o «dvojnih resnicah», ki se je bil pojavil na koncu srednjeveške školestike in v čigar smislu bi lahko bila katerakoli misel teološko resnična, a filozofično napačna in narobe. Takih dvojnih resnic pa ni, česar mi dandanes pač ni treba posebej razkladati. Če je temu tako, tedaj pa je jasno, da je znanost kot sestav naših avtonomnih prepričanj napram kateremukoli sestavu katerihkoli heteronomnih prepričanj, t. j. verovanj v ožjem pomenu besede kulturno nadrejena, ker je prvi od zadnjega docela neodvisen, dočim se večja ali manjša kulturna stopnja tega zadnjega že v principu določa le po njegovem večjem ali manjšem soglašanju s prvim.

Izrečno še pripomnim, da se s *tem* izsledkom volens nolens *morajo* strinjati tudi ravno vsi oni zastopniki katerekoli konfesije, ki opetovano izjavljajo, da se *njihovi* konfesiji ni treba «bati» nobene znanosti, da je *njihova* konfesija «ščitila in še ščiti» znanost kot svojo hčerko, ker se «suvereno» zaveda svoje «resničnosti», tako da ni možno nesoglasje med *znanostjo* in *njihovo* konfesijo. S tem ti zastopniki vendar *sami* jasno priznavajo, da je vsaka *druga* konfesija napačna, *ker* ne soglaša z *znanostjo* in se zato tudi ne more «suvereno» zavedati svoje resničnosti, s tem ti zastopniki *sami* jasno potrjujejo moj gori analitično izveden aksijom, da določa višjo ali nižjo kulturno stopnjo katerekoli konfesije nazadnje le večje ali manjše soglašanje te konfesije z — *znanostjo*, ne pa narobe, seveda le soglašanje s — «pravo *znanostjo*».

Sofizem najbanalneje vrste bi pa bil sklep, da ta ali ona konfesija soglaša s «pravo *znanostjo*», ker je «prava *znanost*» ravno — *znanost*, *soglašajoča s to ali ono konfesijo*. Kdor bi tako sklepal, bi grešil v smislu najsrmatnejše logične napake, ki se ji latinsko pravi petitio principii in ki je v svojem bistvu tudi popolnoma enakovredna gori «navedenemu» primeru «Slovenskega Naroda, izhajajočega iz Narodne tiskarne» ... Če bi veljal ta očitni sofizem, tedaj bi bila sploh vnaprej izključena tudi vsaka razlika med «pravimi» in «nepravimi» konfesijami, ker bi v tem slučaju bilo toliko «pravih» znanosti, kolikor je konfesij sploh; teh zadnjih pa je nebroj. Kaj je torej zadnji kriterij, ki določa kulturno stopnjo katerekoli konfesije: ta konfesija sama ali *znanost*?

V. K.:

Na pot v Sarajevo.

«Vsak narod ima novinarstvo, kakršno zasluži.» Novine kažejo, kakšno stopnjo kulture zastopajo.

Zgodovina slovenske knjige je napisana. Zgodovine slovenskih *novin* ali, kakor pravijo še mnogi po češko, slovenskega *časopisa*, — ni je še. Ko se bo pisala, takrat nas bo sram. —

Uvodni stavek ni nov, niti ni originalen. Velja za novine in novinarje, velja za univerzo, dijake, profesorje, duhovščino, za trgovce, za politike,

za parlament, za vso narodovo usodo. Spomnimo se samo, kaj so ravno naštetih stanovni storili za naše spoznavanje Jugoslovanstva? Za to, da spozna svet nas pred vojno? Mislimo na to, da so gg. Trumbić in tovariši odšli v svet kakor jugoslovanski Kolumbusi in da je našo nacionalno idejo edinstva šele od 1912.—1914. pričela širiti omladina. Le malo mož nad 30 let. Trije, štirje... Kje so takrat bili naštetih? Pomislimo na svoje prvo narodno predstavništvo, na koroški plebiscit. Res, «drugače ni šlo, ni bilo mogoče». Ravno tako je res: Vsak narod ima usodo, kakršno zasluži. Vsak je sam svoje sreče kovač. —

Novine «delajo» javno mnenje. Kaj je javno mnenje? Čigavo mnenje je javno? Ali je javno mnenje pravilno mnenje? Reformacija, francoska in ruska revolucija so gotovo bila javna mnenja. Tudi Jugoslavija je pred 28. oktobrom 1918. živela v javnem mnenju — manjšine, ki je potegnili množico neodločnih za seboj. Javno mnenje je sugestija, je apercpepcija heteronomnih, od nekoga mnogim podanih misli, javno mnenje je vsota amalgamiranih mnenj, preobrazena v novo, od prvink nezavisno, nad njimi suvereno mnenje, ki ima nekaj časa izvestno večjo ali manjšo aktivno moč. Javno mnenje ima nebroj organov. Demokratija jih je izdelala v pravne in socialne institucije; Parlament, volitve, referendum, zbor, — novine. Novinarstvu pravijo tudi, da je nekakšen razširjeni parlament.

Kakor v parlamentu navadno ne more poslanec imeti uspeha, če ni član organizacije, stranke, tako je brez trajnega uspeha vsak poskus, oddaljiti novinstvo od smeri političnega prepričanja. Novine morajo zastopati politično glavno in temeljno misel-vodiljo. Niti v Evropi, niti v Jugoslaviji sami ne smemo pričakovati izboljšanja od večnih prememb v vodstvu, v vladah in strankah, marveč le od gonilne sile političnih idej. To velja za vse. Novinar je v svojem poklicu in vsled posebnosti novinskega organizma odvisen od bralca. Odvisen je mnogokrat od mnenja onega, kateremu hoče ustvariti svoje mnenje. To je glavna hiba demokratije sploh. Toda ta odvisnost je razmeroma omejena, in nikdar ne odveže žurnalista od dolžnosti, da bodi svojemu narodu vodja in vzgojitelj v besed najplemenitejšem pomenu. Ozir na bralca ne sme postati malikovalstvo pred odjemalcem. Ne zadostuje, če je novinar značajan napram kolegom, napram oblastnijam in uradam — novinar mora biti najprej neodvisen v svojem značaju, v svoji lastni duši se mora zavedati odgovornosti in stvarne neodvisnosti od bralca in neodvisnosti od lastnega naroda. Stati mora nad njegovo povprečnico, kajti zavedati se mora, da ni manj odgovoren od ministra in poslanca. Vlada, stranka, parlament in novinarstvo so člani enega organizma, deli ene celote. Organi ljudske volje, ne slepi, marveč inicijativni in odgovorni organi, ki delujejo v medsebojni igri gonilnih političnih idej.

V Jugoslavijo smo Slovenci prinesli za doto lep kos samozavesti, mnogokrat upravičene, še večkrat pretirane in neupravičene. V politični borbi zadnjih dveh let pa smo pokazali toliko podivjanosti v izražanju, toliko intolerance napram drugače mislečemu, da se ti pri listanju po vezanih letnikih naših vodilnih dnevnikov porajajo kaj neprijetne misli.

Ali smo slovenski novinarji izvrševali svojo poklicno in narodno dolžnost? Ta ali oni gotovo, ad personam. Novine kot institucija, kot razširjeni parlament, novinarji v svoji funkciji političnega organa pa smo delali sramoto instituciji in sebi samemu, diskreditirali smo demokrasko obliko ljudskega življenja, dajali množici povoda, da se je obračala vstran od nas, budili, gojili in hranili smo nizke instinkte. Bili smo demagogi in sluge demagogov. Slovensko novinarstvo v svoji celoti ni izpolnjevalo svojega mesta, ni služilo gonilnim političnim idejam, če je bilo razširjeni parlament, potem je bilo zgolj razširjeno «Narodno predstavništvo».

So sicer novine in so novinarji, ki so se trudili, da se razlikujejo od množice. Zato tudi niso povsod priljubljeni. Občega lica slovenskemu novinarstvu izpremeniti niso mogli. Društvo slovenskih novinarjev je vsled nekaterih slučajev sklenilo, — menda prvi sklep te vrste, — da so načeloma nedopustni novinarski osebni napadi na novinarje. Da je ta sklep bil potreben, je dokaz, kako globoko tičimo v barbarstvu. Vendar je napravljen vsaj prvi korak, ponižen in negotov, kakor korak deteta, ko hoče shoditi. Ta prvi korak je bil storjen več ko dve leti po 28. novembru 1918. Sedaj, o veliki noči 1921., se sestaja drugi jugoslovanski novinarski kongres v Sarajevu. Ali bo tudi tako prazen kakor zagrebški? Bojim se, da nam prinese le enotno društvo namesto treh, — in nič drugega. Tudi v najožjih stanovskih vprašanjih ni inicijativé in organizatornih poskusov, ni inteligence. Kje naj vzamemo čut odgovornosti, odkod zavest svoje vzgojne dolžnosti in odkod zunanjo neodvisnost od demagogije, ko so si jo mnoge stranke postavile za svoj temelj mesto politične misli-vodilje, in ko so ponižale novinarje, vzgojitelje naroda in svečenike idej, za dninarje demagogiji?

Primere? Pa odprimo vezane letnike in kupe števil pred seboj. Samo glavna glasila političnih strank. O «prehodnih naredbah» n.pr., kaj so razen enega pisali vsi ljubljanski dnevnik? Da je ministrstvo te prehodne naredbe oktroiralo preko glav parlamenta. (V resnici je izdelalo le predlog «prehodnih naredb» ustavotvorni skupščini.) Kako naj potem preprost človek ve karkoli o ustavnem delu? O raznih kandidatih in drugih vidnejših politikih je bilo napisano toliko klevet, da bi tujec, ki bi bogvaruj čital vse to, moral dobiti prepričanje, da smo sami podkupljenci, varalice naroda, verižniki, koritarji, izdajalci ljudstva na ljubo stolčkom, itd. Koliko takšnih surovih izrazov je naše novinarstvo prineslo, jih vcepilo ljudstvu v srca in položilo v usta, si nisem upal šteti. Vse stranke so grešile, nobene ne morem izvzeti. Vendar ni velikost greha enaka. Nekatera glasila so uprav gojila i osebne napade, i surove izraze, i politično demagogijo, i obrekovanje kot metodo politične borbe. Značnica «kulturni boj» je demagoško sredstvo za ohranitev nekdanje strankarske nadvlade v Sloveniji; novinska gonja proti sokolstvu, v duhu sramotne brošure «Ajmo, mi Sokoli», kaže, kako je treba ubijati v sebi in v nasprotniku vsak respekt do etičnega prepričanja, do boljšega stremljenja; v smislu Proudhonovega reka «La propriété c'est le vol» (Lastnina je tatvina) in ruskega prevoda: «Kradi, kar so ti ukradli!», skušajo nekateri listi z uspehom črniti svoje politične nasprotnike.

da so izvoznicarji, bankokrati itd.; ustvarjajo se «afere», apelira se na nizke instinkte mas; ta list govori le o zaradi in soldih, drugi grozi z revolucijo, bodisi delavsko, bodisi krščansko itd. Malkontenti, ki razen malkontentstva nimajo niti programa, niti metode, se s tem celo ponajajo na usta nekdanj ugledega politika, in žurnalistika sledi temu zgledu brez pomisleka. Sodne politične pravde, ki bi po svojem bistvu morale biti nečuvvene izjeme, so žurnalistiki često dobrodošle prilike za orgije demagogije in pristranskega poročanja; končno se izigrava celo narodno edinstvo, zgolj iz demagoških razlogov prihaja na dan neko umetno konstruirano nasprotje med cerkvijo in državo. Govori z ulice, hilijastične kletve in proroštva, kampanilistični vidiki, vaška obrekovanja, osebno rivalstvo, okrog vsega pa jedko ironiziranje, podtikavanje, maščevalnost, trmoglavo ugovarjanje, surovi izrazi, — to je danes zunanje lice večine slovenskega novinarstva, naše kulture, našega čuta odgovornosti, našega krščanstva, ljudske, narodne, demokratične, socialne in kmetske misli. In zopet je treba ugotoviti: Čim bolj na videz na levo, tem bolj v resnici na desno, v reakcijo.

En primer treba navesti izrecno, ker nam s strašno točnostjo predstavlja, kako nizka je naša politična borba, i od strani parlamentarcev, i od strani žurnalistov. Klasični ta zgled nam živo predočuje, kako zelo so se izgubili pojmi dostojnosti vsled demagogije. V Mariboru izhaja «Straža», glavno glasilo SLS za Štajersko. Njen urednik je bivši vseučiliški docent in obenem duhovnik dr. Leopold Lenart; drug urednik kandidat Žebot; odgovorni urednik poslanec in zadružni ravnatelj Pušenjak, ki s svojo imuniteto ščiti list pred tožbami in mu omogoča obrekovanje brez omejitve. List velja za glasilo načelnika parlamentarnega kluba SLS. Napisal pa je — med drugimi sličnimi — o uglednem slovenskem politiku, znanem po svoji nesebičnosti, delavnosti in idealizmu, polemiko, v kateri ga napada z izrazi: «narodna pijavka», «pobral iz blata», «slovenski paša», «poginil», «potvorjevalec menic in izvržek slovenske javnosti», «milijonar», ki še ni plačal in povrnil vsot, katere je na račun nedolžnih zašpekuliral», «obsojen na zasluženi zapor». »Lepe pojme o demokratiški časti ima, prosjačil, skriva svoje milijone za ženski hrbet svoje soproge. Njegovo premoženje in skrivališče tega imetja pod pokrov žene je izdatna samokolnica demokratskega gnoja.»

Vsak dodatek, vsaka ocena teh vzglednih in mojstrskih stavkov politične žurnalistike v Sloveniji bi nas oddaljila od spoznanja: Dosegli smo najnižjo točko, pogreznili smo se do dna. Kar so objavili in opremili z varstvom imunitete gg. dr. Lenart, Žebot in Pušenjak, to mora slovenskemu in jugoslovanskemu novinarstvu in političnim delavcem veljati za glasen opomin: Do tu, dalje nikakor, in sedaj s polno paro v drugo smer!

Vsi sklepi kongresa bodo prazni, če ne bo enega spoznanja: Novinar mora postati toliko neodvisen od stranke, ali, kar je isto, toliko vpliven v njej, da ni podvržen njenim demagoškimi metodam: Prej jih pa mora obsojati sam. Biti idealist, biti svojemu narodu vodja in vzgojevalec,

je lepo, a je težko. Vse je nazadnje odvisno od individija, kljub Marxu, Ljenu in Kristusu. Vsa jugoslovanska kultura in vse drugo bo takšno, kakor bodo naše skupne osebne kvalitete. Če ostane slovenska in jugoslovanska politična žurnalistika tam, kjer je sedaj, in če nas ne bo kmalu več, ki trpimo, kadar pišemo in ki plakamo, kadar čitamo, — potem bodo zaman pritožbe, predlogi in kongresi. Namesto ideje bomo še nadalje gojili kulturo «s krampom in z gorjačo».

Listek.

Alojzij Gradnik:

Tolmin.

I.

*Ob nogah Krnu, Kuku in Škrbini
se lesketajo v solncu rjavi krovi,
na eno stran Tolminke so bregovi,
na drugi Soča teče po ravnini.*

*Kje so, sezidani na desetini,
kje so Gradú in Dvora zdaj zidovi,
kje so trabanti, davkarji siróvi,
kje so Manzani, Attems, Coronini?*

*Ostal je rod, ki je redil jih z žulji,
ostali Munihi so in Kobali,
Lahajnarji, Gradniki in Kragulji.¹*

*O, puntarji so dobro, dobro znali:
Kdor za svobodo in svoj rod umira,
gradove vse in ječe vse podira.*

II.

*Ostali so in bodo še — ker sveta
od tisočerih gróbov je spomina
nam vsaka gora, reka in dolina
in vsaka misel dedov razodeta.*

¹ Poglavarji tolminskega punta, ki so bili obglavljeni na travniku v Gorici aprila 1713. (Vsa ta rodbinska imena so na Goriškem še danes pogosta.) Grad je tolminski grad, sedaj razvalina vrh Kozlovega roba; Dvor je letogradič oglejskih patriarhov v Tolminu. Kraj, kjer je stal, se še sedaj imenuje «na Dvoru». Manzani, Attems in Coronini so stare plemiške nemške in italijanske rodbine.

Ničesar nam ne bodo vzela leta,
ker nič ni trdnejše, ko bolečina
sramotnega ponižanja, ki v sina
prelije grenko se s krvjo očeta.

Sin sprejme v srce tajno to bolest
in gre na grob očetov in mu reče:
«O oče, dal si bol mi, ki me peče,

a tudi srd nevgasni in to pest.
Ni tvoja prst, kjer krit samo od trav
tvoj prah leži — tvoj sin ti jo bo dal!

Jovan Jovanovič-Zmaj:

Na Veliki petek 1868.

Zaman pomladi divne milina,
Zaman vsa moč, ki obrača svét,
grozen pogled je, grozna tišina,
grozen je dan, ko od Boga proklet.

Zmrznili v svetih so hramih zvonovi,
skozi vero vrag sam molí svoj rog,
dušo oklepajo novi okovi,
mrtvo življenje je — mrtev je Bog.

Zmrznil je zvon, ki dušam zvoní,
ki vero krepi in nade budi —
drhtijo naródi
povsodi.

Kako pa je bratom, kako je tam,
kjer jáče je strop zdaj nebà obok,
kjer tujec jim skruni svetišča in hram,
kjer več se zvonov ne razlega zvok!

* * *

Strašen je dan — drhti res svet,
Bog sam na križu je razpet! ...

Oh, če bi trajalo dolgo tako,
da pekel sam sveta bo krvnik,
in da bo gledala duša samó,
kakó umira Odrešenik —
grobna bi groza strla svet...
Bog sam — na križu je razpet!...

Kako pa je bratom, kako je tam,
kjer večno traja takšen dan,
kjer je cel narod zapuščen in sam,
sam je na križu prikovan.

Pije, do dna vse izpije posode
strašnih nadlog,
pije vse muke robske usode —
ali ni Bog.

S križu gleda drhal, ki se smeje,
vse iškarijotske poljube prešteje
in solznooke
gleda Pilate, ki perejo róke!

Ne vidi brata — iz množice kroga
tujca le vidi, ki se mu roga:
«Bo, bo vstajenje, za vse bo, za vse,
za vse naróde — za tebe ne!»

Enkrat samo še se k svojim obrne:
«Bratje, o kje ste, o kje? Na pomoč!»
Pekel se smeje: «Ha-ha-ha!» — Utrne
še enkrat se: «Bratje!» in noč
vse zagrne.

(Poslovenil Alojzij Gradnik.)

Pregled.

Gospodarstvo.

INDUSTRIJSKA IN TRGOVSKA ORGANIZACIJA V ANGLIJI.

Anglija je bila prva med svetovnimi državami, kjer se je razvila moderna industrija. Vzroki so bili mnogoteri: zemljepisna lega, bogastvo na rudah, značaj prebivalstva itd. Res

je, da se je Anglija v mnogočem učila od drugih narodov, ali po industrijski revoluciji so bile skoro vse države njene učenke.

Ali že leta 1908. je profesor dr. Marshall (Cambridge) zapisal značilne besede: «V bodočnosti mora mesto, ki ga bo zavzemala Anglija med narodi, zaviseti od tega, v kolikor bo obdržala industrijsko vodstvo. Anglija ne

more biti *edina voditeljica*, lahko pa je še voditeljica.»

Za to, da je bilo vodstvo odvzeto Angliji, navaja sledeče vzroke:

1.) Sodobni Anglež se ne briga tako resno za trgovino kakor so se njegovi predniki ali pa njegov ameriški in nemški tekmeč.

2.) Angleška gospodarska vzgoja ni tako metodična kakor ona njihovih tekmečev.

3.) Časi so minuli, ko si je Anglija lahko dovoljevala, da je bila samo učiteljica drugim narodom, ne da bi se hodila učiti k njim. (v. dr. Marshall: Fiscal policy of international trade. 1908, 321.)

Vse tri točke so enako važne in o vsaki bi se dala napisati knjiga; tu pa naj navedem samo nekaj splošnih opomb.

Amerika in Nemčija sta bili do vojne najbolj nevarni tekmovalki Anglije. Na eni strani Amerika, ta čudovita dežela, kjer je nagomilano poljedelsko in rudniško bogastvo kakor nikjer, zemlja, ki leži v zmernem podnebnju in jo vodijo najjačje rase vsega sveta. Na drugi strani pa Nemčija, ki se je borila posebno izza padca Bismarcka za prvenstvo in iskala po besedah Viljemovih «mesta na solncu» in si deloma priborila prvo mesto v Evropi.

Lahko bi zdaj navedel celo vrsto citatov raznih ekonomistov kot primer tega nemškega prvenstva zato, da bi bolje videli, kakšno je razmerje. Omejim se samo na dva, preden podam sliko angleških industrijskih in trgovskih organizacij.

V knjigi Gustava Le Bona «Psihologija velike vojne» čitamo:

«Ako definiramo kolonijo kot deželo, ki jo druga država dobičkonosno izkorišča, moramo priznati, da so bile Francija, Belgija in Rusija velike nemške kolonije... Nemci so se stopnjejnoma pollaščali glavnih francoskih industrijskih izdelkov. Konfiskacije za časa vojne dokazujejo, da je bilo v Franciji 12.000 nemških tvrdk in da bi (Nemci) brez vojne postali pravi lastniki dežele, ako bi napredovali enako v nadaljnjih 20 letih.»

Podobno so se Nemci razvijali tudi v Južni Ameriki, Indiji, Avstraliji in na Daljnem Vstoku.

Angleži se dobro zavedajo te nevarne tekme; nemške uspehe pa je

posebno odkrila svetovna vojna. Med vojno je napisal angleški ekonomist Foxwell (London) sledeče:

«Nekakšna revolucija bo morala nastopiti v sedanjem odnosu angleške trgovine napram znanosti, ako se hočemo obdržati na površju. Ravnotako je nespametno misliti, da se lahko spustimo v borbo z znanstveno, narodno, nemško trgovsko politiko, n. pr. na stari način individualne podjetnosti, ki ni disciplinirana in dela tja v en dan, kakor bi bilo nespametno braniti se proti nemškemu napadu s splošno mobilizacijo prostovoljcev.»

Navajam samo mnenja o Nemčiji, ker se mi zdi, da posebno v nasledstvenih državah marsikdo omalovažuje moč strte Nemčije in se premalo zavedamo, kakšna sila spi v premaganem narodu.

Angleške trgovske in industrijske zveze zavzemajo sledeče oblike:

I. Najprej imamo zveze, ki se bavijo s splošnimi trgovskimi vprašanji. V tej zvezi lahko navedemo trgovske zbornice, ki so po večini krajevnega značaja in niso organizirane po industrijskih ali trgovskih panogah. Prave industrijske zveze nahajamo navadno v sledečih industrijah: železni, jekleni, električni, papirni, svileni itd. Njihov glavni namen je, da medsebojno izmenjavajo poročila tehničnega in trgovskega značaja, da ustvarijo neke vrste središče ali clearinghouse, kjer bi vsak interesent dobil vse informacije, tičeče se dotične industrije.

II. Kombinacije v industriji in trgovini za regulacijo trgovine. Te druge vrste zveze se dele na:

1.) stalne zveze ali konsolidacije,

2.) začasne kombinacije.

1.) Stalne zveze se zopet delijo na a) vodoravne in b) navpične.

a) Vodoravne kombinacije tvorijo podjetja, ki se bavijo z izdelovanjem enega izdelka ali pa sorodnih izdelkov v enem stadiju produkcije ali z drugimi besedami, ki so ujedinjena z ozirom na isti proces produkcije. Te kombinacije so precej mnogobrojne v predlini industriji in v industriji mila, cementa, duhana itd.

b) Navpične kombinacije tvorijo podjetja, ki se bavijo s sukcesivnimi stadiji produkcije ali z drugimi besedami, kjer so sukcesivni procesi komplicirane manufakturne produkcije koordinirani pod enim upravnistvom. Te

kombinacije so pogoste v industriji premoga, železa, jekla, ladjestrojstva.

Vse te zveze so nastale v cilju, da se ustvari večja zajednica finančnih interesov: nagib k vodoravnim je dala želja, da se omeji konkurenca in da se zmanjšajo stroški produkcije, navpičnim pa želja, da pridobe kontrolo nad sirovinami in polizdelki po najnižjih cenah.

2.) Začasne kombinacije se tvorijo za določeno dobo in se morajo potem formalno obnoviti; lahko pa se sklepajo za nedoločeno dobo in se morajo v tem slučaju vsi člani obvestiti, ako se sklene, da prenehajo. Tečasne zveze imajo namen, da kontrolirajo cene in so v tem slične nemškim kartelom. Cene kontrolirajo s tem, da regulirajo produkcijo ali pa cene in produkcijo obenem; včasih tudi prevzamejo razpečavanje izdelkov včlanjenih podjetij. V zadnjem slučaju preostane upravnikom posameznih obratov samo finančno, in tehniško vodstvo. Teh zvez je v Angliji zelo malo.

Seveda tako mogočnih industrijskih in trgovskih zvez kakor jih nahajamo v Ameriki in Nemčiji, Anglija ne pozna. Ti dve državi sta v poslednjih dvajsetih letih visoko nadkrilili Anglijo. Tako je bilo že leta 1913. nad 200 konsolidacij v Ameriki, kar je privedlo k temu, da je velik del njene industrije v rokah monopolov in quasi-monopolov. Jekleni trust n. pr. producira 99 odstotkov vsega jekla, ki se producira v Zedinjenih državah. Poročilo angleške vlade o trustih pa navaja za angleško železno in jekleno industrijo 35 družb, k štejejo vse skupaj 530 tvrdk. Najmanjše organizacije obsejajo na Angleškem 5 do 15, večje 15 do 32 tvrdk.

Kakor že omenjeno je glavni cilj angleških združenj *omejitev konkurence*.

Da bi pa njihove industrijske in trgovske organizacije razširile svoj delokrog, je angleška vlada sestavila l. 1918. odsek, ki mu je bila dolžnost, da poroča o trgovski in industrijski politiki po vojni. (v. Final Report of the Committee on Commercial and Industrial policy after the War. Cd. 9035.)

Po mnenju tega odseka bi morale angleške industrijske in trgovske zveze razširiti svoj delokrog v sledečih smereh:

I. Nabavljanje sirovin.

Glede nabave sirovin navaja odsek primer Nemčije, kjer je dala vlada za časa vojne raznim industrijskim organizacijam polno moč, da prevzamejo sirovine in njih razdelitev, posebno zaradi tega, ker bo po vojni konkurenca za njih nabavo še večja kot pred vojno in bi drugače industrije ostale brez dela.

II. Produkcija

Glede produkcije se priporoča strnitev posameznih podjetij ali tvrdk v večje zajednice. Posebno važno je v industriji znanstveno raziskavanje. Industrija mora sodelovati z oddelkom za znanstveno in industrijsko raziskavanje (Department of Scientific and Industrial Research) v Londonu, čigar delokrog je razviden iz sledečih štirihih točk:

1.) daje nagib industrijskim podjetjem, da skupno študirajo znanstvene probleme produkcije;

2.) prevzame na javne stroške raziskavanje tam, kjer poedine industrijske organizacije ne bi mogle storiti tega z uspehom;

3.) skrbi za to, da bodo imeli industrijski vzorci znanstveno osnovo; zato je prevzel imenovani oddelek finančno upravo Narodnega fizičnega laboratorija v Londonu;

4.) naloga mu je, da pritegne kar največje število sposobnih moških in žensk, da se bavijo z znanstvenim raziskavanjem.

III. Tržišča.

Kar se tiče organizacije tržišč, priporoča odsek sistem nemških kartelov. Izvozniki morajo s kooperacijo preprečiti, da se ne polaste tržišč trgovci drugih držav in morajo zagotoviti domači industriji v tujini pravice v pristaniščih, olajšave za prevoz itd. Izvozniki se morajo združiti v društva prodajalcev, ki naj zopet tvorijo skupaj eno narodno društvo.

Odsek tudi poudarja važnost javnega mišljenja glede teh pojavov v industriji in priporoča krajevnim oblastvom in državi, da zavzamejo prijateljsko stališče napram industrijskim in trgovskim zvezam.

Nadalje se poročilo dotakne nakratko delavskega vprašanja in vprašanja zakonodaje.

V prvem vprašanju pride do zaključka, da so v veleindustriji koristi kapitalistov in delavcev v veliki meri identične iz sledečih razlogov:

Boljša organizacija v industriji poveča produkcijo, povzroči boljšo razdelitev produktov in večjo finančno stabilnost, vse to pa nazadnje koristi delavcem, ker rezultira v bolj enakomerno zaposlenost in celo povzroča povpraševanje po delu. Tudi se lažje študira vprašanje mezd in zaposlenosti.

Odsek ne navaja slabih posledic z ozirom na delavstvo, n. pr. moč napram delavstvu, posebno če ni dobro organizirano. Da so ravno ti velikani v industriji povzročili največ štrajkov v moderni dobi, čitamo v poročilu angleškega ministrstva obnove. (v. Report of Committee on Trusts Cd 9236, 1919):

«V poslednjih nemirih so velike tvrdke občutile posebno velike neprijetnosti. Tendenca teh velikih skupin je, da postanejo brezosebne in ustvarjajo pri delavstvu občutek, da ima opraviti z mogočnim strojem, ki je nedostopen navadnim prepričevalnim dokazom in proti kateremu mu je dan edino orožje — štrajk.»

In končno zakonodaja.

Te industrijske in trgovske veleorganizacije so zelo važen političen in socialen činitelj, večkrat so države v državi. Mogočen kapital lahko podkupi politične partije, ki spravijo v koš ali pa izpreminjajo zakonske predloge v interesu vseh, a protivne velekapitalu. Kdor se zanima za politično življenje evropskih držav, mu je znanih sto in sto vzgledov. Najlepše primere pa nam nudi Amerika. Priporočam posebno dela Uptona Sinclaira (The Jungle, King Coal, The Profits of Religion in pa poslednje delo o žurnalistični veleindustriji The Brass Check). Tu pa navedem samo par vrstic iz knjige ameriških profesorjev Jenksa in Clarka «Problem trusts», 1917, p. 201:

«Ako najdemo pri kombinacijah dobre poteze, gotovo ne bi bilo pametno, da jih poizkušamo uničiti zato, ker so bili naši zakonodajavci brezčasni možje. Pametnejša in bolj gotova pa tudi enako praktična mera bi bila, da si prizadevamo, poboljšati značaj naših zakonodajavcev potom boljših metod volitve, s splošno vzgo-

jo in s tem, da potom naredb naših zakonodaj ali pa drugače zmanjšamo priložnost onim, ki so tako brezvestni, da podkupujejo pošteno misleče korporacije ali pa jemljejo sramotno plačilo od brezčasne korporacije. Ni dvoma, da je politično zlo tu. Da je njegov vzrok trust in edini pripomoček njegovo uničenje, pa nikakor ne sledi iz tega, čeprav zelo mnogi mislijo, da je to normalna predpostavka.»

Amerika je prva nastopila proti veleindustriji z zakonodajo proti trustom. Sledile so ji druge države. Zanimivo je — pravi poročilo, — da do danes stroga ameriška zakonodaja ni imela zaželjenega uspeha in da je povzročila, da se snujejo tajne organizacije, ki škodujejo še več. Zato predlaga odsek, da se ne uvede pozitivna kontrola teh veleorganizacij, temveč se zavzema za to, da vlada predvzame mere, da lahko v posebnih slučajih zahteva pojasnila o obratovanju.

Bilo je kmalu po končani vojni, ko srečam v londonski kavarni nekaj jugoslovanskih trgovcev. Prišli so trgovat, kar vsak na svojo roko. Dvojica njiju, ki sta dala v Londonu celo natisniti ime svoji firmi (doma še neznan!), sta me naprosila, da ju povedem k nekemu zakotnemu trgovcu v središču Londona. Hotela sta, da ju uvede na angleški trg. Lahko rečem, da so skoro vsi trgovci razočarani odšli domov.

Takrat sem videl, da smo še daleč od moderne trgovine in to prepričanje je dalo povod tem vrsticam. Drugi povod pa je bilo dejstvo, da se je pri nas do sedaj zelo malo pisalo o angleškem gospodarskem življenju; kar je bilo napisanega, je pa po večini bilo zajeto iz nemških virov.

Vladimir Miselj.

K OBCNEMU ZBORU „KMETIJSKE DRUŽBE“ ZA SLOVENIJO.

Kmetijska družba v Ljubljani je osnovana leta 1767. Danes šteje okroglo 300 podružnic in nad 30.000 članov. „Kmetovalec“, glasilo družbe, izhaja dvakrat mesečno v več kakor 30.000 primerkih. Družba sama deluje strokovno-vzgojno, zastopa koristi kmetijstva napram javnosti in oblastem ter razen tega v obilni meri vrši naloge nakupnega združenstva. Leta 1919, je

nabavila članom 313 vagonov raznih kmetijskih potrebščin. Kmetje razumejo važnost tega svojega udruženja in plačajo članarine, torej prostovoljnega davka, sedaj letno dosti nad pol milijona kron za vzdrževanje družbe. Ljubljanska Kmetijska družba je torej najstarejše in največje udruženje te vrste v vsi Jugoslaviji.

Razumljivo je z ozirom na metode, ki so se uveljavile v boju naših političnih strank, da se razne stranke bore za vpliv v tej važni kmetijski strokovni organizaciji. Godi se to deloma iz načelnoprogramatičnih razlogov, ker si stranke stavijo v zadetek, boriti se za prospeh kmetijstva; a deloma se potegujejo za vpliv v važni Kmetijski družbi iz čisto strankarskosebičnih razlogov, ker mislijo, da jim more delovanje v družbi privedi novih strankarskih pristašev. Ne more se tajiti, da je družba od teh borb imela dobiček, osebito v tem pogledu, da se je število članstva mnogo povišalo in da se je tudi delovanje samo znatno poglobilo. A istotako pokazuje strankarska borba v družbi slabe posledice. Spominjam samo na nekaj dejstev: Pri sprejemanju novih članov in snovanju novih podružnic se često bolj ozira na strankarske koristi, nego na stvarne potrebe kmetijstva; med kmetovalci raste nezaupanje v družbo, ker se misli, da vladajoča stranka v družbinem delovanju ne postopa nepristransko; v časopisju se celo javno vodi boj proti družbenemu uradništvu iz strankarskih razlogov, kar gotovo ne povzdiguje družbinega ugleda v narodu; tudi nesigurnost, ki nastane v organizaciji ob priliki borbe, ko se vrše volitve nove uprave, ne more koristiti velikemu gospodarskemu zavodu, borba se ne vrši samo v centrali, nego istotako v vseh podružnicah in vpliva vsled tega nepovoljno v najširših masah članstva in ne samo v eni mali grupi vodilnih osebnosti.

Na lanskem občnem zboru je strankarska borba bila toliko silna, da se niti dnevni red ni mogel vršiti. Letošnje priprave kažejo, da utegne tudi nova skupščina Kmetijske družbe biti zelo burna. Z ozirom na škodo, ki jo vsled tega trpi družba sama in delo za izvršenje njenega programa, smatram za svojo dolžnost, da opozorim delegate na veliko odgovornost, ki jo nosijo glede Kmetijske družbe. Volitve družbine uprave se nimajo vršiti s sta-

lišča koristi posameznih strank, nego samo s stališča družbinih koristi in koristi celokupnega kmetijstva. Ako so gg. delegati prožeti takega duha, potem more biti rezultat volitev le kompromisna lista, v kateri morejo sodelovati zastopniki vseh za družbo se zanimajočih skupin. V slučaju pa, da so gg. delegati prišli na skupščino zgolj kot strankarji, potem je kompromis skoraj nemogoč. A korist družbe zahteva mirni razvoj in ta je mogoč samo s kompromisno listo. To priporočam za letos, za bodočnost pa se naj pripravi za volitev družbinega odbora proporcionalni volilni sistem. S tem se vnaprej zagotovi vsaki večji skupini možnost sodelovanja v družbeni upravi, ako se sploh zanima za družbeno delovanje, a obenem odpadejo prizori, kakršni so se vršili n. pr. na lanski skupščini.

Naše kmetijstvo stoji pred zelo težko nalogo. Ni to morda vprašanje prodaje kmetijskih proizvodov. V tem pogledu ne vidim za bližnjo bodočnost nikakršnih posebnih opasnosti. Tudi se ni bati posebnih težkoč v vseh raznovrstnih vprašanjih, ki bodo v bližnji bodočnosti stopale na dnevni red v notranji agrarni politiki naše države. Ali največje težkoče vidim v preskrbovanju našega kmetijskega prebivalstva z raznovrstnimi industrijalnimi potrebščinami. Kolosalni so zneski, ki grede danes v te svrhe iz naše države. Smatram za prvo nalogo kmetijskih strokovnih udruženj, da se temeljito bavijo s tem predmetom. Preštudirati potrebe in prilike v tej smeri, glede katerih artiklov bi se mogli že sedaj osamosvojiti od tuje industrije. Kmetijska udruženja so pozvana, da pripravijo tu veliko industrijalno akcijo, ki bo temeljila na fiktivnih potrebah istinske potrošnje (konsuma) s sodelovanjem samih potrošačev. To je združni princip, ki ima brez dvoma prednost pred industrijalnimi akcijami, zasnovanimi zgolj na spekulativnih temeljih. S takimi zadevami naj se začne Kmetijska družba resneje baviti. Čim več takega dela bo vršila, tem manj bo tudi prilike za strankarsko agitacijo v družbinih vrstah.

Miloš Stibler.

Opomba uredništva: Vsekakor je idealno mišljenje g. člankarja pozdraviti. Ne smemo pa pozabiti, da je Kmetijska družba bila doslej celo vrsto let

eminentno strankarska in strankina ustanova in važno orodje za vzdržanje strankarskovladnega sistema v vojvodini Kranjski. Politična borba, koje torišče je v zadnjih dveh letih tudi Kmetijska družba, stremi za tem, da se dosednji vpliv ene same stranke omeji na neki v demokraciji žal neizogibni minimum. Vprašanje občnega zbora Kmetijske družbe je gotovo precej važen politicum. Odtod borba za občni zbor in vse one nerednosti, ki so končno prisilile vlado, da je razpustila dosedanje načelstvo in odredila nov občni zbor. Delegati družbe naj na njem sami poskrbe za to, da bo družba delovala po pričakovanju in potrebah slovenskega kmeta: „Čim več takega dela bo vršila, tem manj bo tudi prilike za strankarsko agitacijo v družbinih vrstah.“

Zunanja politika.

PO DUNAJSKEM SOCIALISTIČNEM KONGRESU.

Od Druge internacionale so ostali le še razbitki. Tretja hoče združevati le vse one, ki verujejo v metode, uporabljane v Rusiji. Ta obsega morda tretjino evropskega proletarijata. Druge organizacije, nekdanje članice Druge internacionale, so ostale prepuščene same sebi. Tretji se pa niso mogle pridružiti, ker ne priznavajo vseh njenih točk, marveč samo nekatere, in tudi tu so razlike med poedinimi organizacijami. Zato so se začeli poizkusiti, kako organizirati te ostanke in razbitke ter jim vliti morda novega duha. Švicarski socialisti so sklicali sponiladi leta 1919. v Bern nekatere stranke, ki so med II. in III. internacionalo. V Bernu se je sklenil dunajski kongres. V Innsbrucku je bil pripravljani sestanek, da določi program. Na Dunaju so bili zastopani: Avstrijska socialna demokracija z Bauerjem in Adlerjem, nemški neodvisni z Ledebourom, Hilferdingom, Kautskym, Crisprenom in Dittmanom, francoska socialistična stranka z Longuetom, Brackom in Renaudelom, angleška Independent Labour Party z Wallheadom in Shinwellom, ruski menjševiki in revolucionarni socialisti z Martovom in Schreiderjem, socialistična stranka Švice z Grimmom ter socialno-demokratske stranke iz Jugoslavije, Češkoslovaške, Rumunije, Le-

tonske, Litve, Ogrske in Poale Zion. Predno so se pričeli govori kongresa, je prispelo pismo iz Moskve, zgovorno, žaljivo, brez pozitivne vsebine. Imenovalo je dunajski kongres sarkastično „poldrugo internacionalo“. — Na dnevnem redu je bila vzpostavitev mednarodnih odnošajev in borba proti svetovnemu imperializmu. Vsi referati niso bili na višku. Debata je pokazala, da vladajo med poedinci, osebam in edinicami velika nasprotstva in da vpliva vojna še zelo na razpoloženje. Hilferding je napadal Entento, ki tlači Nemčijo. Bracke ga je ostro zavrnil, češ, da je Nemčija zakrivila gorje in ves proletarijat da je sokriv. Brackov govor je bil stvarno i formalno na višku: Poln pravega socialnega duha, obenem pa francoske narodne odvažnosti in discipline. Kautsky je govoril proti boljševiskemu nasilju nad Georgijo, Rumun Gregoroviči proti „boljševiskim banditom“. Oba sta proti boljševiskom apelirala na proletarijat vsega sveta, podprta od ruskih menjševikov. Da pa tako ne zadobi dunajski kongres neke nacionalistične note in se ne bavi skoraj izključno z vprašanji, kakor vojna krivda, francosko-nemško, boljševisko-rumunsko, boljševisko-georgijsko itd. nasprotje, je Fr. Adler odkazal ta vprašanja komisijam v tajno posvetovanje!

O imperializmu je govoril Anglež Wallhead. Obtoževal je angleški imperializem, Adler nemškega in avstrijskega, Longuet francoskega. Renaudel je branil Francijo, negiral francoski narodni imperializem, poveljal francoski nacionalizem, ki je rešil svet pred katastrofo. Renaudelov govor je vzrujal ves kongres in ga spravil v opasnost, da se razbije. Situacijo je rešil Bauer: Zahvalil se je francoskemu militarizmu, da je rešil svet nemškega militarizma, toda to bi bil moral povedati Nemeč, ne pa Francoz!

Dunajski kongres je svršil brez vidnega efekta in skoraj nezadovoljno. Sprejel je vrsto daljših resolucij brez trajnejše vrednosti. Nove internacionale ni ustvaril, stare še ni obnovil. Dosegel je pa neko kolektivnost mednarodnega dela socialističnih strank, in ta uspeh ni brez vrednosti za obnovo humanitarnega mišljenja in dela po vojni.

Večji pomen pa ima ta kongres za čiščenje idej med socialisti samimi.

Vera v socialno revolucijo je izgubljena, le misel na politično revolucijo še živi. In stranke dunajskega kongresa, nekatere, še koketirajo prav znatno z mislijo katastrofe in nove politične revolucije! Socialistični pokret v svoji dosedanji obliki je v globoki krizi, največ zato, ker se ne more oprostiti priučene fraze o revoluciji in ker je ruski primer dokazal, da se marksistično socialistične ekonomske teorije ne dajo izvršiti. Tudi je izginila vera množice v idealizem voditeljev.

50letnica pariške komunije je pokazala razliko: Takrat so se komunardi borili i za ideje i za domovino. Ruska revolucija je pa pričela z izdajstvom in Brestom Litovskim. Socializem je danes v krizi: Komunizem doveden ad absurdum, internacionala razbita, revolucionarna fraza živa, množice nezadovoljne. Toda čim je parlamentarna stranka stopila na mesto diktature proletarijata in lagala, da nadaljuje tradicionalno smer razlastitve, čim je revizionistična laž iznajdena, da drapira polom marksizma, je bila kriza socializma tu in bo ostala, dokler ne najde socializem novih oblik in ne poseže nazaj na svoj pogoj in prvotno obliko, na liberalizem.

RUSIJA.

V zadnjih tednih se odigrava v Rusiji pokret ljudstva, ki je po svojem značaju eden najvažnejših, odkar vladajo boljševiki. Ta pokret je odpravo zavzel obseg in značaj upora proti boljševiški vladi. Bankrot komunističnega gospodarskega sistema je v zadnji dobi zavzel nepojmljiv obseg. «Večina železniških prog je v zadnjih tednih prenehala z obratom ali ga vsaj bistveno omejila. Velika mesta ne dobivajo skoraj nikakršnih živil več. Zaloge drv, premoga in nafte so izčrpane. V zadnjem času so se zaprle tudi že skoraj vse tvornice, delavstvo je brez dela ter navezano na podporo komun. Vse to velja za Petrograd in neposredno okolico, za druga velika mesta in za industrijska središča. Značilno je neko pismo iz revirjev ob Doncu, naslovljeno na Ljenu in objavljeno v «Krasni Gazeti» od 12. februarja: «Že od lanskega poletja imamo 30.000 pudov (po 16 kg) antracita pripravljene, pa ga ne moremo spraviti v Moskvo, ker ni — tovornih voz. Delali smo bosji, polnagi in pol-

izgladovani. V rovih smo brez kotlov, strojev, črpalk, brez električne luči, instrumentov» itd.

Kriza prometa je iz prehranske krize napravila katastrofo. V večjih mestih se doslej privilegirano delavstvo ne more več prehranjevati z majhnimi porcijami kruha in nekaj funti krompirja. Ta gospodarski položaj je pravi vzrok za izbruhe obupa, ki se več ne briga za vsa sredstva terorizma, s katerim se hoče boljševizem še vzdržati. Tako poroča novinarstvo, edini naš vir vesti iz Rusije. Poleg teh pojavov, združenih z revoltami, je važen še drug, oni, ki smo ga omenili v referatu o krizi sovjetov (Nj. št. 4). Domače rdeče čete so nezanesljive. Baltiške mornarje je nekoč Trockij sam imenoval «kras in ponos revolucije», sedaj so oni prvi in glavni zanetili revolucijo Kronštata. Kronštati je sicer zavzet od boljševiških žolnirjev, letonskih, kitajskih, baškirskih in drugih čet, toda dejstvo upora pod geslom «odstop sedanje vlade, sklicanje konstituante!» daje slutiti, da se bliža nekakšen thérmidor ruske revolucije. Ni verjetno, da ostane sedanji oligarhični režim neizpremenjen in ni verjetno, da se bo sprememba izvršila mirno. Kronštatsko revolto smemo smatrati za zunanji izraz krize sovjetov, vključno temu, da so jo sovjeti razmeroma hitro udušili in pri tem izgubili zopet del vojnega brodogaja.

Poročevalec «New York Herald» je imel razgovor z Ljenuom. Izjavil mu je, da je položaj res težaven, da vlada glad, pa tudi dvoje drugih trditve: «Vrnite mi, samo dva režima sta mogoča v Rusiji, ali carski, ali sovjetski. Bedaki iz Kronštata ne morejo dočakati konstituante. Toda kako more mož s smislom za občestvo (common sense) danes le pomisliti na konstituanto pri teh razmerah?»

Na X. vseruskem kongresu je pa izjavil, da se komunistični program pri kmetih v praksi ne izvaja in da zadostuje oddaja dela pridelkov, z drugim delom pa da smejo poljedelci svobodno razpolagati, — in da je Rusija prisiljena dati koncesije inozemskemu kapitalu in kapitalistom.

Obe izjavi, ki jih je kongres vzel na znanje, pomenita, v zvezi z zgorajšnjimi: Kriza sovjetov se nadaljuje in pomeni popuščanje prakse pred ne-

pravilno teorijo, toda sovjeti smatrajo »prosvetljeni absolutizem« oligarhije za edino možno vladavino ter se brez thérmidora ne umaknejo. Ekonomski komunizem je podlegel, zato mora politična diktatura biti tem neizprosnejša.

Ob takšnem stanju ruskih notranjih prilik se je 18. t. m. sklenil rusko-poljski mir v Rigi. Z njim je pretrgana blokada na suhem. Nemškim izdelkom je olajšana pot v Rusijo. Zato so Angleži 16. t. m. podpisali z Rusijo začasni trgovski dogovor, ki stopi takoj v veljavo in bo trajal do sklepa miru. Tam naj se rusko-angleški odnošaji definitivno regulirajo. Dogovor velja s šestmesečno odpovedjo, veljavnost preneha takoj, če je kateri pogodnikov dogovor prekršil. Zastopniki Rusije smejo takoj v Anglijo in uživajo tam nekatere diplomatske ugodnosti in obratno; njih ladje bodo i v angleških i ruskih lukah uživale vse ugodnosti, kakor katerikoli druge države; sovjeti odstranijo mine, ki branijo dostop v njih luke, in se odpovedujejo reklamaciji vsega, kar je bilo kdaj last katerekoli prejšnje ruske vlade; Anglija ne bo ovirala svobodne plovbe ruskih ladij na morju kjerkoli, ne bo zaplenjala niti ruskega zlata, niti drugih vrednostnih predmetov iz Rusije, in ne bo zahtevala britanske lastnine, ki je ostala v Rusiji. Blokada preneha, sovražnosti in propaganda preneha, poštna in brzojavne zveze se vzpostavijo.

Anglija se drži memoranda Vrhovnega sveta iz leta 1920.: »Zavezniki ne morejo stopiti s sovjetsko Rusijo v diplomatske stike, dokler ne bo porabljala civiliziranih metod«. Poslužuje se pa dovoljenja, da trguje z Rusijo. »Navigare necesse est.« Posebno značilno je, da obljublja Anglija, da ne bo zasegla ruskega zlata, edine vrednosti, ki je sedaj v ruskih rokah. Na Francijo se Anglija tu ni ozirala. Končno Rusi vsaj izprva itak ne morejo plačati svojih nakupov drugače, ko z zlatom. Bogata Rusija vsled boljševiške gospodarske politike in puščeni bajne nima drugega blaga v zameno. Ali bodo angleški trgovci v večjem številu prilajali v Rusijo, kjer ni pravne varnosti, ali bo torej pogodba imela večjo praktično veljavo, bo pokazala šele bodočnost. Določbe pogodbe same ne dajejo garancije za

večja trgovska podjetja. Pogodba ima zgolj to praktično vrednost, da se odstranijo mine izpred ruskih luk in da bodo Rusi najbolj neobhodno potrebno blago prišli sami nakupovat v Anglijo z zlatom v žepu.

Dogodki zadnjega mesca kažejo dosedanjo negotovost. Pogodba z Anglijo, mir s Poljsko, napad na Georgijo, zavzetje Kronštata, nemir doma, Ljeningrove izjave — kriza traja.

REPARACIJE, ŠLEZIJA IN ?

O mirovni pogodbi versailleski je napisal g. J. M. Keynes knjigo, ki je postala slavna. Sedaj je izdal še brošuro, ki na kratko posnema vsebino knjige.¹ Keynes (Kins) pravi:

Nemčijo zadene neka od Entente različna, večja in posebna odgovornost za vojno in njene strahote. Naša (zavezniška) dolžnost pa je, da smo sedaj razumni napram Nemčiji, ki se je v mnogih stvareh spremenila. Mirovna pogodba ignorira gospodarsko solidarnost Evrope, zahteva gospodarsko uničenje Nemčije, onemogoča pomirjenje in ureditev. Nemško gospodarstvo je bilo odvisno od: 1.) prekmorske trgovine, 2.) od železa in premoga, 3.) od nemškega prometnega in carinskega sistema. Versailles hoče vse troje uničiti. Ogromne vsote odškodnine ne bo mogla Nemčija nikdar plačati, zlasti ne 5 % obresti, odnosno obrestnih obresti, ki podojvo prvotni kapital v 15 letih. Takšna lavina dolgov je nečuvvena, nesmiselna. Nemčija naj plača, pa le to, kar je v mejah človeške možnosti, to je, po Keynesovem računu, letno največ pol milijarde dolarjev. To plačilo naj se Nemčiji naloži in izterja. Tako bo Evropa dosegla red, ki ga mirovna pogodba doslej ni dosegla.

V Londonu se je vršila reparacijska konferenca. Letošnji francoski budget kaže 60 milijard izdatkov in 25 milijard dohodkov. Ameriškega kredita ni. Davščine so dosegle doslej nečuvveno višino (s katero se jugoslovanska niti izdaleka ne more meriti). Vsa severna Francija je uničena in se ne more ob-

¹ V nemškem prevodu: »Der Friedensvertrag von Versailles«, von J. M. Keynes, Prof. a. d. Univ. Cambridge. 1921. Verlag für Politik und Wirtschaft, Berlin. — Europ. Bücherei, III.

noviti. Vsled valutnega dumpinga Nemcev se ustavlja francoska industrija. Del francoske industrije je sploh uničen. Izguba trgov na Nemce, Angleže in Američane preti. Francosko razpoloženje je torej treba razumeti! Ureditev reparacij je tem nujnejša, ker ima Francija 240 milijard zunanjega dolga, ki ga pred vojno ni poznala. Francoska delegacija je v Bruslju resnično dokazala, da so francoska bremena največja na svetu in neznošna. Ali naj bodo nemška manjša? Reparacije so *potrebne* in Nemčija jih v mejah fizične možnosti *mora* dati.

Interesirani so pa tudi Angleži in drugi, n. pr. Jugoslovani, ki imamo dobiti mnogo milijard, ki bi jih mogli prav dobro in potrebno rabiti. Ali naj ostanemo povsod in vedno praznih rok?

V Parizu je prišlo do preloma. Pri tem so se Nemci obnašali zopet s svojo priznano nerodnostjo in ž njo poleg stvarnih naspotij vzbujali tudi psihološko. General v. Seekt je korakal v pruski uniformi po mestu in rožljaj s sabljo (ki je angleški oficirji ne nosijo). To in način Simonsovega govorjenja so smatrali v Londonu za provokacijo.

Prelom ni vzbudil navdušenja v Evropi. Nemško postopanje pa tudi ne. Isti Keynes, ki je izdal slavne spise in na čigar mnenje in članke se baš Nemci tako radi sklicujejo, je v «Manchester Guardianu» označil položaj točno: «Nemcem smo stavili zahteve, za katere smo vedeli, da so neizvedljive. Odgovorili so s protipredlogi, ki so bili ravnatoko zmotni v nasprotni smeri. Pa tudi oblika njihovih predlogov ni preiščljena. Njihova oferta ni v nikakršni zvezi z našimi zahtevami, oni pa so hoteli s sofisticiranim računanjem spraviti oboje v zvezo. To je dalo končnemu izidu ravnatoko neiskreno lice, kakor njihovim protipredlogom na mirovni konferenci sami.» Simons je namreč v Londonu najprej izjavil, da Nemčija ne more plačati in da ne more izpolniti pariških pogojev, na to pa, da je vseeno pripravljena izpolniti jih, če... in sledilo je žongliranje s številkami, ki so nasprotovale druga drugi, tako da so se udeleženci končno morali vprašati, koga hočejo Nemci nasamariti, njih ali sebe? V Nemčiji se uvideva pogreška

in Simonsov položaj je omajan, zavezniki pa so sklenili svojo fronto. Premijeri in parlamenti so enega mnenja, to- in onostran Kanala. Lloyd Georgeove besede so resne: Z obžalovanjem smo nastopili pot sankcij, ker bi nam bil ljubši aranžma, po katerem bi se pravične zahteve izpolnjevale dobrotljivo. Tudi v Nemčiji se kaže resnost položaja. Tudi brez Rusije je evropski mednarodni politični položaj skrajno napet.

Tretja nemška pogreška je bila, da so stavili nemožne pogoje, katerih izpolnitev ni odvisna od zaveznikov. «Če pripade Šlezija Nemčiji», je izsiljevanje in «če se svetovni položaj izboljša» ni resen pogoj.

Sedanji položaj je nevzdržen. Šlezija je glasovala. Od 1,937.000 prebivalcev jih je glasovalo preko 700.000 za Nemčijo, skoraj 500.000 za Poljsko. Šlezka bo razdeljena. (Versailleska mirovna pogodba glede Šlezije je drugačna nego St. Germainška glede Koroške in določa, da se po plebiscitu velesile šele odločijo, komu pripade Šlezija in kako.) Če pa Nemčija izgubi pol Šlezije, mora dobiti Avstrijo, in potem Koroška? Kaj poreče k temu Francija, kaj Italija? Problemov je tu toliko, kolikor interesentov.

Vojaške sankcije so med tem izvršene; gospodarske deloma, druge se pripravljajo, n. pr. 50%na oddaja od vrednosti vsega iz Nemčije izvoženega blaga, carinska meja ob okupacijski meji itd.

Vsem je skupno prepričanje: konference državnikov, politikov, generalov ne smejo voditi v nove zmote. Rešitev raznih problemov je nujna. Delitev Šlezije, ujedinjenje Avstrije z Nemčijo, odstop Koroške južno Drave, znižanje zavezniških reparacijskih zahtev in pošteno izpolnjevanje nemških reparacijskih obvez. Potrebna je nova londonska konferenca, popolna revizija mirovne pogodbe, aktiviranje Zveze narodov. I Rusija i Evropa se morata konsolidirati. Le če bi grozil prevrat z iztoka, če bi Nemčija hotela posnemati Karolyja in napraviti eksperiment mednarodne opasnosti, potem, pa tudi le potem bi moralo orožje braniti ono trohico miru, ki jo imamo sedaj sredi vojne konkurzne mase, iz katere smo baš Jugoslovani rešili razmeroma mnogo več, ko drugi v Evropi.

Socialna politika.

VARSTVO DELAVCA.

Svicarski zvezni svet je lani sprejel nov zakon o zveznem uradu dela. Letos je pričel poslovati v zmislu tega zakona novi zvezni „Urad za delo“. V območje njegovega poslovanja spada raziskovanje delavskih razmer in pogojev v delu na domu (kustar, Heimarbeit), industriji, obrti in trgovini; urad statistično ugotavlja stroške preživljanja, opazuje pogoje dela na trgu pripravljaja material za naredbe in zakonske predloge o pravi delavca in delodajalca, varstvu, kontroli in oskrbi, za naredbe o izkazu dela, o brezposelnosti, proučuje naloge, ki nastajajo za Švico iz obvez, naloženih jej vsled pristopa k Mednarodnemu uradu dela, — in sodeluje pri izvrševanju teh naredb. „Urad za delo“ je prevzel vse posle dosedanega švicarskega zveznega „Urada za brezposelne“. Za sedaj ima dve sekciji. Prva velja oskrbi brezposelnih in se peča z izkazom dela ter s podporami. Druga sekcija velja preskrbi dela in lajsanju stanovanjske bede.

EDEN CILJEV SOCIALNE POLITIKE.

V Wakefieldu, angleškem industrialnem revirju, je vrsta rudarskih naselbin. Hiše stoje pritrilčne in očruele v dolgi vrsti. Vstopimo in smo presenečeni. Zunaj enoličnost, brez okrasov, notri prijazna in udobna domovanja, kakor so pri nas v navadi le v boljših meščanskih rodbinah. Delavski domovi so zgrajeni le za po eno samo rodbino, ki ima štiri do pet sob. Glavna soba, jedilnica, kjer nikdo ne spi, niti se ne oblači, umiva itd., je pono gospodinje in prava zakladnica delavčeve soproge. V tej sobi je doma prava udobnost, da, za mnogo mišljenje celo luksus. Vkusno pohištvo, naslonači in vaze, kakor si jih pri nas privošči šele „boljši buržuji“. Kjer ni število dece preveliko, ima rudarjeva soproga celo svoj sitting-room, sprejemnico ali boudoir. Obiskal sem skoraj sto stanovanj raznih wakefieldskih rudarjev. Povsod ista slika! Običajno središče rodbine je odprti kamin, kakor ga imajo v Sloveniji le nekateri gradovi in stare plemiške hiše ali pa morda najnovejše stavbe bogatih tvor-

ničarjev. V kaminu prasketa ogenj pozimi ves dan. „Miner“ ima pravico do ene tone premoga na mesec za cenno enega pounda. Seveda ne more te množine porabiti.

Delo v rudniku je trdo, po delu pa mnogo prostega časa. Zato se angleški rudar ženi jako zgodaj. Ko se mu je puli pod nosom jedva zgostil v brčice, že veka prva deca v vozičku. Povprečno ženitveno leto je 20. do 21. Seveda so žene še mlajše. Poznal sem eno, ki po angleškem zakonu še ni smela iti možu po tobak, — trafike ga izročajo osebam, ki so dopolnile 16. leto, in ona ga še ni.

Ko se soprogo ob pol dveh popoldne vrne iz rova, ga čaka topla kopel v lastni kopalnici. (Koliko hiš v Ljubljani ima kopalnice? V wakefieldskem revirju vsaka rodbina. In Trbovlje?) Največ rudarjev je na delu zjutraj od 6. do 13. ure, popoldne dela jedva četrtna osonja, ponoči se opravljajo le neobhodno potrebna vzdrževalna in kontrolna opravila. Vsaka hišica ima nekaj vrta. V obilnih prostih urah se bavi rudar z njegovim obdelovanjem. Tudi se opaža zlasti pri samcih močno nagnenje k zabavam. V kino gre wakefieldski rudar trikrat do štirikrat na teden.

Hrana njegova se ne razlikuje v ničemer od hrane premožnega „srednjega sloja“, kakor razumemo mi ta pojem. Zjutraj zajtrkuje rudar surovo maslo in „jam“ (marmelado), jajca, posušeno ribo ali praženo slanino ali gnjat, po angleškem običaju. Saj pa tudi zasluži v starosti 20 let povprečno 20 šilingov dnevno, po našem današnjem kurzu torej okrog 600 kron, dobro kvalificirani delavci pa celo znatno več. Tri do štiri poundi pa obilo omogočajo vzdrževanje tudi večje rodbine. Vendar rudar ni štedljiv in zapravi preostanke za zabave in čisto tudi alkohol.

Kjer so rovi preveč oddaljeni od domovanj, imajo „miners“ svoj workmen house, urejeni ne po stilu, pač pa po vzorcu londonskih klubov. Tu najde rudar ne le strogo čistost, kopelj in hrano, marveč tudi udobnost in družbo, prav po vzgledu angleških mestnih klubov, ki so seveda nepriemerno bolj „fashionabel“. Billard, domino, šah, čitalnica in odborove sobe za klubov odbor in za odbor foot-ball ali drugega sportnega združenja, —

to vse se razume samo po sebi. Za samce je klub središče pravcate „buržujske“ družabnosti.

Ta opis je samo eden od stoterih. Ali si čital Engelsov spis „Die Lage der arbeitenden Klassen in England?“ Ta opis že dolgo ni več resničen. Sicer še ima London svoje slums (močvirja) in svoje nekvalificirane radikalne delavce, in Anglež še dolgo ni rešil socialnega vprašanja. Še vedno pišeta Sidney in Beatrix Webbs o „Problem of the Poverty“, Lloyd George zopet obljublja „boljše čase“ in izvršitev svojega starega programa izza pred vojne, pred nedavnim so ti udobno živeči rudarji v velikanski stavki izsilili boljše mezde, ker v drugini niso več izhajali; toda za boljše mezde oddajajo več prostega časa in garantirajo večjo produkcijo. Pa zakaj smo prinesli izveček iz enega mnogih opisov „standard of life“ angleškega minerja? Ali si že bil v Trbovljah? Ali si si ogledal ljubljanske, zagrebške, beograjske in prizrenske delavce in njih domačijo?

Evo ti enega ciljev naše socialne politike! Evo ti sredstva proti boljševizmu in za socialno pravičnost!

Domača politika.

PARLAMENT. — OBČINSKE VOLITVE. — KULTURNI BOJ. — STRANKIN ZBOR NSS. — REPRESALIJE. — DISCIPLINARNA AFERA. URADNIŠKE NABAVLJAČKE ZADRUGE. — VELIKONOČNO JAGNJE. — ZAKAJ SMO AVTONOMISTI?

Parlamentarni položaj se je konsolidiral. Muslimani in Samostojna kmečka stranka so pripravljene stopiti v kabinet. Tako razširjena koalicija pospeši ustavno delo in konča temeljni zakon naše bodočnosti. S tem korakom smo šele pred začetkom stvarnega dela, da damo ustavi tudi življenja. Lex fundamentalis je potrebna oblika za vse ono, kar pričakujemo — optimisti — od samega sebe.

V Sloveniji se vrše čez dober mesec dni v vseh občinah občinske volitve. Izvzetih bi utegnili biti le nekaj občin v apaški kotlini ter Prekmurje, kjer občine danes fakično še ne obstoje.

Od zadnjih občinskih volitev po naših občinah je poteklo večinoma že deset let. Takratne volitve so se vršile pod terorjem stranke in njenega deželnega odbora. Ob izbruhu svetovne vojne je bil prinešen dokaz, da so se vršile zadnje občinske volitve pri nas z namenom, da postanejo naše občine, katerih vodstvo so vzeli v roke skoraj izključno sami strankarji, slepo orodje okrajnih glavarstev in avstrijske uprave. Mesto občinske samouprave, kjer naj bi naš kmet in meščan svobodno odločala v občinskih zadevah svojih vaščanov, tržanov in meščanov, smo dobili samoupravne karikature, v katerih je dejansko vladal in gospodaril krajevni strankin eksponent, večinoma duhovnik, po želji in volji strankarskega deželnega odbora ter intencijah avstrijske vlade. Kot vzoren slučaj oligarhičnega strankarskega občinskega gospodarstva nam služi žužemberška občina z znanim Vehovcem. Ta četudi nikakor osamljeni slučaj kaže, kako strankina samovlada izkorišča poverjena upravna mesta za svojo stranko in zase. Pri aprovizaciji, pri vojaških vpoklicih, pri rekviziciji živine in deželnih pridelkov, pri oddaji lova, pri vojnih posojilih itd. Vehovec najdemo še danes mnogo po naših občinah, mnogo jih je pa že odstranila ljudska nejevolja in odpor. Ako so danes mnoge občine do vratu zadolžene, njihovo gospodarstvo v popolnem neredu in če so občani med vojno pretrpeli toliko gorja, kolikor so ga morali, zahvaliti se imajo največkrat v prvi vrsti svojim županom in stranki, ki je spravila te župane na vodilna mesta.

S tem, da je narod doslej vladajočo SLS, pri volitvah v konstituanto decimiral od 72 na 38 % glasov ter jej v Sloveniji vzel v politiki nadpolovično in odločilno besedo, je izrekel svojo obsodbo v veliki meri zaradi občinskega gospodarstva. SLS pa je vendarle še zbrala razmeroma visok odstotek glasov, ker ji je uspelo obrniti oči politično nezrelih volivcev pod raznimi gesli in agitacijskimi parolami v napačne smeri.

Pri občinskih volitvah bo položaj SLS, vsekako zelo težak, če ne mnogo težavnejši nego je bil pri volitvah v konstituanto. Gorje občinske uprave je vsak občan med vojno preiskusil na lastni koži. Vse krivice in gorje je

lahko videl na lastne oči in dokazi so obtežljivi ter tehtni.

Pričakovati je, da se bo glavni boj pri občinskih volitvah in v občinah na deželi bojeval pod parolo «odstranitve avstrijkanstva, nemoralnosti, nepoštenosti in nesposobnosti». Toda to je premalo. Nič manj važno ni geslo neodvisnosti in samostojnosti občine in njene avtonomije. S tem, da so neklerikalne stranke v Sloveniji pri volitvah v konstituanto zlomile dose-danjo strankarsko nadmoč in nasilje dose-ganjo SLS., so ustvarile pogoj za nujno kon-sekvenco, popolno uničenje tega vpliva tudi v občinah. Če kdaj, je danes na mestu parola strank na deželi: «Brez-obziren boj proti dose-danji reakciji, izvrševanje upravnih nalog občine».

Občinska uprava, ki jo dobimo po novih volitvah, bo le nekak prehodni štadij iz avstrijske občine v jugoslo-vansko občino. Ta ima ustvariti po-goje za likvidacijo stare izvrševalke ukazov in za ustvaritev občinske sa-mouprave. Iz policijskega organa in tlačana avstrijskih protinarodnih interesov se ima razviti naša občina v celico države. Ta prvotna celica naj tvori podlago za gospodarski in so-cialni dobrobit državljana. Naša ob-čina naj postane kot prva samouprav-na edinica, prvo vežbališče za javno delo vseh naših nadarjenih ljudi. To bo tem lažje dosegljivo, ker uvaja no-vi volilni red v občinsko upravo pro-porc, kar omogočuje soudeležbo naj-boljših mož vseh strank. Zanašamo se, da se bo proporc v naših občinah obnesel in da ne bo ustvaril nevzdrž-nega položaja, kakor n. pr. svoj čas v Srbiji, kjer so ga morali odpraviti, ker zaradi njega občine sploh niso prišle do plodonosnega dela. Posebno velike nade stavljamo v bodočnost naših mestnih občin, ki prestanejo bi-ti v naši novi državi oni politični fak-tor, kateremu smo pripisovali toliko važnost v stari Avstriji. Vse njihovo delo bo moralo biti v bodoče posve-čeno zlasti gospodarstvu in socialnim nalogam. Naše mestne občine, kakor Ljubljana, Maribor in Celje, morajo postati vzor jugoslovanske komunalne politike. Stremiti morajo pa tudi za tem, da se čimpreje osnuje zveza ju-goslovanskih mest, ki naj daje vsem našim centrom enotne direktive, eno-tno vzpodbudo ter moč in silo, ustva-riti ideal jugoslovanske komune.

Pred občinskimi volitvami se opaža živahnejše politično gibanje. Opozicio-nalne skupine so prve pričele z ape-lom svojih čet. Slovenska ljudska stranka je poskusila z zadnjim sred-stvom, s kulturnim bojem, ali s trdit-vijo, da imamo kulturni boj. To trdit-ev opira na neke določbe v ustavnem načrtu in v državni šolski politiki. To-da ta trditev nima sreče, deloma, ker se ne da dokazati, deloma pa, kar so ljudske množice zradikalizirane in zato ne priznavajo n. pr. duhovništvu nekdanjega vodilnega mesta. Tudi pre-prost državljan, ki je doslej brez kri-tike verjel geslom, ne vidi potrebnosti ultramontanskih aspiracij in celo odo-brava odpravo politične zlorabe vere. Edina kulturnobojna nota v našem javnem življenju so časopisni članki in pa dejstvo, da se vse druge kon-fesije zadovoljujejo z ustavnimi do-ločbami, n. pr. svoboda (fakultativnost) verskega pouka, ker razen ultra-montanizma nikdo noče kulturnega boja.

Druga politična skupina je tako-zvana «narodno-socialna». Priredila je zbor svojih zaupnikov in povabila vsled slučajne sličnosti imena in da opremi svoj zbor z večjim leskom, zastopnike češke narodno-socialne, sedaj sociali-stične stranke. Na dnevnem redu ma-nifestacijskega zbora je bil predmet slovanski socializem. Toda senatorja Klofača ni bilo na zbor in slovanske-ga socializma tudi ne. Narodno-social-na stranka je nastala iz bivših agita-torjev za narodne delavske organizacije. Njih namen je bil, da bodo proti Avstriji in tujcem med narodnim de-lavstvom budile narodno zavest, vzga-jale jugoslovanski proletarijat v duhu nacionalne osamosvojitve ter ga v okviru narodne ideje organizirale za socialne in demokratske cilje. Kakor je narodno-socialno gibanje na Če-skem prerodilo v nacionalnem duhu ves proletarijat in tudi močno social-nodemokratsko stranko spravilo v tok zdravega nacionalizma, tako naj bi bila narodno-socialna ideja tudi pri nas na jugu najtrdnejši jez, da se proletarijat ne izgubi v mednarodnih vodah in ne odtuji svojim dolžnostim in pravicam kot prevažen del narodne celote.

Demokratski napredni ljudje smo od nekdanj razumeli upravičenost Klofa-čevega programa. Kakor smo s prija-

teljem Vaclavom v najkritičnejših do-
bah sodelovali na doseg velikih ciljev
našega in češkega naroda, tako smo
visoko cenili njegovo napredno in so-
cialistično koncepcijo. Reči smemo, da
zlasti mlajša naša demokracija ni brez
zaslug za razvoj narodnega delavskega
gibanja na Slovenskem. Voina je
lepo započeto delo zamorila. Toda, ko
se je v svobodnejšem ozračju zadnje-
ga leta pred katastrofo Avstrije pro-
glasil program jugoslovske demo-
kracije, je iz svoje inicijative pristopi-
la k onim, ki so hoteli obnoviti nacio-
nalne strokovne organizacije. Demok-
rati smo iz nesebičnega pojmo-
vanja nacionalne dolžnosti pripomogli,
da je zdrava narodno-socialna ideja
Vaclava Klofača pričela pri nas iskati
novih pristašev. Dani so bili pogoji, da
se narodno-socialno gibanje okrepi in
zavzame tudi pri nas velevažno pozici-
cijo v življenju naroda, zlasti ko je
po ustanovitvi naše države bila dana
možnost svobodnega razmaha zdravi
narodni organizaciji. Pričakovanja se
žal niso izpolnila. V vodstvu narodno-
socialnega pokreta so se uveljavili
možje, ki niso imeli sposobnosti in
smisla za strokovno delo, katerim je
bila muka zbirati proletarijat ter ga
voditi iz labirinta internacionalnih in
komunističnih skušnjav in katerih in-
telektualne in moralne sile so bile
nezadostne za programatične in orga-
nizatorične naloge pravih narodno-
socialnih voditeljev. Tem večje pa so
bile njihove ambicije. Nesposobni, si
pridobiti mase slovenskega delavstva
s politiko dela, so pričeli loviti neraz-
sodne elemente s politiko gesel name-
sto, da bi bili pridobili nacionalni
ideji nove opore v krogih, kjer se ona
le težko uveljavlja, ker mora prema-
govati velike socialne težave in goli
materijalizem, ter namesto, da pridob-
e socialni ideji pristašev med oni-
mi, ki so vdani stanovskemu egoiz-
mu. Iz nerazsodnih ljudi, ki niso dru-
gače znali dati duška obči socialni in
moralni nezadovoljnosti, so poskusili
ustvariti nov političen tip *malkonten-
tenta brez definicije*. Dobili smo na-
čelnega malkontenta, ki negira sploh
vse, ob kar zadene. Politična taktika
pri zadnjih volitvah je rodila geslo:
«Malkontenti na plan!» Pri stranki-
nem zboru pa se je napravil poskus,
kako skonstruirati teorijo malkontent-
stva. Toda teoretiki sedanjega slo-

venskega narodnega socialstva so po-
zabili, da je malkontentsko geslo in
teorija «ničevno» uničila Rusijo in jo
vrgla boljšeizmu v objem, pozabili so
na jedro slovanskega socializma, in
teoretiki in praktiki so pozabili, da
malkontentstvo ni prava hrana za
njihove pristaše, ki so želeli idejno
vsebino in organizacijo. Toda stranka
brez idej ne more idej dajati, in mož-
je, ki niso niti hoteli niti znali zane-
sti v slovenske množice politike dela,
s politikom golega zabavljanja ne bodo
imeli uspeha. Strankin zbor, ki tudi
na zunaj ni bil uspešen, je pokazal, da
šesta slovenska stranka ni ustvarjena
iz politične, narodne ali socialne po-
trebe, marveč da so jo rodile nevolje
naše dobe, nedelavnost, ambicija, de-
magogija in, v kolikor je dobrih soje-
nic, želja za mesijem.

Mesijo pa vidimo le v delu. Taktika
cepljenja moči je pričetek narodove
onemoglosti, taktika izstopa iz prvotne
stranke je pobež. Ambicija in malkon-
tentstvo sta dosegla le takrat kaj, kad-
dar je sposobnost in prednost prema-
govala nižje črte značaja. Od NSS-
ne pričakujemo preporeda niti delav-
skega sloja, niti stanu zasebnega na-
meščanca, niti ne pričakujemo od nje,
da bi mogla in da bi hotela dati komu
kaj več ko besede. —

Malo političnih vprašanj je v zad-
njem času bližje zanimalo našo jav-
nost. Eno takšno vprašanje pa so bile
represalije. Na Koroškem žive naši
rojaki pod straševladlo nacionalistič-
nega sovjeta alpskih Nemcev, tako-
zvanega Heimatsdiensta. Za enkrat
nimamo sredstev, kako prisiliti ko-
roške Nemce, da so pravični ali vsaj
znošni. Postavila se je zahteva za re-
presalijami, zahteva, naj se povrne
milo za drago. Debata v časopisju
tudi o tem vprašanju ni bila na prav-
nem tiru. Prvo, česar se moramo iz-
nebiti pri tretiranju sličnih delikatnih
vprašanj, je sentimentalnost. V poli-
tiki je pred kratkim napisal Raymond
Poincare: «La politique n'est rien, si
elle n'est pas l'art des solutions pra-
tiques, mis au service des grandes
idées nationales». Človekoljubje, ki se
nam je že večkrat priporočalo, pa ni
takšna solution pratique, ne za nas in
ne za Korošce. Resnejši je drugi ugo-
vor, ki se je s konservativne strani
zaslišal proti represalijam: «Ali naj
pričnemo pritiskati I milijon Nemcev

in delati umetno iredento?» Pa tudi ta ugovor ne drži. Nemecev v Jugoslaviji ni 1 milijon, ampak samo pol; žive razkropljeno in ne kompaktno; so organizirani, večinoma sfanatizirani, tako da na asimilacijo razen maloštevilnih izjem ni misliti. Možnost je pa dana, da se iz njihove srede vzemo talci, odnosno da se za vsak slučaj nasilja nad Korošci izvrši represalija pri nas doma — pogojno: Izbera mora zadeti le one Nemce, ki po svoji prošlosti, izobrazbi in poklicu dovoljsgo prepričanje, da niso v srcu naši in da nikdar ne bodo (n. pr. mariborski odvetniki), in drugič, da izvede represalijo na predlog deželne vlade središnja vlada, notificira ta ukrep Danaju in sploh izvršuje represalijo kot to, kar je, nesimpatično ultima ratio. In končno mora biti represivni čin sporočen Parizu. Koroška zadeva je mednarodna, tega ne smemo pozabiti, in represalija je ukrep, ki je dopusten le redko in le za nekaj časa. V našem slučaju se je z obeh strani napačno presojalo vprašanje represalij. Edini kriterij je: Pariz, — Koroška je še mednarodna afera — represalije morajo donesti praktično solucijo. S tega stališča in pod temi pogoji v tem izjemnem slučaju represalije zagovarjamo.

Manj zanimanja je zbudila Peganova zadeva. Nad ljudmi je kakor mora zavest, da je bivši skoraj vsemogočni član deželne centralistične samouprave denunciral, spravljal ljudi v nesrečo in se sploh posluževal oblasti po znamenitih vzorcih. Za vsa ta dejanja pa je le za 6 mesecev suspendiran. — tako, kakor nek njegov kolega, ki ni pravočasno dal od sebe nekega akta. Sodba izgleda skoraj kakor sankcija nečuvnih dejanj, ki bi v vsaki kulturni državi, pri narodu torej, ki hoče nekulturna dejanja iztrebiti in kaznovati, vzbudila vihar ogorčenja.

Tretja «afera», ki izpolnjuje naše tako bogato notranjepolitično življenje in ki dokumentira naše nazadnjaštvo, je takozvana Kristanova afera. Na njej je več ko sama strankarska strast, ki piše proti Kristanu in misli njegovo stranko. Imenovanje g. poslanca Kristana (JSDS.) za upravitelja državnega, prej nadvojvode Friderika veleposresta v Baranji, je zbudilo v Ljubljani mnogo krika in vika. O zadevi

nam je došel dopis g. Marija Soviča, iz katerega prinašamo bistvene točke: «Slovenci smo dejansko premajhni ljudje. Stoletja pod tujim robstvom štejemo med seboj zelo malo ljudi, ki so zmožni otresti se tudi le za hip malenkostnosti in soditi dogodke preko horizonta ljubljanskega grada. Pod Avstrijo je malokdo naših ljudi megal povzpeli se do mest, ki so dejansko bila vodišna. V ostalem pa je bilo večinoma feldvebeljsko izpolnjevanje dolžnosti svojega tesnega delokroga po uradnih instrukcijah in izvršilnih naredbah, v strahu božjem in respektu pred šefom. Dovtip, da smo narod 11. činovnega reda, je imel dokaj bridke resnice v sebi. Redki so, ki so se vzdignili nad povprečnost in ti so bili običajno izpostavljeni grdemu sumničemu. Rajnki dr. Krek je v dobrih urah govoril o našem kampanilizmu in o naših branjevskih vidikih. Dejstvo, da smo ob prestopu v nove razmere imeli jako malo takih mož, ki so za samostojna mesta, je mnogo krivo, da naše velike naprave ne gredo, kakor bi želeli. Velikopoteznih, sposobnih in okretnih ljudi, mož, ki imajo nekaj v glavi, nam na vseh kancih manjka. Puščati moramo tujce na najboljših mestih in, kjer kaj novega snujemo, iščemo ne le ravnateljev in inženjerjev, marveč celo predelavcev in mojstrov — po tujem. Ob odločanju največjih vprašanj naletno na zadiranje, pretravanje dejstev in na naravnost edinstveno nepoznanje sveta in velikih prilik ter na napihovanje do smešnosti. Požrtvovalnosti in volje do dela, če gre za splošne koristi, dobiš neverjetno malo. Tem več pa nevoščljivosti in zavidnosti. Če kdo stopi pred gručo, planemo po njem kakor volkovi po volku, ki je pretekel tovariše za meter. Resnične sposobnosti, v na stvarno znanje oprte razsodnosti in smisla za res izvršljivo vidimo le malo. Tako smo tepeni povsod. Bridki spomini na Wilsonovo črto in Dravo kot mejo.

Minister na razpoloženju Anton Kristan je letos naša slovenska žrtev za Velikonoč. Sam Bog jo je dal! Nisem nikdar mislil, da se bom kdaj oglašil za tega moža ob času, ko vse vika zoper njega.

Kaj se je zgodilo? Veliki latifundij je doslej slabo opravljal ruski grof in prišli so tožniki. Vlada je dolgo iskala

novega upravitelja. Sreča hoče, da more poskusiti z domačinom, celo Slovencem. Zakaj pa ne, ali naš človek ne sme nikamor? Kristan se je potežoval za to mesto in vlada ga je sprejela. Ali je to vnebovpijoč greh, če izbere vlada na to mesto Slovenca? Za to upravo bo treba odgovor dati državi in javnosti. Za taka mesta treba torej za nagrado in plačo vendar drugo merilo, nego smo ga navejeli v svoji nedolžni in skromni navešljivosti. Ali vedo ogorčenci, kako se plačujejo vodniki velikih podjetij ne le drugod, ampak celo pri nas? Pa kaj zato, to so tujci po navadi; ti naj imajo, naš človek pa ne sme. Če pa zna, naj dela zastonj!

Grešili smo, predalec smo šli v svoji nevošljivosti. Pobojšajmo se. Dvigajmo se iz malenkosti!

Slična, čeprav manjša po političnem ozeldu, je zadeva uradniških nabavljajških zadrug. Tudi to vprašanje je politično, toda vsaka stvar ima svoje meje. V mirni dobi so se nabavljajške velezadruge («Grosseinkaufsgenossenschaften») izborna obnesle, toda le pod dobrim strokovnim vodstvom. Za uradniške nabavljajške zadruge je glavno socialno in ekonomsko vprašanje: Služiti morajo svojemu namenu. Drugo vprašanje je politično: Kateri politični organizaciji pripadajo oni, ki omogočajo, da služi zadruga svojemu namenu in da ne postane navaden vaški konzum, polu nerednosti pa brez haska?

Najmanj zanimanja — last *and* least — je bilo za avtonomaše, za ponesrečeno akcijo trinštiridesetih podpisateljev. V zadnjih «Naših zapiskih» je prav blizu platnic («Večerni list») izšel zopet spis z naslovom «Slovenski javnosti». Uredništvo «N. Z.» (gg. Lončar, Erjavec, Prepeluh) daje komentar k že prosluli izjavi «43», in pravi: «Inicijativo je dalo uredništvo. Izjava *more* biti po svoji stilizaciji načelen izraz podpisanih. (Ta stavek je nekoliko pitičen. Kaj se pravi «more biti načelen izraz?») Dalje: Podpisatelji so morali vedeti, kaj so podpisali. S tem uredništvo zavrača razne post festum v zasebnih razgovorih razširjene trditve udeležencev. Zanimiv je pa ta-le stavek v komentarju: «Ker se izreka izjava za eno državo z eno suvereno oblastjo na zunaj in znotraj ter na drugi strani za avtono-

mijo, zagovarja s tem *kompromis med centralizmom in federalizmom*, po katerem naj deli država svojo eksekutivno in legislativno oblast s posameznimi edinicami v okvirju svoje suverenosti.» Toda pozneje zopet: «Sedaj se izrekamo v «N. Z.» *brez pridržka za avtonomijo*.» In končno: «Slovenska javnost s tega lahko posname, da morejo biti avtonomisti — kakor seveda tudi centralisti — ljudje, ki so si morebiti sicer in v podrobnostih različnega mnenja. In za to gre.»

Sedaj pa res ne vem... Za kaj gre? Za ugotovitev, da so «morebiti sicer» in v podrobnosti mnenja različna? Ali za avtonomijo brez pridržka, ali za kompromis med federalizmom in centralizmom? Kaj je vse to? Ali ve uredništvo «N. Z.», da so to same prazne besede? Razpravljanje o avtonomiji ima vendar nek *namen*, in če nečemo mlatiti prazne slame, mora iz te debate priti praktičen izsledek. Zato smo zamerili ono famozno izjavo, ker kakor komentar ne pove ničesar in opira ta nič na uvodne napačne trditve. Izjava je izšla k ustavni debati. V ustavni debati so samo konkretni načrti. Z avtonomističnim imenom se imenuje le načrt SLS. Proti njemu smo in bomo. Vladnemu načrtu pa dajejo nasprotniki naziv centralističnega. «Centralizem» se more tolmačiti na več načinov. Avtentično tolmačenje je edino eno, ki izhaja od onega, ki je načrt izdelal. Vsako drugačno tolmačenje je podtikavanje. In glede tega načrta in mnenja JDS. je tu dovolj izjav, da smo avtonomisti, in sicer za samoupravo nekkih edinic, ki se morejo imenovati okrožja ali oblasti ali drugače in ki obsegajo okrog pol milijona prebivalcev. Ta samouprava zasluđuje zgolj praktične svrhe. Najstrožji centralizem pa hočemo izvajati proti historignim in plemskim tradicijam, v kolikor imajo posla s praktično upravo. Če pa naj vsa akcija «Naših Zapiskov», ki so se trudili z nabiranjem 43 podpisov, *ne pomeni* praktičnih zadev, ampak le teoretično ugotovitev, da naj si «za omogočanje sodelovanja» da *avtoriteto* nekim nejasnim edinicam, — potem moramo vprašati: Čemu ves ta trud? Oni «kompromis med centralizmom in federalizmom» je že zdavnaj izražen v vladnem ustavnem načrtu.

Ako izjava «43» ne pomeni nobenega obstoječih načrtov, ki so temelj ustavne debate, — potem nam povejte, kaj mislite s svojo avtonomijo? Ali se strinjate z ustavnim načrtom JDS, ali z onim SLS, ali z onim JSDS, ali z muslimanskim ali zemljoradničkim ali sovjetskim ali pa imate morda celo svojega? Mi smo povedali, kje smo centralisti, kje smo proti centralizmu; in kje smo za samoupravo. Torej smo tudi avtonomisti, in nič manj ko kateri gospod iz uredništva «Naših Zapiskov». (Gl. ustavni načrt in že cit. članek dr. Žerjava.) Gospodje podpisatelji ste govorili, pa nič povedali. Prepeluhov članek «Zakaj smo avtonomisti» ne prinaša nobene jasnosti v kolobocijo «Izjave». G. Prepeluh je podtaknil nekaj, česar med «centralisti-nacionalisti» ni, namreč mnenje, da so ustavna zgolj pravniška vprašanja. S čim zagovarja svoj «očividno», ki edini podpira to podtikanje, mi ni jasno. Izvestni kavarniški razgovori, ki rode tekst platnic «N. Z.»-ov, niso dovoljna podlaga za takšne trditve, prijatelji Abditus! Zato pa, «sociolog današnjih dni z realističnim spoznanjem», — ne vprašuj, zakaj si avtonomist, ampak povej, kakšen avtonomist si! Če pa nisi «praktičen politik, da bi delal ustavne načrte», in če moraš kljub temu dati izjave in komentarje, bodi bolj «kulturen delavec» in daj izjave, ki bodo razumljive, ter ne trdi v njih stvari, kakor v stvarno in stilistično ponesrečeni in za nivo kulturnega dela ne preveč laskavi «Izjavi».

Kultura.

BUDA IN KRISTUS.

Albert J. Edmunds je napisal slovečo knjigo «Evangeliji Bude in Kristusa». Vzbudila je pozornost po vsem svetu, preložena je na glavne kulturne jezike. Bila je napadana, — to se razume —, toda ovržena ni, ker je nikdo ovržeči ni mogel. Knjiga namreč ni filozofska, marveč zgodovinska, in predstavlja enega najvažnejših dokumentov zgodovine verstev. Že zdavnaj je sociologija dokazovala, da človeška kultura ni produkt posameznikov, herojev ali «bogov», marveč vsota raznih stremljenj skupin in posameznikov. Ideje krščanstva niso iz leta 33. Temeljni misteriji krščanstva izhajajo iz skoraj enakih misterijev

budizma, ki je nastal okrog 600 let pred Kristusom. Legende budizma in krščanstva so *identične*. Pa tudi budizem sam ni originalen, marveč derivat starejšega braminstva. Bistvena identičnost temeljnih idej seveda ni slučajna. Moralna in etična prepričanja se razvijajo ravno tako kakor narava, n. pr. geološka struktura. Današnja verska mnenja imajo svoj izvor na Iztoku, prihajala so iz srednjeazijskih središč na zapad, se med širjenjem izpreminjala, cepila. Premembe v raznih vejah so postale tako znatne, da izgleda, kakor da so verovanja bistveno različna; in vendar izhajajo iz istega izvora. To je današnji izsledok primerjalne zgodovine verstev.

Edmunds nadaljuje delo, započeto že od Emila Burnova v «Vedi o verah», in prihaja deloma tudi do zaključkov Davida Straussa v «Življenju Kristusa», ki je v nemški teološki znanosti prevedlo pravo revolucijo. Edmunds je Straussovim izsledkom dodal kopico presenetljivih zgodovinskih dokazov, ki so deloma novi, deloma pa že znani, toda — zdi se, da nalašč — pozabljeni. Avgušinski pater de Giorgi je v Rimu v tiskarni De propaganda fide leta 1761. izdal «Alphabetum Thibetanum» in v njem podal obširno primero Budove legende s Kristusovo. Buda se je narodil na zimski ekvinočij, 25. decembra, od nemomadeževane device. Zemljo razsvetljuje to noč čudեսno svetlo, dobri geniji, ki imajo tudi peruti, prepevajo v višavah in naznanjajo rojstvo *obnovitelja*. Nekateri kralji prisplo in molijo novorojenčka, ki je bil prenešen v tempelj. Buda je še deček, pa že zatemi njegova modrost in znanost stare braminske svečenike. Potem živi šest let samoto življenje v puščavi, kjer ga skuša hudi duh, imenovan Mâ-râ. Na to si izbere svoje učence, pridiga, da osvesti svet, sovražniki njegovih nauk ga končno spravijo ob življenje. Ob Budovi smrti potemni nebo. — V stari tradiciji Budovega nauka v Ceylonskih svetiščih de Giorgi ni našel vseh teh sestavin. Prvo-navedene so znane, vendar na Ceylonu ne poznajo Budove smrti in raznih spremljajočih jo nebeskih znamenj. I Edmunds i drugi navajajo, da gre najbrž za pojav medsebojnega vplivanja sorodnih verovanj in da so nekatere

detalje vcepili starejšemu budizmu misijonarji njegovega zapadno izpremenjenega novega tipa, krščanstva. Kitajski in severoindski budizem pozna vse navedene podrobnosti in paralelizme s palestinsko legendo. — Edmunds navaja vrsto drugih presenetljivih paralelizmov. Evangelij Lukeža (II, 8, 40) opisuje rojstvo mesejevo. Angelj se prikaže prestrašenim pastirjem in jim pravi: «Ne bojte se, prinašam vam in vsemu narodu veliko in radostno novost. Rojen vam je danes v Davidovem mestu odrešenik, ki je Kristus gospod.» V «Sutta Nipato», budistovskem evangeliju iz leta 679—700 pr. Kr., pa javljajo «angelji» v noči Budovega rojstva: «Rojen je Buda, v blagor in odrešenje ljudem, v mestu Sakyas v deželi Lambin. To je radostno blagovestje narodom.» In Lukež (VI, 31) pravi: «Kar želiš, da ti store, stori ti prej drugim.» Budistovski verski poemi, verz 130, skoraj dobesedno podajajo isto misel. Lukež (XI) pravi: «In gospod pravi (farizejem): «Očistili ste čašo in krožnik na zunaj, notranjost vaša pa je polna grdobje.» Verski poemi (394) pa pravijo: «Počesal si lase in oblekel gladek kožuh, Kaj ti koristi? Očistil si si le zunanost. V tebi je zlo!» Matej (IX, 2, 11) poroča, da so angelji nahranili Kristusa po dolgem postu; v «Srednji zbirki» budistovskih tekstov najdemo, da so že mnogo prej tudi Budo, oslabelega po dolgem postu, nahranili angelji. Pri Luki (IV, 3, 8) ponuja zli duh Kristusu ves svet, «če pred me padeš in me moliš». Isto je z enakim uspehom zli duh Mâ-râ poskusil poprej pri Budi. Edmunds podaja takih primerjav uprav utrudljivo množino!

Edmundsov spis, ki je tako obogatel znanost o primerjavi verstev, je z vzporedno tekstov dokazal identičnost obeh mesijanskih konceptov, iz kojih sta se razvili dve naziranj, iztočno in zapadno. Razlika v včlovečenju božanstva je, da v iztočnem verovanju izhaja božanstvo Bude iz zemlje in odhaja v nebo, v zapadnem pa izhaja iz neba, se pojavi na zemlji in se vrne v nebo. Razlog za to duševno naprednejše razumevanje je starejša ali vsaj ohranjena kultura mišljenja, tradicionalna ob sredozemskih morskimi obrežjih, bolj metafizična nego pri pozitivističnih in senzualističnih otrocih

Srednje Azije. Ritmus mesijanstva, koncept ideje, mistika — to je skupno vsej kulturni dedščini onega srednjeazijskega človeštva, ki je pozneje propadlo v barbarstvo, pa zapadnim barbarom še poprej dalo svojo mistiko, svoj hilizem in svojo mesijansko idejo, obnovljeno v vsaki svetovni katastrofi. Moderna znanost še dolgo ni rešila svoje naloge: Da nam zanesljivo in izčrpno oriše široko sliko razvoja človeškega mišljenja, čustvovanja in verovanja, zgodovino umstvenih zmot človeštva in zgodovino razvoja njegove etike; paralelno s poznanjem geologije, biologije, etnografije in — politike.

G. D.

EPILOG K OSMRTNICAM ZA PROFESORJEM ANT. KASPRETOM.

V novembrski številki lanskega Ljubljanskega Zvona sem priobčil osmrtnico za pok. Kaspretom. Mislim sem, da moram podati sliko o nestorju slovenskih zgodovinarjev, kakor sem jo dobil v svojem osebem občevanju z njim kot znanstvenikom. Pri tem sem se moral dotakniti njegovega razmerja do Časopisa za zgodovino in narodopisje. Saj je vendar za literarnega zgodovinarja važno, zakaj je popustil uredništvu tega lista in si ustanovil novega. Navedel sem v tem pogledu nekatere Kaspretove izjave, katere je izrazil ne samo meni, ampak tudi mnogim drugim prijateljem ponovno. Nisem se dotaknil niti z besedico političnih vprašanj — pokojni Kaspret je bil naprednjak — nisem navedel nobenega imena, nisem imel in nimam namena napadati! Pa se je oglasil g. prof. dr. Fr. Kovačič v svojem nekrologu za Kaspretom (Časopis za zgodovino in narodopisje, XVI. l. str. 128 nasl.) zoper mene in mi očita, da mrtve proslavljam, s tem „da se živim dela krivica“.

Ker Ljubljanski Zvon načeloma odklanja replike, bodi mi dovoljeno, da na tem mestu ugotovim sledeče:

1.) Ni bila indiskretnost in netaktnost, ampak uredniška dolžnost, da je Kaspret povedal drju. Streklju, kakšna „splošna sodba“ o Časopisu se je izrekla v odboru. Da pa je baš taka „splošna sodba“ nemilo dirnila drja. Streklja, je pač naravno, ker je bil on tisti, ki je prispeval članke jezikoslovne vsebine.

2.) Iz dejstva, da je Kaspret formalno še-le s pismom z dne 17. januarja leta 1917. odložil uredništvo Časopisa za zgodovino in narodopisje, ne gre sklepati, da ni bil opravičen, že v juniju leta 1916. naznaniti mi, da se je odpovedal uredništvu. Kar je meni kot bivšemu sodniku povedal, je bržčas tudi drugim naznanil, namreč, da ni več urednik, morebiti celo takim, ki so imeli ozke stike z odborom. Sicer je pa dejstvo, da za leto 1916. Časopis ni izšel, značilno konkludentno dejanje, da se Kaspret ni več smatral za urednika.

3.) Ni znanstveno objektivno, da gošpod prof. dr. Kovačič v svojem nekrologu zamoči o pokojnem Kaspretu, da je bil soustanovitelj, sourednik in sodnik Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino. Pred nami ležita dva letnika tega Časopisa, ki mu po znanstveni višini ni kmalu para med Slovenci. V osmrtnici tega Časopisa je čital g. prof. dr. Kovačič, da je bil skrivnostni mecen, ki je tiho položil glavnico za omogočenje ustanovitve Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino — pokojni Kaspret sam, česar ni niti sodniku povedal. Gospod prof. dr. Kovačič pa niti dejstva ustanovitve Časopisa po Kaspretu ne omenja.

4.) Nedostojno je, da g. prof. dr. Kovačič v svojem nekrologu razgrinja stvari o tragični smrti očeta pokojnega prof. Kaspreta, o njegovem nesrečnem bratu, ki je umrl v ječi itd. Kaj več iz tega poglavja reproducirati ne maram. Konstatiram, da je vse to za razumevanje značaja prof. Kaspreta povsem irrelevantno, niti g. prof. dr. Kovačič nam o kakšnih tozadevnih miselnih stikih ne črha ničesar. Da tako razpravljanje ne sodi v list, ki hoče biti znanstven, o tem ni, da bi govoril.

Po teh ugotovitvah vprašam: Ali ne veje iz nekrologa g. prof. dr. Kovačiča duh *antagonizma* napram pokojnemu Kaspretu še po le-tega smrti?

Jaz za svojo osebo sem iste misli, ki so jo izrazili uredniki Časopisa za slovenski jezik o Kaspretu: „Miren a čist plamen je dogorel, zato ostane za njim prijazen in topel spomin“ — navzlic — nekrologu g. prof. dr. Kovačiča! —

Ljubljana, dne 23. marca 1921.

Dr. Metod Dolenc.

Naši pokojniki.

† IVAN ORAŽEN

Umril je prvi starosta Jugoslovanskega Sokolskega Saveza, mož, ki je vedel, da to častno mesto ni običajno društveno predsedništvo, marveč postojanka, ki nalaga velike dolžnosti. Pokojniku te dolžnosti niso bile nove.

Zdravnik in zdravstveni šef Slovenije dr. Oražen se je priznaval k religiji higijene zase. Besede, govorjene nad njegovim grobom, niso bile fraze.

V Jugoslovansko in narodno jedinstvo je veroval, ko še niti mladina ni zaslužila te nove resnice. Bil je prvi med nami.

Svoje jugoslovansko, svoje higijensko in svoje sokolsko prepričanje je izvrševal v praksi. Bil je med onimi odšli v Srbijo in se postavili v njeno redkim, ki so v balkanski vojni takoj službo. Negoval je ranjence in bolnike, sredi epidemij, zdravnik, Jugoslovčan, Sokol, brat, človek.

Bivanje v Srbiji mu je bilo tudi dobrodošla prilika osebnih vezi z najuglednejšimi domačini. Za nas pa je napisal drobno, a zlata vredno knjižico: „Med ranjenimi srbskimi brati“, knjižico človekoljubja in manifest našega narodnega edinstva, izrečen v nevarni dobi in zakrknjenim srcem.

Radi neomajnosti in čistosti svojega prepričanja je bil često napaden od nekaterih nazovi-lastnih ljudi, še bolj pa od onih, ki so pravili, da so samo politični nasprotniki, pa so bili v resnici hijene vsemu poštenemu. Bil je denunciran, politično osumljen, med vojno preganjan — toda stal je nad temi pojavi človeške pokvarjenosti.

Veroval je v višje cilje ljudi in svojega rodu. Kakor v zasebnem, tako ga je tudi v javnem življenju vodila ljubezen, ne sovraštvo. Svoje premoženje je zapustil za ustanovitev dijaškega doma za medicince slovenskega, srbskega in hrvaškega plemena na ljubljanski univerzi, s prednostjo za nezakonsko rojene.

Postavil si je vreden spomenik. V svoji smrti je prisilil vse, tudi nekdanje nasprotnike, da so vsaj en dan izkazovali spoštovanje zaslugi. V nas pa ostane poleg spoštovanja preko groba topel in ponosen spomin.

Med revijami.

O boljšeizmu in demokraciji, zanimivem sociološkem problemu, je napisal v *«Quarterly Review»* (jan. 1921) prof. Sir William Ashley studijo, v kateri zbere glavne hibe komunistične prakse in potrjuje zlasti priznano istino, da je sedanji ruski vladni sistem ohlokratija, kakršne svet v tem obsegu in v tej doslednosti še ni videl, obenem pa protidokaz proti vsem komunističnim teorijam.

Isto potrjuje predsednik T. G. Masaryk v razpravi *«Bolshevism and Revolution»* v *«Eastern Europe»* (London, march 1921).

O zvezi narodov in njenem zasedanju v Ženevi piše S. Huddleston v *«The Fortnightly Review»* (jan.). V februarškem zvezku poročata O'Dwyer o anarhiji v Indiji, Maxwell H. McCartney o spletkah Habsburžanov v Evropi; v marčnem zvezku je studija Marriotta o vprašanju brezposelnosti. Vobče pa je zlasti ta revija (zvezki po II pol) polna sila zanimivega in raznovrstnega materiala.

Slična je *«Contemporary Review»*. V marčnem zvezku poročata Seton-Watson o češkoslovaški republiki, S. Huddleston o sedanjem položaju Francije, Okamoto o japonsko-angleški alianci.

V *«Revue des Deux Mondes»* piše (iz zadeve koroškega plebiscita posluli) Maurice Paléologue serijo referatov o carski Rusiji v dobi svetovne vojne, neki XXX, ki je izredno dobro informiran o mnogih javnosti povsem neznanih okoliščinah, pa v dveh zvezkih poročata o Reki pred in po d'Annunziju.

V *«Mercure de France»* najdemo članek G. Batoutla o židovskem problemu in o vzrokih, zakaj se obnavlja antisemitizem: Paul Rival slika «tragičnega akterja» — G. d'Annunzija! Jean Maxe opisuje svetovno boljševiško propagando.

«Deutsche Revue» ni v treh letošnjih zvezkih prinesla prispevka, ki bi zanimal pri nas. V *«Preussische Jahrbücher»* piše Hans Delbrück o strateškem temeljnem vprašanju svetovne vojne. Nemci, pravi, nismo smeli posnemati Napoleona, ampak ostati pri

Frideriku, — sedaj je prepozno. V *«Sozialistische Monatshefte»* je Ludv. Quessel napisal zanimivo studijo o svetovni mirovni ideji imperijalizma, Cohen o londonski konferenci, Mächler o vprašanju naseljevanja. *«Neue Zeit»* o francoski finančni politiki in o praktičnih vprašanih soc. politične taktike v Nemčiji; *«Kampf»* prinaša poleg sličnih praktičnopolitičnih spisov Adlerja in dr. misli o II. internacionali, o proletarski agrarni politiki, o češkem parlamentarizmu, in Topalovičev referat *«Jugoslovanski socialisti in internacionala»*. — O nemških revijah se sme danes vobče reči, da so zelo nazadovale in da se močno razlikujejo od nekdanjih.

«Sborník zahraniční politiky» poročata o Benešovem potovanju v Italijo in prinaša obširen svetovnopolitičen pregled. *«Obzor národnohospodářský»* prinaša Musilov referat o pol. in gosp. izpremembah v bližnjem Orientu, Bondyjev o socializaciji v Nemčiji, Horáčekov o dosedanjih smereh češke gosp. politike, *«Nová práce»* o «stavbenem kunktatorju».

V *«Jugoslavenski Njivi»* pišejo: Uredništvo o priliki ustavnega načrta za ime «Jugoslavija»; Savjet beg Bašagić o Patarenih in Islamu; Juraj Majcen o našem kulturnem zblizanju s Čehi; S. Trojanović o muzejih Jugoslavije; inž. Turina o rudarstvu Jugoslavije; pod uredništvom B. Truhelke je «J. Njiva» obdržala svojo prejšnjo višino. To revijo posebej priporočamo svojim bralcem.

Na novo je pričela izhajati za nekaj časa prekinjena *«Nova Evropa»*, ki prinaša več člankov o Jugoslovanih v Ameriki in velezanimive spomine † vojvode Mišića. *«Socijalni Preporodjaj»* prinaša R. Matjašića referat *«Socialno osiguranje u Kralj. Srba, Hrvata i Slovenaca»*.

«Arhiv za pravne i društvene nauke» prinaša razpravo Mih. P. Jovanovića: *«Svojina, njen pravni i socijalno-politični značaj»*, in razpravo B. Vošnjaka *«Federalizam ili decentralizacija»* ter njeno nadaljevanje *«O pokrajinskem uredjenju»*.